

А. С. ПУШКИН

ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН

Шеърий роман

ОЙБЕК ТАРЖИМАСИ

Pétri de vanité il avait encore plus de cette espèce d'orgueil qui fait avouer avec la même indifférence les bonnes comme les mauvaises actions, suite d'un sentiment de supériorité, peut — être imaginaire.

Tiré d'une lettre particulière.¹

Ниятим: киборлар өрмаги әмас,
Қадрлар дўстликкнинг илтифотини,
Истадим бағишлай меҳрингга әваз —
Муносиб куйларнинг мукофотини,
Токи гўзал руҳга бўлсин у манзур,
Муқаддас хаёллар билан лим тўлгум
Тирик шеъриятки, тоза ва сернур;
Унга юксак ўйлар, соддалик — мазмун:
Хўб әнди, орзуманд қўлинг чўз жасур,
Қабул эт раиг-бараиг боблар тўпламиш,
Бу кулги ва қайгу аралаш, гўзал
Ҳам ўзи ҳалқома, ҳам соя, мукаммал,
Ҳангамаларимнинг камтар мевасин,
Үйқусиз кечалар, енгил илҳомлар,
Думбул, сўлгун йиллар ижодини, ҳам
Юракнинг дардини қабул эт бу дам².

БИРИНЧИ БОБ

Ҳам яшашга ошиқади, ҳам ҳис әтишга шошади.

(К. Вяземский)³

I

«Тақводор, қоидапарст амаким,
Бўларкан касалга чинакам дучор,
Ўзин иззатлашни у кўрди лозим,
Бундан соз тадбирни топмоққа noctor.
Унинг бу қилиғи бошқага ибрат:
Лекин, парвардигор, бу қандай заҳмат,
Бемор киши билан кундуз ҳам, тун ҳам
Ўтириш, силжимай ундан бир қадам!
На қадар тубанлик, маккорликки бу:
Ўлимтик кишини сен овунтиранг,
Тўшак-ёстиғини тузатиб турсанг,
Дори-дармон берсанг, гўё серқайғу,
Ва ҳамда хўрсиниб ўйласанг шу он:
Қачон сенинг жонинг қабз әтар шайтон!»

II

Шундай ўйлар әди ёп-ёш шумтака
Почтавойда чангда ошиб дала, қир.
Зевснинг⁴ илоҳий иродаси-ла,
Бутун ақрабога у ворис ҳозир.
Людмила, Русланинг⁵ дўсту ёрони!
Менинг романимнинг шу қаҳрамони
Билан ҳозир сизни, муқаддимасиз,
Танишириш учун рухсат әтингиз:
Танти бир ошнам бўлган Онегин
Нева бўйларида туғилган әди.
Сиз ҳам у ерларда, ўқувчим, балки

Туғилган ё жилва қилгансиз ёрқин!
У ерларда мен ҳам кеэгандим бурун:
Лекин әзарлидир шимол мен учун.⁶ (1)*

III

Хизматин бажариб аъло ва асл,
Яшади отаси қарзи-қурз билан.
Уч дафъа бал⁷ ташкил әтиб у ҳар йил
Бор-йўғин совурган әди охиран...
Тақдир Онегинни сақлаган әмиш:
Аввал уни Madame⁸ қилди парвариш
Monsieur⁹ олди унинг ўрнини кейин.
Гўдак шўх, тийракди: суюмли лекин,
Monsieur әди юпун, ожиз бир фаранг,
Ҳеч азоб чекмасин дея ёш бола,
Ҳазил-ҳузул қўшди дарсига анча,
Ахлоқ, одоб ила қилмади гаранг,
Шўхлик қилса енгилгина силтарди
Томоша-чун ёзги боққа элтарди.

IV

Келгач, Онегиннинг исёнчи, қизгин
Йигитчалик даври ва тилак-армон
Нозик дард чекишлилар даври, камтарин
Monsieur ни қувдилар бу хонадондан.
Энди Онегиним озоддир мана;
Сочлари қирқилган сўнгги модада;
Лондоннинг dându¹⁰ си каби кийинган; (2)
Киборлар оламин кўрди охиран.
Францууз тилида у ғоят тузук
Сўйлар ва ёзарди фикрини равон;
Мазурка¹¹ рақсига тушарди осон,
Садом ва таъзимлар эркин ҳам нозик:
Ортиқ нима керак? Юксак доира
Тан берди у онгли ва дилбар дея.

V

Ўқидик оз-оздан ҳаммамиз бир қур,
Жуда енгил-елпи ва чала-чулпа,

* Қавс ичидаги рақамлар — Пушкин изоҳлари.

Тарбия бобинда, тангрига шукур,
Мақтанишлик бизда қулайдир жуда.
Онегин кўпларнинг (шартта ҳал қилган,
Қатъиятчи судлар) беришича тан,
Эпчил бир олимдир ва лекин педант,¹²
Унинг фармонида бахтиёр талант:
Суҳбатда мушкилот чекмай әнг бурун
Ҳар бобни енгилтак чўқиб ўткали,
Ва муҳим баҳсларда билимдан каби
Олимона тур-ла сукут қилиш-чун;
Лекин ўткир ҳажвлар ёлқини билан
Кулдира биларди хонимларни шан.

VI

Бу кун латин¹³ тили модадан чиқмиш:
Сизга ҳақиқатин айтсам, Онегин
Баъзи эпиграфлар маъносин ечиш,
Мактуб охирига бир Vâle¹⁴ сўзин
Езишга, Ювенал¹⁵ ҳақида бирор
Гап сотишга етар латинча билар.
Яна бир-икки шеър Энейдадан¹⁶
Чала-чаттигина ёдида қолган.
Дунёнинг саргузашт тарихин узоқ
Ўтмиш даврларнинг ботиб чангига,
Тимискилаш учун йўқ ҳавас сира:
Ва лекин Ромулдан¹⁷ бошлаб то шу чоқ
Кечган замонларнинг латифаларин
Эсидан чиқармас эди Онегин.

VII

Нозик садоларга умрни жиддан
Багишлишга йўқ-ди унда зўр ҳавас.
Қанча уринмайлик, Онегин зотан
Ҳорейни ямбдан¹⁸ фарқ қила билмас.
Койирди Гомерни ҳам Феокритни¹⁹,
Аммо ўқир эди Адам Смитни²⁰,
Иқтисодчи эди Онегин чуқур,
Яъни мулоҳаза у қила олур:
Давлат қандай қилиб бойийди олдин,
Сўнгра нима билан яшар ва нега
Оддий маҳсулотга у бўлса эга —

Унга керак бўлмас ҳаттоқи олтин,
Буни англаёлмас эди отаси,
Гаровга қўйилди ери — даласи.

VIII

Евгенийнинг яна бор маълумотин
Айтиб беришиликка йўқ менда дармон,
Лекин, қайси бобда у доҳийди чин,
Ва қайси илмда у зўр билимдон?
То ёшлиқдан бери Онегин учун
Ҳам емак, ҳам азоб, ҳам ором, ҳар кун
Унинг қайғу-ҳасрат аралаш, хаста
Танбал ҳаётини тўлдирган нарса —
Муҳаббат, эҳтирос илмидир, бироқ,
Бу ҳисни әтмишди Назон²¹ тараннум,
Шу юздан кўрганди у жазо, зулм;
Молдавия чўли ичида узоқ —
Қувилиб ўз юрти Италиядан,
Йсёнкор ва порлоқ умрин тугатган.

IX

X

Кўп барвақт ўрганди риё ҳунарин,
Умидни яширап, рашкни яширап,
Қайғули кўринар, кўзлари ғамгин,
Ҳам алдар, ҳам аврар, ҳам инонтирап,
Гоҳ мағрур кўринар, гоҳ итоаткор.
Ўйчан ё паришон бўлишга тайёр!
Дам қандай ошифта сукутга чўкур;
Дам қандай оташин бир нотиқ бўлур,
Ишқий мактубларда у қандай қайдсиэ!
Бирига берилиб ва севиб бирин,
Қандай унутишни биларди ўзин!
Боқиши қандай тез, нозик ва тамиз,
Уятчан ва жасур, лекин баъзи чоқ
Хоҳласа кўз ёшин оқизар порлоқ.

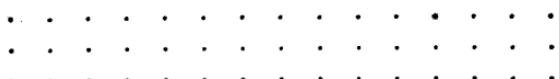
XI

У қандай ўзгача кўриниб, ҳазил
Илм маъсумликни ҳайратга солар,
Дарҳол маъюсланиб, қўрқитиб енгил,
Ёқимли хушомад билан овутар;
Илишга устадир ихлос лаҳзасин,
Қиззик иффатининг мулоҳазасин —
Ақлу эҳтирос-ла енгиб, у охир —
Хоҳ-ноҳоҳ илтифот кутмоққа моҳир.
Елвориш, эътироф талаб қилишни,
Қалбнинг илк садосин тинглашни зидан,
Ёр кетидан чопиб, ногоҳ у билан
Махфий учрашувни, қўлга илишни
Биларди... сўнг, ёр-ла ёлғиз, бир пасда —
Хилватда сабоқлар бермоққа уста.

XII

Донғи чиққан танин хотинлар қалбии
Ўйнатишга қандай ўрганди эрта!
Истаса агар у ўз рақибларин
Бутун ўйқотишни, ана шу дамда
У қандай заҳар тил билан узарди!
Қандай тузоқларни у ҳозирларди!
Бахтлиман, деб юрган эрлар, сиз лекин
Юрдингиз у билан дўст бўлишиб чин...
Айёр эр ҳам иззат қиласарди уни
Фобласнинг²² қадимий талабаси-да,
Ҳаммадан ишончин узган кекса-да,
Ва ҳар вақт ўзидан, овқат-озиги,
Хотинидан рози бўлган улуғвор
Алданган эрлар ҳам унга лутфкор.

XIII, XIV

XV

Ҳали у ётоқдан тўрмаган экан:
Унга келтиришар бир қанча мактуб,

Нима гап? Таклифми? Шу кечга чиндам
Учта хонадонга бориши матлуб:
Бир ерда бал, бирида гўдак байрами,
Қаерга югурап арзандам ҳали?
Кимдан бошлайди у? Локин барибиғ
Ҳаммасин уddaлаш эмасдир оғир.
Ҳозир эрталабки кийимида ул.
Бошига кияркан кенг бир боливар²³, (3)
Онегин гердайиб боради бульвар,
Кенг майдон, у ерда кезади буткул,
То тушлик овқатга брегет-соат
Жаранглаб дайдини қилгунча даъват.

XVI

Тушди қоронғилик; ченага минар,
От учар шамолдай, учар қичқириқ.
Совуқ қор учқуни кумушин сепар,
Ялтирайди юмшоқ барра ёқалик.
Машҳур ресторанга Онегин чопар,
Каверин²⁴ кутади унда, ишонар.
Мана келиб кирди: май ҳам шишадан
Тошиб, пробкани шипга отар шан.
Сели оқиб турган Roast-Besf²⁵ ана
Еш чоғлар безаги, лазиз таомлар,
Фаранг дастурхонининг тули саломлар.
Страсбургнинг иссиқ сомсаси шунда.
Тураг Лимбургский тоза, хуш, пишлөк,
Ҳам тотли, олтиндек ананасга боқ!

XVII

Серёғ котлет дамин сўндириш учун
Ҳали қадаҳларга чанқоқди лаблар,
Соат жаранглайди янги бир ўйин,
Янги бир балетдан беради хабар.
Театрнинг сипоқ қонуншуноси,
Саҳна орқасининг фахрий аъзоси,
Фоят жозибали актрисаларга
Шамолдай қарорсиз, топинган банда —
Онегин тез учар театр сари,
Бу ерда ҳар киши яйраган, эркин,
Балет-рақс авжларин олқишлиар, кейин

Иzzалаб Федрани, Клеопатрани,
Моинани²⁶ ҳар ким қилади даъват,
Унигина ҳамма эшитсин фақат.

XVIII

Эй сеҳрли диёр! Ўтмиш замонда
У ерда журъатли ҳажвда, устоз,
Эрк дўсти Фонвизин²⁷ сурди дабдаба,
Ва унда Княжнин²⁸ маълум тақлидбоз;
У ерда Озеров²⁹ халқ қўз ёшларин,
Гулдурос олқишилар ва қутлашларин
Семёнова³⁰ билан бўлишди иноқ.
Корнелнинг³¹ азamat даҳосин бир чоқ
У ерда Катенин³² тиргизган эди.
Дагал Шаховский³³ чиқарди яна
Комедиялардан суронли гала.
Унда Дишло³⁴ шуҳрат тожини кийди:
У ерда, театр тин кўлласида
Меним ёш чоғларим кечди бир сира.

XIX

Менинг париларим, билсам, қайдасиз?
Тинглангизлар меним ёниқ фарёдим:
Яна ўшамисиз? Ё бошқа кўп қиз
Сизнинг ўрнингизни босгандур балким?
Яна тинглайманми куйингиз андак?
Рус Терпсихори³⁵ бажарган юксак
Руҳли рақсларни кўрармиканман?
Ё ғамли нигоҳим ошиналардан
Мароқсиз саҳнада тополмас бирин?
Еки мен бегона зумрага томон
Ўксинган лорнетни³⁶ тутаман ҳайрон?
Ўйинга бепарво бир томошабин
Сингари бурчакда эснаб ўтирай,
Ва ўтган дамларни эслами олай?

XX

Театр лиқ тўла; ложалар порлар;
Пarterлар, курсилар — бари қайнайди.
Раёқда сабрсиз чапак чалишлар,

Юксалиб юқори парда гурлайди.
Муҳташам ва енгил, ҳавоийи-майин,
Камоннинг сеҳркор ёйига толғин
Истомина³⁷ турар гўзал, нодира,
Раққос парилар-ла чизиб доира,
Эданга тегади битта оёфи,
Иккинчи оёқ-ла аста айланар,
Нақ Эдол³⁸ лабидан учгандек бир пар,
Сўнг бирдан сакрайди, бирдан учади;
Гоҳ қаддин бурайди, гоҳо ёзади,
Латиф оёқларни тез-тез уради.

XXI

Ҳамма чапак чалар. Онегин кирап.
Курсилар оралаб босар илгари.
Қўш лорнетни тутиб, у қия боқар
Бегона хонимлар ложаси сари.
Ҳамма ярусларга отди бир қарааш,
Ҳаммани кўрди у: чеҳралар, уст-бош
Жиҳатдан унинг кўп диққати ошди.
Бош эгиг әрқаклар билан сўрашди.
Сўнгра, қараб турди саҳнага андак,
Унинг боқишлиари энди паришон.
Орқага қайтаркан эснади бир он,
Ва деди: «Ҳаммасин янгилаш керак;
Балетга шунча вақт сабр этиб тўздим,
Лекин, Дидлодан ҳам ниҳоят бездим. (4)

XXII

Севги тангрилари, жинлар, илонлар
Ўйнашар, сакрашар ҳали саҳнада,
Чарчаган лакейлар ухлаб ётишар
Пўстинга ўралиб тиш остонаяда.
Ҳали тўхтамаган кезиши, типирлаш,
Тупуриш, йўталиш, чапак, пиқирлаш.
Ичкари, ташқари ҳали чароғон.
Фонарлар ҳар ерда гур сочар хандон.
Совуқдан отлар-да уринар ҳали,
Эгар, жабдуқлардан безган, чарчаган,
Кучерлар гулханни ўраб қуршаган,

Сўкар жанобларни кап ишқаб бари:
Бизнинг Онегин-да чиқиб қолади,
Уйга, кийингали у йўл олади.

XXIII

Танҳо бир бўлманинг мен тасвирини
Чиза оламанми тўғри ва чевар,
Ки бунда моданинг ўрнак шогирди
Кийинар, ечинар ва пардоз этар?
Резаворчи Лондон бўш ҳавас-орзу
Учун не молларни ишлаб сотса-ю,
Болтиқ денгизида кўпирган тўлқин
Бизга на келтирса ёғоч, мой учун...
Фойдали бир ҳунар, санъат деб билса
Парижда очкўз завқ нимани уч кун,
Энг янги сафо, ноз ва зийнат учун,
Эрмак, шўхлик учун ихтиро қилса,
Шуларнинг ҳаммаси ўн саккиз ёшли
Файласуф ўйини безарди яхши.

XXIV

Истамбул қаҳрабо трубкалари,
Столда бронза, чинни қалашир,
Энг нозик ҳисларнинг орзу-нашъаси —
Биллур шишаларнинг ичидаги атири,
Тароқлар, пўлатдан кўп аррачалар,
Тўп-тўғри ва эгри ҳар хил қайчилар,
Чўткалар ўттиз хил, баъзиси тишга,
Баъзиси тирноқни тоза қилишга.
Руссо³⁹ (мен бу гапни қистириб ўтдай),
Англай олмаганди ёнида доим
Тентакча хушсүҳбат, савлатли Грим⁴⁰
Тирноқ тозалашга жасорат қилгай (5).
Эрклик ва ҳуқуқнинг у мудафии,
Мана шу тўғрида том ҳақсиз эди.

XXV

Тирноқ гўзаллигин ўйламоқ мумкин,
Ишли, жиддий одам бўлсанг-да доим!
Замон-ла бекорга баҳслашмоқ нечун?

Инсонларда одат мустабид ҳоким.
Иккинчи Чаадаев⁴¹ бизнинг Онегин,
Гап-сўз бўлишилкдан қўрқар эди чин.
Кийиниши бобида у эди педант,
Биз айтиб ўтгандай олифта-франт.
Лоақал уч соат ўз вақтини у,
Ойналар олдидা ўтказар эди.
Пардоз бўлмасидан у чиқар эди,
Венерага⁴² ўхшаш енгил ва судув:
Эркакча кийиниб гўё бир парий
Маскарадга борар ноз карашмали.

XXVI

Сўнгги завқ-дид учун муносиб кийим,
Пардоз-ла жалб этиб диққатингизни,
Онегин безагин ёза билардим,
Билимдонларга мен қолдирмай чиэзи.
Жасорат бўларди, албатта, бу ҳам,
Уни тавсифламоқ, зотан, вазифам,
Нетайин, панталон, фрак ва жилет,
Буни қўриб, айбим қиласман иқрор,
Ажнабий сўзлар-ла азалдан меним
Камбағал сўзлигим бу билан балким,
Бир қуроқ сингари товланмас бекор,
Гарчи эски вақтда анжуман дониш
Чиқарган лугат-ла бўлсан-да таниш⁴³
Булар рус тилида йўқ, бу сўзлар чет;

XXVII

Бизнинг мавзуицис ҳозир бу эмас,
Яхшиси бал сари ошиқайлик биз.
Битта каретани⁴⁴ киролаб бирпас —
Базмга Онегин жўнаб кетди тез.
Қоронги уйларнинг олдida ёнар,
Үйқули кўчани тўлдирган қатор
Кареталарнинг қўш, шод фонарлари
Майин нур сочилар суюқ зар каби.
Қорларга чизилар шуъладан ёйлар
Атрофда юлдуздай кўп майда чироф,
Порлайди муҳташам катта уй шул чоғ;

Яхлит ойналарда кўлкалар кезар:
Бу — хонимлар, сатанг эркаклар шакли,
Кўринар ва зумда йўқолар акси.

XXVIII

Бизнинг қаҳрамон ҳам етиб келди, боқ,
Эшикбон ёнидан ўтди ўқ каби.
Мармар зиналардан чиқди учароқ,
Тузатди қўллари билан сочини,
Кирди ичкарига, залда ҳалқ тўлган,
Музика ҳам энди гуруллаб бўлган,
Ҳалқ бутун банд эди мазурка ила
Ҳамма ёқда шовқин, уйлар лиқ тўла.
Сувори зобитнинг⁴⁵ шпори⁴⁶ жаранг,
Сўлим хонимларнинг оёқчалари
Учади; сеҳрли изларнинг зори —
Елқинли қарашлар учар оташ ранг.
Танноз хотинларнинг рашқ имоларин
Қоплайди созларнинг наъраси вазмин.

XXIX

Нашъанинг; тилакнинг ўтган замони
Балларга ишқибоз, ошифта эдим.
Изҳори-муҳаббат, хат топширгани
Бундан ҳам қулайроқ макон йўқ балким.
Эй сиз, эй муҳтарам эру хотинлар!
Хизматимни таклиф қиласай бир қадар;
Сўзимни тинглашни сўрайман сиздан.
Нима учун сизни қиласман огоҳ?
Сиз ҳам, онажонлар, бўлинг эҳтиёт,
Ўз қизларингизни таъқиб этингиз;
Лорнетни жудаям тўғри тутингиз.
Йўқса... йўқса... тангрим сақласин, уят!
Нечун буни ёздим сарф этиб сиёҳ,
Чунки кўпдан бери қилмайман гуноҳ.

XXX

Водариф, ҳар турли ҳангома учун
Кўпгина умримни мен исроф этдим.
Ахлоққа зиёнли бўлмаса шу кун,

Шу дамга қадар ҳам бални севардим.
Мен жуда севардим жўшқин ёшликни,
Кўпчилик, дабдаба, шод бўлишликни,
Хонимларнинг завқда монанд безагин.
Севамен уларнинг оёгин, лекин:
Бутун Русияда топилармикин
Уч жуфт энг келишган хотин оёғи?
Оҳ, унугомадим, қалбимда доғи,
Бир жуфт оёқчани!. Машзун, совунган
Ҳали ҳам эслайман; тушимда ҳатто,
Қалбимни қиласди улар безовта.

XXXI

Сен қачон, қаерда, қай чўлда бутун
Эсдан чиқарасан уларни, тентак?
Оҳ латиф оёқлар! Қайдасиз бу кун?
Қаерда босасиз баҳорги чечак?
Шарқнинг сафосида сиз әркалланган,
Шимолнинг қайгули қорида, лутфан,
Қолдирмай кетгансиз биронта ҳам из.
Чунки сиз у ерда жондан севдингиз,
Юмшоқ гиламларнинг майин бўсасин,
Сиз учун бир маҳал, ахир, унугомидим,
Шуҳрат, шон орзусин, туғишган юртим,
Тутқунда яшашнинг қайгу-жафосин?
Йўқолди ёшликнинг баҳти ҳам эсиз,
Бамисли майсада енгил изингиз.

XXXII

Диананинг кўкси ва Флоранинг⁴⁷
Яноқлари латиф, севикли дўстлар!
Лекин меним учун Терпсихоранинг
Оёғи, негадир, латифроқ, дилбар.
Бебаҳо мукофот ваъда этар у
Ҳамиша кўзларга, пардозли сулув —
Аёл юрагимга орзу ва армон
Гирдобин чайқатар эсласам ҳар он.
Севаман оёгин, дўстим Эльвина⁴⁸,
Столлар остига ташласам назар,

Қиши фасли каминда⁴⁹ исинсак агар,
Заллар паркетининг ойнасида ҳам,
Денгиз қоясининг панасида ҳам...

XXXIII

Қасирғали денгиз ёдимда ҳали:
Унинг оёғига йиқилиш учун,
Кетма-кет югурган тўлқинлар сари
Боқиб хўб қизғонган әдим мен у кун!
Истардим у чоқда тўлқинлар ила
Азиз оёқларга лабларим тегса!
Йўқ, ёшлиқ палламда, қон қайнаганда,
Дилимни ишқ ўти банд айлаганда,
Мен ҳеч қачон шундай бир азоб билан,
Жононларнинг гулдай юзин ё лабин,
Еки меҳр тўла нафис кўкрагин
Ўлишни бу қадар истамаганман.
Йўқ, ҳислар ҳужуми ҳеч қачон мани
Бу қадар тўсиндан ўртаб әэмади.

XXXIV

Ёдимда қолгандир бошқа бир замон:
Эзгу хаёлларга мен ўзим баъзан
Бахтли узангини ушлайман; бир он
Латиф бир оёқни қўлда сезаман.
Хаёлларим ошиб-тошади яна
У гўзал оёқнинг тегишигина
Шу сўлғин қалбимда ёқиб қўяр қон.
Яна-да муҳаббат, яна дард-ҳижрон...
Маҳмадона созинг ила, етар, бас,
Мадҳ этиб куйламоқ такаббурларни:
На севигига, дардга, на илҳомлари
Тўқиган куйларга улар арзимас,
Бу сеҳргарларнинг сўзи ва кўзи
Нақ оёқларидай алдоқчи ўзи.

XXXV

Онегиним қалай? Мудраганича
Ётоққа жўнаб кетади у балдан;
Ҳар вақт ғовур-ғувур Петербург эса

Дўмбира товуши ила уйғонган.
Савдөгар туради, ташувчи борар,
Извошчик биржаси томон югурап,
Шошади хурмали бир сутчи хотин,
Тонгги қор гирчиллар у юрган сайин.
Бошланди ёқимли тонгнинг сурони.
Дарчалар очилди. Қувурдан тутун
Юксалди ҳавога нақ мовий устун.
Қоғоз қалпоқ кийган немис новвойӣ
Худди ҳар кунгидай, кечикмай бир он,
Дўкон очиб, савдо қиласи чаққон.

XXXVI

Балнинг шовқини-ла қурган тинкаси,
Онегин учун тонг ярим кечадир.
У ўйин-кулгию, зийнат гўдаги,
Тинчгина роҳатда ухлаб ётадир.
Пешинда уйғонар, тонггача локин
Бояги тартибда умр ўтар тағин.
Қандай ҳаёт дейсиз? Бир хил ва рангли,
Эртанги ҳаёти кечанинг айни.
Бахтиёр ва хурсанд эдими лекин,
Эркин юриб умрин кўклам чоғида,
Порлоқ зафарларнинг кенг қучогида,
Ҳар кунги завқ-сафо ичра Онегин?
Зиёфатлар ичра у эҳтиётсиз,
Соғлом-ди: бу ҳаёт қолдирмади из?

XXXVII

Йўқ: унинг ҳислари совиди әрта,
Зериктирди кибор ҳаёт шовқини.
Фикрини гўзаллар, жононлар қисқа
Замонгина машғул этганди уни;
Хиёнатлар уни чарчатиб қўйди.
Дўстлар, дўстликлардан жуда тез тўйди.
Яна ҳар кун лазиз таомлар ейиш,
Ҳар кун шампанской қониқиб ичиш,
Боши оғриб турган паллада яна
Рангдор, ингичка сўз ёғдириш ҳар ён,—
Булардан зерикди, дили бўлди қон.

Гарчи у бўлса-да қизғин шумтака,
Кўнгли қолган эди унинг тамоман,
Ҳам жангдан, ҳам ўқдан ва ҳам қиличдан.

XXXVIII

Онегин мубтало иллат сабабин
Қидириб топишнинг келгандир чоғи.
Инглия зиққига ўхшайди, локин
Қисқасин айтганда: рус хафақони
Секин-секин уни эгаллаб олди.
Тангрига шукурки, уринмай қолди
У отиб ўзини ўлдириш учун.
Аммо, совиганди ҳаётдан бутун.
Child Harold⁵⁰ каби фуссали, синиқ,
Қўноқхоналарда бўлар намоён,
Киборлар ичida на ғийбат, бостон⁵¹,
На totли бир боқиш, на бежо қилиқ,
Ҳеч бир нарса унга таъсир этмасди
Юради ҳеч нарса пайқамай асти.

XXXIX, XL, XLI

.....

XLII

Эй серқилиқ кибор нозанинлари,
Сизни у тарк этди ҳаммадан бурун.
Рост айтсам, киборлар қилиғи бары
Анча бездирувчи бўлибдир бугун.
Эҳтимол, баъзи бир хоним бир қадар,
Бентамни ва Сейни⁵² изоҳлай олар;
Лекин улар гапи-сўзи умуман
Бегубор эса-да, маҳрум маънодан.
Яна улар тағин шундай begunox,
Ва шундай улуғвор, шундай донишманд.
Тақводорлик билан юраклари банд,
Шунчалар субутли, зийрак ва огоҳ,
Шундай номаҳрамдир уларга эркак.
Афтларини кўриб хун бўлар юрак (6).

XLIII

Петербургнинг кенг, тош қўчаларидан,
Кечки паллаларда учқур ва кўркам
Аравага тушиб кетувчи хурсанд,
Гўзал ёш хонимлар, ахир сизни ҳам
Бутун ташлаб кетди бизнинг Евгений;
Жўшқин завқ-сафодан қочиб у энди
Уйига бутунлай қамалиб қолди.
Зерикиб қўлига қаламни олди,
Езишни истади: мушкул, зўр меҳнат
Кўнглини айнатди, эзди, қаламдан
Ҳеч нима чиқмади; у шунинг билан
Қаламкаш аҳлига бўлмади улфат,
Мен бу касб ҳақида бир сўз демайман,
Чунки унга менинг ўзим мансубман.

XLIV

Бекорчиликка у берилди яна
Руҳида бир бўшлиқ сезди кун сайин.
Катта гўзал ишга қилди ҳафсала —
Билим орттиришга киришди қизғин.
Токчага қалади жилд-жилд китоблар
Ўқиди, ўқиди; фойдасиз, бекор:
Бирида дилгирилик, талваса, хато;
Бирида виждон ийӯқ, бирида маъно.
Ҳаммасида ҳар хил ирим нишони.
Қадимгилик қадри эскиган жуда
Янгилик ичиди эски сафсата.
Китобларни ташлар хотинлар каби,
Чанг босган китоблар ётган токчага
Тортади қоп-қора қалин бир парда.

XLV

Кибор ҳаётининг отиб әмгагин,
Беҳуда шовқиндан қочиб, у каби
Дўстлашган эдим мен, у замон лекин
Менга ёқсан әди бор хислатлари.
Хаёллар, ўйларга эркисиз садоқат,
Тақлид қилиб бўлмас ажиб бир сифат.
Фикри, қарашлари совуқ ва кескин,

Мен газабли эдим, у эди ғамгин.
Үйининг билардик ҳирснинг иккимиз:
Биз иккимизни-да бездирган ҳаёт,
Ўчганди қалб ўти иккимизда бот.
Яна кутар эди худди умримиз
Тонгларида бизнинг иккимизни ҳам
Инсонлар, кўр тақдир газаби ҳар дам.

XLVI

Яшаб фикр қиласан киши ҳар замон
Руҳида инсондан нафрат этгуси.
Ҳис этган кимсага солар ҳаяжон
Қайтиши имконсиз кунлар шарпаси:
Унга қолмас асло фусун, жозиба.
Уни хотиралар илони ила,
Яна пушаймонлар ичдан кемирар.
Буларнинг барчаси кўпинча берар
Ширин бир нафислик сўзга — матлабга,
Онегиннинг тили мени даставвал
Саросима қилди; кейинча мен сал
Кўникдим ундаги таънали гапга,
Заҳар аралашган ҳазилига ҳам
Чидадим энг ўсал ҳажвига ҳар дам.

XLVII

Ез фасли кўп чоқлар бирга эдик биз,
Неванинг устида кеча самоси (7)
Очилар тип-тиниқ, ёруғ ва чексиз,
Сувларнинг нашъали ўйноқ ойнаси
Тўлин ой жамолин акс этмас экан,
Утмиш қиссадини кечириб ёддан,
Биз жим эслар эдик кечмиш севгини;
Биз бегам, бўшаган ҳислар тизгини;
Бу сўлим кечанинг нафаси бутун —
Бизларни айларди сарҳуш, жимгина
Қамоқдан кўм-кўк бир ўрмон ичига
Ухлаган пайтида элтилган тутқун
Сингари хаёлда учардик биз ҳам,
Еш умр баҳори қайдা, деб шу дам.

XLVIII

Туарди фикрга толиб Евгений;
Рұхи тұла әди афсуслар билан,
Үзин тавсифлаган бир шоир каби (8),
Соҳилда гранит-тошга суяңған.
Хамма ёқ жимжит-ди; ёлғизгина тун
Посбонлари баъзан чиқарарди ун,
Извошчининг олис дукури баъзан
Эшитилар әди Мильоннаядан⁵³,
Эшкакларни уриб ёлғиз бир қайиқ
Мудраган дарёда суварди аста,
Бизни қилар әди мафтун, дилбаста —
Узоқдан бир наю диловар қүшиқ.
Тун базми ичинда лекин тотлироқ
Торквато⁵⁴ шеърининг куйлари ҳар чоқ!

XLIX

Адриатик денгизи тұлқинлари, сан,—
О, Брента!⁵⁵ Сизни күрарман албат,
Илхомларим тұлиб-тошиб янгидан,
Сеҳрли товшингиз эшилмоқ ният!
Бу товуш Аполлон набиралари
Учун муқаддасдир; уни күй каби,
Альбион созидан түйдим, таниш у.
Гоҳ сўзамол, гоҳо индамас сулув —
Венециялик ёш бир жонон билан
Сирли бир қайиқда мен сузиб, олтин
Гўзал Италия тунининг эркин
Оғушида ишқдан лаззатланардим,
Петрарка⁵⁶ ва севги тилин у замон
Бағишлиайди менга бу дилбар жонон.

L

Келажакми менинг эрким замони?
Келмишdir фурсаты! Қўмсайман эрким;
Денгиз қирғогида очиқ ҳавони (9)
Кутаман; имлайман кема чодирин.
Қачон бўронларнинг ридосида, ман
Мавжлар-ла курашиб, денгиznинг улкан
Кўксида бошлайман сафарни эркин?

Менга адоватли денгиз қиорогин
Тарк этмакнинг энди келмиш замони.
Жануб кенгликлари кўксидаги яйраб
Африкамнинг⁵⁷ тиниқ кўкига қараб (10),
Русияни ўйлаб оҳ чекиш чоғи,
О, мен бу ерларда қанча дард чекдим.
Бу ерларда севдим, кўмдим юрагим.

LI

Ажнабий юртларнинг томошасига
Онегин шайланган эди мен билан.
Лекин биз тақдирнинг тақозосича,
Узоқ вақт айрилдик бир-биримиздан.
У замон отаси вафот қилганди
Онегин қошига дув йифилганди,
Қарз бергувчиларнинг очқўз тўдаси,
Хар кимнинг ўз ақли ва ўз режаси:
Даъволардан нафрат қилди Онегин
Ўз чекидан ўзи бўлганди рози,
Қарзни тўлаш учун кетди мероси.
Катта бир зиён ҳам кўрмади лекин.
Гёё билган эди у олдинданоқ
Қари амакининг ўлишин тез чоқ.

LII

Чиндан ҳам Евгений кутмаган дамда
Иш бошқарувчидан олади бир хат.
Үлим олдидамиш амаки; ҳамда
Видолашувни у истармиш фақат.
Қайгули номани ўқиб Евгений
Шу он суриштирумай нари-берини,
Почтавойда чопди учрашиш учун.
Ақча дарди уни эгаллар бутун.
Алдаш, йифи-сиги учун у ҳозир,
(Романин бошлаган эдим бу билан)
Зерикар, ҳомуза тортар олдиндан.
Мана у қишлоққа етади ахир.
Кўярарким, тахтада ётар амаки,
Ерга жо бўлажак савғо сингари.

LIII

Кўрди маъзаратга тўлган қўрани;
 Азага келишар яқин-узоқдан
 Кўмиш маросимин ҳаваскорлари,
 Дўстлар, бегоналар — бари ҳар ёқдан.
 Ўлик ҳам кўмилди; овқат еб-ичиб
 Поплар ва меҳмонлар жўнар гердайиб,
 Гўё бажардилар жиддий бир ишни.
 Онегин қишлоқда яшар бир киши
 Бўлиб қолди энди. Мана у ўрмон,
 Ер-сув, заводларга тамом хўжайин.
 Шу чоққача танти, исрофгар, олтин
 Қадрини билмаган, бу танбал инсон
 Ҳозир жуда хурсанд: у илгариғи
 Йўлин алмаштириди, на бўлса майли.

LIV

Янгидай кўринди икки кунгина
 Онегинга бекас, танҳо далалар,
 Қоронғи ўрмоннинг салқини, яна
 Булоқлардан учган майин садолар;
 Учинчи кун тепа, дала, чакалак
 Уни овунтира олмади андак;
 Улар сўнг келтириди унинг уйқусин;
 Ва сўнгра кўп равshan кўрди Онегин:
 Қишлоқда ҳам бормиш айни дилгирилик.
 Гарчи на кўча бор, на сарой, на ёр,
 На карта, на баллар, на мунда шеър бор.
 Ҳафақонлик уни қўймай бир эллик,
 Пойларди кетидан пояма-поя
 Вафодор хотиндай ё мисли соя.

LV

Тинчлик ҳаёт учун мен туғилганман,
 Туғилганман қишлоқ сукути учун:
 Соз саси пастқамда жаранглайди шан,
 Ижодий хаёллар жон, қонга тўлғун.
 Маъсум, тин онларга берилиб тамом
 Жимжит кўл бошида ёлғиз ҳар айём
 Юраман, бекорлик — менинг қонуним.

Ҳар кун тонг пайтида уйғонаман жим,
Шириң ҳузур учун, эркинлик учун:
Озгина ўқийман, кўпроқ ухлайман
Ўткинчи шуҳратга назар солмайман.
Ўтмиш замонларда мен — нақ шу йўсин
Кечирмаганмидим кунларим бекор,
Яшамаганмидим шундай баҳтиёр!

LVI

Чаман, сезги, қишлоқ ва бекор юриш,
Далалар! Мен сизга содиқман руҳан,
Онегин-ла меним орамда бўлмиш
Фарқни қайд ётишга ҳар вақт мен хурсанд,
Токим истеҳзоли бирон ўқувчи,
Еки моҳирона туҳмат тўқувчи,
Бирон нашриётчи менинг хислатим
Қиёс этиб яна у демасинким
Мағрурлик куйчиси Байрон⁵⁸ сингари
Ўз портретимни мен чизганман бунда,
Гап сотиб юрмасин у унда-мунда.
Ўйлашарки, биз-чун имконсиз каби
Бошқалар ҳақида яратмоқ достон,
Гўё шоир ўзин қилармиш баён.

LVII

Айтиб ўтай яна: бутун шоирлар
Хаёлчан севгининг дўстидир, лекин
Бир замон энг гўзал лавҳалар, сирлар
Тушимга киради. Руҳим яширин,
Гўзал тасвиirlарни сақлади маҳкам,
Кейинча уларни жонлатди Музам⁵⁹.
Мен шундай, қайғусиз, тараннум этдим,
Тоғларнинг қизини, менинг идеалим,
Салгир⁶⁰ бўйларининг асиralарин.
Эшитиб қоламен, дўстларим, ҳозир
Кўпинча сизлардан савол ёғадир:
«Ким учун бу созинг чекади, оҳин?»
Қизғанчоқ қизлардан кимни кушлабсан,
Қайсига созингда куй бағишлабсан?

LVIII

Илҳоминг мавжлатиб кимнинг нигоҳи,
Армуғон этмишдир самимий меҳр,
Сенинг бу ўйловчан куйингга, қани,
Сенинг шеъринг кимни оллоҳ деб танир?»
Дўстларим, ҳеч кимни, худо ҳаққи!.. Ман
Бошимдан кечирдим, маҳрум нашъадан,
Муҳаббатнинг телба галаёнини.
Ишқ-ла қофиянинг ҳаяжонини
Кимки қўша билса, у инсон хушбахт:
У шеърнинг муқаддас сирли садосин
Янгратар ва босар Петраска изин;
Қалбнинг азобини тинчтар; шул вақт
Муяссар бўлади унга шараф-шон;
Лекин мен севганда эдим гунг, нодон.

LIX

Ишқ кечди, кўриниш берди илҳомим,
Зулмат босган фикр нурланди секин;
Озодмен, янгидан излайман доим
Сеҳркор садолар, хаёл, ўй базмин.
Езаман, юрагим билмас, дард нима...
Езилиб битмаган шеърлар ёнига
Қалам хушсизланиб чиэмайди расмин
Хотин болдиirlарин ва чеҳраларин.
Ўчган кул лов этиб ёнмас янгидан,
Яна қайгураман! Кўзимда йўқ ёш.
Мана әнди бўрон излари ювощ
Руҳимда жим бўлиб қолар тамоман.
У ҷоғда ёзарман йигирма бешта —
Қўшиқдан иборат достон албатта.

LX

Ўйларкан асарнинг планин секин
Ва қаҳрамонимни на деб атайман;
Романнинг ҳозирча биринчи қисмин
Битирдим; буларнинг барин қайтадан
Кўриб чиқдим қатъий бир дикқат ила;
Бунда зиддиятлар ҳали қўпгина,
Лекин тузватишни мен истамайман;

Цензурага⁶¹ ўзимнинг бурчим тўлайман,
Журналистларга ҳам чайнамоқ учун
Меҳнатим мевасин берарман яна:
Эй янги туғилган асарим, жўна,
Нева бўйларини кезиб чиқ бутун;
Менга хизмат қилиб, қозон шараф-шон:
Қинғир сўз ва ур-сур, сўкиш ва сурон!

ИККИНЧИ БОБ

О rus!
Ног⁶²
О, Русь!

I

Евгений Онегин зериккан қишлоқ,
Гўзал, латофатли бир гўша эди;
Бу ерларда кимки соғ завққа иноқ
Тангрига шукурлар қилса арзири.
Аслзода уйи холис тамоман,
Шамоллардан уни тоғ паналаган,
Бир кичик дарёниг тепасидадир;
Қаршидан узоқда яшнар дала-қир,
Ўтлоқлар ва олтин экинзорлар ҳам.
Қишлоқлар олисда жим-жим милтирад.
Подалаρ ўтлоқда секин тентирад.
Қуюқ кўлласини кенг ёяр — гилам,
Қарамсиз, боқимсиз каттакон бир бօғ,
Ўйчан дриадлар⁶³ маскани ҳар чօғ.

II

Солинган эди бу шарафли қаср,
Одатда қасрга хос бир йўсинда:
У foят мустаҳкам, савлатли, оғир,
Маъқул қадимийлик завқи бор унда.
Ҳар томонда баланд уйлар-бўлмалар.
Меҳмонхоналарни шойилар безар.
Подшоларнинг расми деворларида,

Ранг-баранг нақш ёнар печкаларида.
Букун эскирмишдир буларнинг бари.
Билмайман, тўғриси, бунинг сабабин —
Шундай нарсаларга дўстим жиндайин
Ҳавас қилмас эди. Шунинг-учун балки
Модали ва қадим кенг заллар ичра
Эснашдан ўзгани билмасди сира.

III

У шундай бир уйни қилганди маскан,
Бу ерда қишлоқнинг эски кексаси
Қирқ йилча урушиб ходима билан,
Деразага қараб пашша эзганди.
Ҳамма нарса содда: поли қайниндан,
Икки шкаф, стол, юмшоқ пар диван,
Кўрилмас ҳеч ерда сиёҳ доф-дуғи.
Шкафларни очиб боқди Онегин:
Бирида топди у чиқим дафтарин,
Иккинчиди қатор мойли шишалар,
Олма шарбатлари тўла кўзалар,
Яна саккизинчи йил календарин;
У чолнинг юмуши кўп бўлган учун
Бошқа китобларга боқмаган бутун.

IV

Ўз мулки — ерлари ўртасида у
Ёп-ёлғиз вақтини ўтказиш учун
Даставвал Онегин ўйлаб қолди шу
Мулкида янги бир тартибот қурсин.
Бир четда кимсасиз оқил Онегин
Кўҳна баршинанинг⁶⁴ бўйинтуруғин,
Енгил оброк⁶⁵ билан алиштиради;
Қул⁶⁶ ҳам тақдирига шукур қилади,
Лекин бу нарсада даҳшатли зиён
Кўрди-да, иш билар унинг қўшниси
Бир чеккада солди қош-қовоғини
Бошқа бир қўшниси кулди нақ шайтон,
Ҳамманинг якоғиз бўлди қарори:
Онегин жудаям хавфли савдоий.

V

Дастлаб келар эди қўшилар қўноқ,
 Лекин катта йўлда уларнинг фақат
 Келаётганини қўриш биланоқ
 Хизматкорлар унга тамоми суръат —
 Билан мингизишар бир Дон айриин,
 У орқа эшикдан қочар яширин.
 Ҳафа бўлиб шундай муомаладан
 Дўстликни узади ҳамма у билан.
 «Қўшнимиз нодондир, ақлида нуқсон,
 У бир фармазондир⁶⁷; ичади ёлғиз
 Стаканда қизил шароб; хоним-қиз
 Қўлларин ўпишни истамас бир он.
 Ҳа, дейди, йўқ, дейди: демайди «лаббай» —
 «Буюринг». Умумий фикр нақ шундай.⁶⁸

VI

Янги бир помешчик ўз қишлоғига
 От суриб келганди худди у замон.
 Ҳудди шунинг каби қўшни-қўшнига
 Эрмак бўлган эди — гап-сўз бепоён.
 Исми эди унинг Ленский Владимир.
 Қўксида Гитtingен руҳи чайқалар.
 Гўзал бир жувон-ди гуллаган энди,
 Ҳам шоир, ҳам Кантнинг мухлиси эди⁶⁹.
 Келтиришиб туманли Германиядан
 Ленский олимлик самараларин:
 Эркинлик ишқининг кўп хаёлларин,
 Келтиришиб ғалати, қизғин руҳ билан,
 Елкага тушкучи жингал сочини,
 Нутқида қайнаган ҳаяжонини.

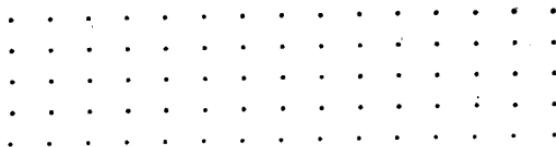
VII

Кибор доиранинг совуқ фаҳшидан
 Сўлиб, сарғайишга улгурмай ҳали,
 Қизлар эркалости, дўст қутлашидан
 Ҳали исинарди йигитнинг дили.
 Унинг кўнгли эди содда бегубор,
 Юрагига ҳар дам умид орзу ёр.

Дунёда ҳар янги ҳашамат, шовқуň
Унинг ёш ақлини қиласы мафтун.
Шириң хаёл билан у юпаратарди
Үз қалбин қоплаган шакларни ҳамон.
Унга — ҳаётимизғояси ҳар он
Қизиқ бир топишмоқ бўлиб қоларди.
Бошини қотиравр эди бу ҳақда
Мўъжизалар гумон қиласар кўп чоқда.

VIII

Жон пайванд дилбарнинг у ўзи билан
Иноқ бўлишинга ишонар эди.
Гўё, у қалб куйиб, ёниб ичидан,
Ҳар куни тинмасдан унга зор эди.
Ишонар эдикни, шарафи учун
Дўстлари тайёрдир кишанга ҳар кун,
Бўхтончи кўзасин чил-чил қилишга
Уларнинг қўллари чўчимас сира:
Ишонарди бор деб омади келган...

IX

Афсуслар, аччиғлар, ғазабланишлар.
Яхшиликка бўлган тоза муҳаббат.
Шуҳрат учун шириң азобланишлар
Тўлқинлатар унинг қонини беҳад.
Сози-ла жаҳонни айланди, кўрди,
Шиллернинг, Гётенинг юртида юрди.
Уларнинг шоирлик илҳоми ила
Елқинланди бутун руҳи кўксисда.
Санъатнинг соғ, юксак музаларин у
Уялтиргандин; масъуд, баҳтиёр,
Қўшиқларида ҳам доим ифтихор
Ила сақлар эди юксак бир туйғу,
Бокира хаёлнинг ҳароратини
Серсавлат, соддалик латофатини.

X

Севгини куйлади, у ишқ боласи,
Унинг қўшиқлари эди соф, ёрқин,
Содда дил бир қизнинг ўйлари каби
Гўдакнинг тушидек, осмоннинг сокин
Чўлида кезувчи сир илоҳаси
Нозик оҳ чекишлар дўсти ой каби;
Шоир куйлар эди қайғу ва ҳижрон,
Сирли узоқликлар ва мажҳул жаҳон,
Романтик гулларни қилди тараннум,
Узоқ ўлкаларни куйлар эди у,
У ерларда қанча тўкканди қайғу,
Сукут оғушига кўз ёшин юм-юм,
Сагал кам ўн саккиз ёшида шоир,
Куйлар ҳаёт сўлғин гулига доир.

XI

У чет бир гўшада, ақлу закосин
Қадрлай биларди Онегин фақат.
Қўшни қишлоқларнинг бутун армонин
Зиёфатлари ҳам ёқмасди албат:
Қочарди суронли суҳбатларидан,
Уларнинг гаплари ақлга монанд,
Итхонаси билан, уруғ-ақрабо,
Пичан ўриш билан ҳар турли вино
Ҳақида сўзлашар. Бунда йўқ туйғу,
Ва на ёлқинланар шеърий бир оташ,
На зарофат, на-да чуқур бир қараш.
На авом санъати учун мисол у.
Суюкли хотинлар гапида аммо,
Яна ҳам оз эди ақл ва маъно.

XII

Ленский келишган йигит, бадавлат,
Ҳар ерда куёвдек қаршиланарди;
Қишлоқда шундайдир ҳар доим одат:
Ҳар ким ўз қизини кўзлаб қўярди
Чала рус кўринган шу ҳамсояга;
Қаерга бош сўқса, суҳбат шу дамда,
Бошланиб кетарди ундан ва бундан,

Дерлар, бўйдоқликда йўқдир нашъа-шан
Қўшнини сўнг чойга таклиф қилишар,
Чой қуя бошлайди шу чақда Дуня
Унга шивирлашар: «Дуня, кўр, пайқа!»
Сўнгра келтиради биттаси гитар:
У ҳам чийиллайди (омон, ё раббим!):
— Кела қол! Қасримга келгил, олтиним! (11)

XIII

Фақат, Ленскийда йўқ әди ҳавас,
Никоҳ занжирига тутсин елкани.
Қалбдан орзу қилди кўнмай бир нафас
Онегин-ла тездан дўст тутингали.
Топиша қолдилар, худди тош, тўлқин,
Назм билан наср, муз ҳамда ёлқин
Шунча бир-бирига бўлолмас қарши,
Дастлаб ўртадаги айрма, гарчи —
Улар ўртасига совуқлик солди,
Сўнгра бир-бирига ёқишиб қолди,
Сўнг ҳар қун отларда чопишиб қолди.
Бир оз сўнг ажралмас оғайнни бўлди.
Ўзим иқрор бўлай, одамлар кўп вақт
Бекорчиликдан дўст тутинар фақат.

XIV

Лекин, шу дўстлик ҳам йўқ орамизда,
Барча хурофотни яксон қилиб биз,
Ҳеч кимни назарга илмаймиз сира,
Ҳаммадан баландда гўё ўзимиз,
Боқамиз ҳаммамиз наполеонча,⁷⁰
Миллионлаб қўш оёқ махлуклар барча
Бизнинг учун ёлғиз қуролдир мангу,
Кулунч ҳам ваҳшийдир биз учун туйғу.
Кўплардан дурустроқ әди Онегин;
Инсонларни билар әди, албатта,
Умуман уларга нафрати катта;
Истисносиз йўқдир қоида лекин:
Баъзиларни жуда айирап әди,
Киши яхшилигин сеза оларди.

XV

Тинглар Ленскийни табассум ила
Онегин; шоирнинг ўтли сўзлари
Муҳокималари қарорсизгина,
Ҳамиша илҳом-ла ёнган кўзлари —
Булар Онегинга эди янгилик:
Совуқ, дагал сўзни Онегин бекик
Дилида сақлашга тиришар бутун
Ва шундай ўйларди: аҳмоқлик мен-чун
Бир онлик завқларин кесмоқ, албатта,
Менсиз ҳам бир куни замон келажак,
Яшасин у майли ҳозирча андак;
Инонсин дунёнинг камолотига,
Кечирайлик ёшлик жазавасини,
Ёшликнинг ўтини, талвасасини.

XVI

Улар ўртасида ҳар қандай нарса
Баҳсга, тафаккурга олиб кираади;
Кечмиш қабилалар тузган аҳднома,
Яхшилик, ёмонлик, фанлар меваси,
Асрлар чўзилган хурофотлар, ҳам
Ўлимдан кейинги сирларки, мубҳам,
Қолмасди улардан ҳаёт ва тақдир,
Ҳар мавзу устида ўйлашар бир-бир...
Ўз фикрларининг алангасида
Шоир қайнаб кетиб ўқиб юборар,
Шимол достонлардан баъзи парчалар⁷¹,
Шунда тавозели Онегин эса
Шеърларни оз фаҳм этса-да, лекин
Йигитни тингларди қўйиб диққатин.

XVII

Хилватнишинларнинг фикрини лекин
Эҳтирослар кўпроқ этарди машғул,
Улар панжасидан қочиб, Онегин
Эҳтирос ҳақида сўзларди буткул,
Ноилож афсус ва хўрсиниш ила:
Ишқнинг тўлқинини тотиб, кейинча
Үндан қўл силтаган инсон баҳтиёр,

Ундан-да баҳтлидир кимки бехабар,
Ким ишқни айрилиқ билан совутса,
Душманликни енгса фийбатлар билан,
Хотини, дўстлари ила ким баъзан
Сезмай рашқ азобин тортса ҳомуза,
Боболарнинг ҳалол капиталини
Қиморга бой бермас, удири толели!

XVIII

Биз ақли-салимнинг тинч кўланкаси
Тагида ҳузурлар қидирган дамда,
Сўниб муҳаббатнинг ўт-алангаси
Уларнинг иноди, парвози, ҳамда
Қалбимизда чиққан сўнгги садоси,
Кулуңч кўринаркан бизга ғавфоси;
Қийинчилик-ла ҳалим ва ювош бўлган
Биз жуда севамиз тинглашни баъзан
Бегона ҳирсларнинг қизғин баёнин,
Бизнинг юракни у ўйнатар дарҳол,
Кулбасидагина унугилган чол —
Майиб бир аскар ҳам худди шундайин,
Қулоғини тутар шавқ, ҳавас ила
Шоп мўйлов ёшларнинг ҳикоясига⁷².

XIX

Бироқ ёлқинланган оташин ёшлик
Ўз ичиди сақлай олмас ҳеч нарса.
Хусумат, муҳаббат, хурсандлик, ғашлик
Барчасин сўзлашга тайёр ҳар лаҳза.
Муҳаббатда ожиз ҳисоблаб ўзин,
Тингларди билимдон тусда Онегин,
Юрак тавбасини севувчи шоир
Ўз дардини қандай баён қиладир;
Шоир ўз беғубор, соғ виждонини
Оқ кўнгиллик билан унга очганда,
Евгений билганди қулай шу онда
Шоир севгисининг ёш қиссасини,
Биз учун ҳеч янги бўлмаган туйғу —
Ҳислар-ла безалган ҳикоядир бу.

XX

Оҳ, қандай севарди! Бизнинг паллада,
Сева олмас, ҳеч ким, худди у каби;
Муҳаббат қўйишга маҳкумдир яна,
Елғиз бир шоирнинг тентакча қалби;
Ҳар қачон, ҳар ерда бир хаёл суриш.
Қонларига сингган бир орзу, куйиш,
Унга доим ҳамроҳ бўлган бир алам!
Кўнгилни совутар узоқликлар ҳам,
На йиллар чўзилган у айриликлар,
На-да музаларга берган пайтлари,
На ажнабий ерлар маликалари,
На фанлар ва на у шўх қийқириқлар,
Покиза оловлар билан исинган,
Унинг руҳини ҳеч ўзгартирган.

XXI

Еш, ўсмир чоғидан Ольгага асири,
Ишқнинг азобларин билмасдан ҳали,
У қизнинг гўдакча шўхлигига бир
Меҳрибон шоҳид-ди унинг юраги.
Ўрмонларнинг қуюқ қўланкасида,
Шерикди Ольганинг ҳангамасига.
Оталари қўшни ва дўст, сўзлашган,
Қуда бўлишликни улар қўзлашган.
Маъсум латофат-ла тўлиб яшнади,
Тинликда, парийлар оромгоҳида,
Ота-онасининг кўзи олдида,
Инжи гули каби Ольга гуллади,
Бир гулки, билинмас қалин майсада
Асаларига-да, капалакка-да.

XXII

У қиз бағишилаган эди шоирга
Ёшлиқ шавқларининг илк хаёlinи,
Руҳлантириди у қиз келиб фикрга
Еш шоир найининг илк фарёдини,
Алавидо, энди эй олтин ўйинлар!
Қалин ўрмонларни севди шу кунлар,
Севди у хилватни, сукут-тинликини,

Тунни, юлдузларни ва ойдинликни,
Самонинг қандили ойга кечмишда
Оқшом қоронфиси кезишларимиз,
Сирли қийналишлар нашъасини биз
Бағишиламасмидик күз ёшлар ила...
Энди күзларимиз шу ойга боқар
Фақат унда күрар хира бир фонаръ.

XXIII

Ольга ҳар вақт камтар, ҳар вақт адабли
Ҳамиша тонг каби әди у қувноқ,
Соф дилли шоирнинг умри сингари
Севги бўсасидек дилбар, исинчоқ,
Кўзлари осмондек тиниқ, зангори,
Унинг табассуми, сарғиш кокили,
Рафтори, товуши ва енгил қомат
Безарди Ольгани... лекин, сиз фақат
Ҳар қандай романни олсангиз, унда
Топарсиз расмини: кўп ёқимли у.
Илгари ўзим ҳам севган әдим-ку,
Аммо зерикканман ундан ўлгунча,
Шунинг-чун, ўқувчим, рухсат сўрайин,
Унинг опаси-ла таништирайин.

XXIV

Опасининг оти әди Татьяна... (12)
Бу романнинг нафис саҳифаларин
Шундай исм билан биринчи дафъа,⁷³

Биз мушарраф қилдик, ҳеч тортинмайин,
Гарчи бу ёқимли, оҳангдор исм,
Бу билан боғлиқdir, мен биламанким,
Ўтмиш чўрихона хотиралари.
Ҳаммамиз эътироф қилайлик, рости,
Бизларда ҳам бизнинг отларимизда
Дид билан нафосат деган нарса оз.
(Шеърлар ҳақида индамасак соз!)
Маориф ва урфон юқмамиш бизга.
Фақат ундан бошқа қолмишдир мерос
Сохта нозу адо — мана шу холос.

XXV

Демак, унинг исми Татьяна эди,
На у синглисининг гўзаллиги-ла,
Юзининг қип-қизил олмадай ранги,
Билан у кўзларни тортмас балки-да...
У камсўз, ёввойи, юзлари дардли,
Хуррак-ди ўрмоннинг кийиги каби.
Ўзининг туғишган оиласида
Кўринар ёт қизча каби Татьяна...
Билмасди у сира эркаланиши
На отасига-ю, на онасига;
Болалар ичида истамас сира
Ўйинни, сакрашни, ҳар ён чопишни;
Кўлинча дераза ёнида ёлғиз,
Бутун кун жимгина ўтиради қиз.

XXVI

Бешикка беланганд кунлардан бўён
Ўйчанлик бу қизга ўртоқ эди чин.
Қишлоқда жим оқар осуда замон
Ҳаёллар-ла безар эди юрагин.
Нозик бармоқлари билмас нинани,
Кергига эгилиб, у бир каштани,
Турли нақшлар солиб ипаклар билан
Худди чаман каби жонлантиргмаган.
Ҳукмрон бўлишнинг бор аломати:
Ювош қўғирчоқни ўйнаб ёш бола,
Киборлик тартиби, назокатига
Ҳазил-хузил билан тайёрланади,
Бола онасидан олган сабогин
Такрорлаб ўргатар ўз қўғирчоғин.

XXVII

Шу кичик ёшда ҳам ҳатто Татьяна
Қўғирчоқларни ҳеч қўлга олмасди,
Шаҳар хабарлари, мода ҳақида
Қўғирчоқларини гапга солмасди.
Болалик шўхлиги надир, билмаган,

Қиши чоги қоп-қора тунлар инаркан,
Қўрқинчли чўпчаклар қалбини асир
Қиларади... энага ёш Ольга учун
Ҳамма ўртоқларин йиғиб бир ўйин
Қилдиришга олиб борганда ҳеч бир
Ўйинни истамас әди Татьянам;
Еқмас Татьянага на жаранг кулги,
Болаларнинг енгил әрмаги, хулқи...

XXVIII

Рангиз самоларда юлдузлар тўпи
Аста-аста сўниб йўқолар экан,
Балконда ўтириб, жимгина ўзи
Шафақ томошасин севарди қалбан;
Ернинг бир чеккаси секин нурланар,
Тонгнинг хабарчиси — шамоллар эсар.
Сўнгра астагина кўтарилар кун.
Қиши чоги кечанинг зулмати бутун
Жаҳоннинг нисфини узоқ босгандা,
Туманли пардада ой қиласа юриш
Бўш, мудроқ сукунат ичида хомуш
Эринчоқ шарқ узоқ ором олганда,
Мўлжалли соатда уйғонар әди,
Шам ёқиб, бир ўзи ўтирар әди.

XXIX

Ёшлиқдан ёққанди унга романлар,
Романда унутди ҳар нимани ул;
Ричардсон⁷⁴ ва Руссо сўққан ёлғонлар,
Ўйдирмаларга қиз қўйғанди кўнгил.
Оқкўнгил ва содда әди отаси
Бир аср кечиккан завқнинг эгаси,
Лекин китоблардан кўрмасди зиён;
Мутолаа қилмай ўзи ҳеч қачон,
Ўйинчоқ санаиди китобларни у,
Қизининг бошида нақ тонгга қадар,
Естиқлар тагида қай китоб ётар,—
Бу ҳақда у сира чекмасди қайғу.
Ақлдан озарди унинг хотини
Эшитаркан Ричардсоннинг отини.

XXX

Ричардсонни севди хотин ҳар маҳал,
Ўқигани учун әмас сабаби,
Грандисонни у Ловласдан⁷⁵ афзал (13),
Кўрганлиги учун әмас бу севги,
Фақат, ўтган йиллар бека Алина —
Москвалик амманинг қизи кўпинча
У зотларни бунга уқдирган эди,
У вақт куёв эди ҳозирги әри,
Кўнглига ёқмасди бу киши лекин,
Ўзининг қалби ва идроки билан
Бунинг эс-ҳушини кўпроқ банд этган
Ўзга бир йигит-чун чекарди оҳин;
Бу Брандисон-ди олифта-танноз,
Гвардия сержантни ҳамда қиморбоз⁷⁶.

XXXI

У йигит сингари, бу ҳам ҳамиша,
Кийинарди мода, сиймога қараб,
Лекин қиз раъйини сўрмайин пича
Элтадилар тўйга — никоҳга судраб.
Хотиннинг дардини тарқатиш учун
Жўнайди онгли эр ўтмасдан уч кун
Ўз қишлоғи томон, бунда ёш хотин,
Куяди, қуршайди кимлар атрофин.
Даставвал тинмайди унинг кўз ёши.
Эрдан чиқишига ҳам бўлади тайёр.
Машғул қилди уни кейинча рўзғор,
Одатланди, бўлди тақдирдан рози.
Одат, худованднинг бир илтифоти,
У. чиндан баҳтларнинг ўрнин босади (14).

XXXII

Ҳеч бир нарса ила даф этилмаган
Қайғусини одат юпантирганди.
У қилган катта бир кашфиёт тездан
Хотинни тамоман овунтирганди.
Иш билан осуда чоф орасида,
Кашф этди на тарзда эрни идора
Қилиш лозим мутлоқ бир ҳоким каби,

Шунда бўлаверди ҳар истагани.
Иш-кучга қатнашиб турар эди у,
Қиши учун у тузлар эди қўэзкорин,
Рўзгор қўлда, қирқар малайлар сочин⁷⁷.
Одатда ҳар шанба ҳаммомга тушув,
Урар чўриларни ғазаби қайноқ,
Барчасин қиласди эрдан бесўроқ.

XXXIII

Бир вақтлар ўз қони билан ёзарди⁷⁸
У нозик қизларнинг альбомларига,
Прасковья-Полина деб чақираради⁷⁹,
Сўзларди қўшиқдай у чўзибгина,
Корсетни⁸⁰ жудаям тор кияр эди,
Рус сўзларин французча сингари
Айта билар эди думоги билан.
Бироқ ўзгарди у тезда тамоман
Корсетни, альбомни ва князъ хоним
Полинани, ҳиссий шеър дафтарини
Унуди, аввалги Селинасини
Энди Акулька деб атайди доим.
Пахталик гуппини ва қалпоқчани
Биринчи дафъа у кийиб олади.

XXXIV

Фақат эри жондан севарди уни,
Аралашмас хотин ишига ҳеч чоқ.
Топшириб қўйди у бору йўғини,
Ўзи ер ва ичар бепарво мутлоқ.
Тинчгина оқади унинг кунлари.
Баъзан йигилишар кечқурунлари
Қўни-қўшниларлан дилкаш оила,
Тафаккур билмаган бир тўда жўра,
Дардлашар, бир қадар гийбат қилишар,
Ундан, мундан қилиб қизар ҳангама,
Соатлар ўтади. Шунда Ольгага
Чой ҳозирлаш учун фармон беришар,
Кейин кечки таом, сўнг уйқу дами,
Меҳмонлар қўрадан жўнайди бари.

XXXV

Осойиш турмушда сақлашган барча
Қадимнинг суюкли урф-одатин;
Қилишарди сермой маслиниңада⁸¹
Уларнинг уйида рус чўзмаларин.
Милда икки дафъа тутишар рўза;
От айланмачоқни севишар жуда,
Ирим-фол қўшиғин, қўпчилик лапар,
Диний байрам куни, халқ әснаб тинглар —
Экан дуоларни шунда бир нафас,
Улар кўп шамларга телмириб юваш
Тўкишарди икки-уч қатра кўз ёш;
Ҳаводай керак-ди, уларга квас.
Меҳмонларга улар тортарди таом
Мансабга риоя қилиб батамом⁸².

XXXVI

Шу йўсин қартайди яшаб иккиси,
Ниҳоят бир куни очилди аста
Эрининг юзига қабр эшиги,
У кийди бошига янги гулдаста.
Кўпларга бокқанда юраги асл,
Ўз содиқ хотини, бола-чақаси
Ва ўз қўшнилари тутди мотамни,
Ўлган эди тушки овқатга яқин.
У жуда содда дил, мулоийм барин,
Жасади қўмилган жойга ташла кўз,
Қабр тоши узра ёзилган шу сўз,
Ожиз бир гуноҳкор, Дмитрий Ларин,
Оллоҳнинг бандаси ва бригадир,⁸³
Шул тошнинг тагида ором оладир.

XXXVII

Туғилган диёрга келгани ҳамон
Қўшнининг у жимжит оромгоҳини
Зиёрат айлади Ленский, шу он
Бир ҳовуч тупроққа чекди оҳини;
Қалбини бир ҳасрат қоплади узоқ

«Роор Уррик⁸⁴ деди ҳасратланароқ. (15)
Қўлида кўтараар эди мени,
Кўп чоғ ўйнар эдим болалик пайти —
Кўксида Очаков медалини⁸⁵ ман!
У менга атаган эди Ольгани.
Айтарди: у қунни кўра оламанми?..»
Самимий қайғуга кўкраги тўлган
Ленский қўшнига атаб шундаёқ,
Езди бир марсия — ғам билан қайноқ.

XXXVIII

Худди ўша ерда ота ҳам она
Маҳзун битиклари; кўзида ёши,
Тавоф қилди аждод тупроғин яна..
Ҳайҳот! Бу ҳаётнинг йўлида оний
Бир ўрим сингари бутун насллар,
Сирли бир ирода, қазо ва қадар
Ҳукмича унади, пишиб, тушади,
Бошқалар уларнинг изин тутади.
Шундай, бизнинг енгил, беташвиш бўғин
Ўсади, ҳаяжон ила қайнайди,
Боболарни қабр сари ҳайдайди.
Келади бизнинг ҳам вақтимиз бир кун,
Бизнинг набиралар қутли соатда,
Бизни-да, дунёдан сурар албатта!

XXXIX

Дам ғанимат, суринг дунё нашъасин,
Шўх ҳаёт билан маст бўлинг, жўралар!
Мен эса пайқайман унинг ҳечлигин,
Берилмайман унга бошқалар қадар.
Шарпалар учун мен кўзни юмғанман,
Лекин, узоқ, хира умидлар, баъзан
Қалбимга ҳаяжон солади ёлғиз,
Бу ерда юзгина қолдирмасдан из
Дунёни тарк этмак мен учун ҳазин,
Яшайман, ёзаман мадҳдан озод.
Фақат мен балки-да, истардим ношод,

Ҳасибам-чекимни шонлантирайин,
Орзу қилардимки содиқ дўст каби
Лоақал бир садо эслатсин мани.

XL

Бу садо кимнингдири қалбига етар,
Эҳтимолки тақдир сақлаб қолади,
Менинг тўқидигим қўшиқ-қитъалар
Ботмас унутилиш наҳрига балки...
Эҳтимол (бу фақат мақтанчоқ армон!)
Кўрсатиб келгуси чоқда бир нодон
Меним донгги кетган суратимни-да,
Хўп шоир әди бу!— дейди ичида...
Эй шеър париларин дилбар ошиқи,
Бу менинг қанотли учар ижодим
Ўз хотирасида сақлашга ходим,
Кексанинг бошида шараф тожини
Лутфкор қўли-ла сийпалайдиган,
Менинг ташаккурим қабул эткил, сан!

УЧИНЧИ БОБ

Elle était fille, elle était amoureuse
Malfilâtre.⁹⁶

I

«Қаерга? Ҳайронман шоирларга мен!»
— Жўнашим керакдир, хайр, Онегин!
«Мен сени тутмайман, менга айт-чи сен
Қайдা ўтказасан, кечки пайтларинг?»
— Ларинлар уйида.— Мана бу қизиқ,
Кечиринг! Сен учун эмас қийинлик.
Ҳар кечни беҳуда маҳв этиш унда?»
— Ҳеч бир-да!— «Тушуна олмайман бунга.
Шу ердан биламан нима эканин:
Биринчидан (эшит, мен ҳақлами, йўқ?);
Соддагина бир рус оиласи, тўқ:
Эъзоз-икром ила кутар меҳмонни,
Қиём ва чой; кейин ёмғир ва каноф
Ва оғил ҳақида гап-сўз беҳисоб...»

II

«Мен бунда бир заарар ҳали кўрмайман.
«Зерикиш-чи, дўстим, мана бу офат».

— Сизнинг киборлардан нафратланаман,
Оила ўчоги хушроқдир албат,
Чунки мен бу ерда... — «Яна эклога!⁸⁷
Бас энди, азизим, таңгри ҳақига.
На дейй, афсуски, жўнаётирсан.
Ха, тингла, Ленский: мумкинмасмикан
Филлидани⁸⁸ менга бир кўриш, холос.
Фикрнинг, қаламнинг, кўз ёшининг ҳам
Қофия-пофия... боисин, ошнам?!
Сен мени тақдим эт!» — Ҳазилни қўй — «Рост»
— Мен хурсанд — «Хўш, қачон?» — Истасанг
хозир.
Улар бизни жон деб кутиб оладир.

III

«Борайлик» — Икки дўст чопди чанада,
Келиши; қадимги замоннинг баъзан
Машақатли бўлган эъзови яна
Уларга сочилди ташқари ҳаддан,
Бажарилар маълум одат батамом:
Талинкачаларда келтириб қиём,
Кичкина усталга қўярлар, яна
Мева суви билан тўла кўзача.

• • • • • • • • • • • • • • • • • •

IV

Улар отларини шигаб ҳайдаган.
Энг қисқа йўл билан уйга учдилар (16),
Қаҳрамонларимиз не сўзлар экан,
Яширинча қулоқ солайлик ҳозир.
— Хўш, қалай Онегин? Эснайсан тагин:—
«Одатим, Ленский» — Негадир лекин

Кўпроқ зерикибсан.—«Йўқ, қани бирдай;
Бирпасда далани қоронги талай
Босмиш! Ҳайда, ҳайда, эй Андрюшка!
Уҳ: бу жойлар қандай расво; бемаъни!
Айтганда, Ларина содда самимий;
Ҳам мулоийм кампир әкан-да жуда.
Қўрқаменки, мева суви ногиҳон,
Етказмаса эди менга бир зиён.

V

«Сен айт-чи, қизларнинг қайси Татьяна?»
— Ҳа, у Светлана⁸⁹ сингари ғамли
Ва индамас бир қиз, кирди-да, аста
Дераза олдида ўтири ҳали —
«Наҳотки синглисин севгансан, дўстим?»
— Ҳўш, нима? — «Сен каби шоир бўлсайдим,
Танлаган бўлардим у чоқ опасин.
Ольга чеҳрасида ҳаёт йўқ, бу чин.
У худди Вандика Мадоннасидай;⁹⁰
Юзи юп-юмалоқ, қизил ва семиз,
Ана шу бемаъни уфқда ёлғиз
Осилган анави мисли аҳмоқ ой...»
Владимир жавоб бериб димоғдор,
Сўнгра индамади йўл бўйи ночор.

VI

Снегиннинг келиб кетиши бироқ
Ларинлар уйида ҳар ким учун ҳам
Зўр таъсир кўрсатди, яқин ва узоқ
Қўни-қўшниларни юпатди бираам,
Ҳар хил гап-сўз, тахмин қувди бир-бирин.
Таъбир қилишарди ҳамма яширин,
Бошланди ҳазиллар, ҳар хил миш-мишлар.
Татьянага қуёв тайин қилишлар,
Тасдиқлашар эди баъзилар ҳатто
Ҳар нарса тайёрмиш тўй-никоҳ учун,
Фақат бир мод узоқ топилмаган-чун
Тўй бир оз тўхталиб қолганмиш гўё...
Ленскийнинг тўйи ҳақида кўпдан,
Улар масалани ечиб қўйишган.

VII

Шундай ғийбатларни ёэгирибгина
Тинглайди Татьяна, фақат яширин,
Дилни лим тўлдирган саодат ила
Унга беихтиёр буарди фикрин.
Қалбига бир фикр бўлибди улфат:
Фасли келмиш, дилда ёнди муҳаббат,
Ерга тушган бир дон келганда фасли,
Баҳор оташидан жонланган каби.
Унинг хаёллари кўп чоғдан буён,
Қайфу, ишқ ичида секин ёнарди.
Ҳатарли ғизони хаёл қумсарди.
Қалбий бир узилиш, толиш кўп замон
Унинг ёш кўкрагин эзар, сиқарди,
Ким бўлса бирига... қалб интизорди.

VIII

Кутгани келмишди, очилди кўзлар;
Татьяна айтади: бу ўша одам!
Ҳайҳот! Энди бутун тунлар, кундузлар,
Қизгин, танҳо уйқу, ҳар бир нарса ҳам
У билан тўлгандир, бу қизга тагин
Ҳар нима сеҳрли куч-ла тинмайин,
Уни ёдларатди; ва Татьянани
Бездирарди ширин сўзлар садоси,
Гамхўр чўриларнинг боқишлиари ҳам,
Дарлларига шўнғиб ўтирап ўзи
Қулоққа кирмасди меҳмонлар сўзи,
Уларни қиз қарғар — улар кўп бегам,
Кутилмаган вақтда келишар, бироқ
Эзмалик қилишар ўтириб узоқ.

IX

Бу қиз энди қандай зўр диққат билан
Ўқийди лаззатли бирон романни!
Қандай сеҳрланиш билан, юракдан
Берилиб ичади гўзал ёлғонни!
Хаёлнинг баҳтиёр қуввати ила
Жонлантирилган у шахслар: Юлия —
Валмарнинг гўзал хуштори дилбар,

Яна Малек — Адел,⁹¹ билан де Линар⁹²,
Ҳам Верте⁹³ — исёнкор, азоб боласи,
Исмъ уйқумизни келтирар одам,
Яъни у мислсиз Грандисон ҳам (17)
Хаёлпаст қиз-чун булар ҳаммаси
Якка бир суратни акс этар ҳамон,
Бари Онегинни эслатар ҳар он.

X

Татьяна севгили ижодчиларин,
Кларисса⁹⁴, Юлия⁹⁵, Дельфина каби⁹⁶
Қаҳрамони хаёл қилароқ ўзин,
Ўрмонларнинг жимжит қўйнида дайди
Кезади хавфли бир китоб-ла танҳо,
Китобдан қидирар ва топар ҳатто
Ўз сирли оташин, ўз хаёлларин,
Юракни тўлдирган орзу-ҳавасни,
Қаҳрамонлар янглиғ хўрсинар яна,
Уларнинг қайғуси юрагига ёр.
Қиз шивиллаб ўқиб қолади такрор
Суйган қаҳрамони учун бир нома...
Майли, ким бўлмасин, бизнинг қаҳрамон,
Ҳар ҳолда аниқки, эмас Грандисон.

XI

Оташин санъаткор бу вақт улуғвор —
Оҳангдор йўсинда созлаб услубин,
Ўз қаҳрамонини ажаб маънодор
Баркамол айлабон безарди рангин
Ҳамиша ҳақсизлик дастидан шайдо
Қувғинди инсонни шоир доимо
Яратди ҳассос руҳ ва кенг ақлга,
Ҳамда жозибали сиймога эга.
Ҳар вақт ҳаяжонли, руҳли қаҳрамон
Тоза эҳтирослар алангасида
Ҳар лаҳза тайёр-ди бўлишга қурбон.
Ва сўнгги қисмининг хотимасида
Ёмонлик ҳамиша тортарди жазо.
Яхшилик гултожга бўларди сазо

XII

Туман ичидадир бу кун фикрлар,
 Уйқу келтиради биэларга ахлоқ,
 Илтифот кўрмоқда романда ҳам шарр⁹⁷,
 Зафар ногорасин у чалар шу чоқ.
 Британ музасининг уйдирмалари,
 Ёш қизнинг уйқусин нотинч қилади,
 Бир санам бўлмишдир унинг-чун ҳозир,
 Еки хаёлларга берилган Вампир⁹⁸,
 Еки саёқ Мельмот⁹⁹ — бу бадбин одам
 Еки мангу жуҳуд,¹⁰⁰ ва ёки — Корсар,¹⁰¹
 Ва ёки сирларга чўмган Сбогар¹⁰², (18)
 Умидсиз ва барбод худкомликка ҳам
 Лорд Байрон кийдириди зўр ҳавас билан
 Гамгин романтизм либосин жиддан.

XIII

Дўстларим, чиқади бундан на маъно?
 Тангри иродаси ила балки ман
 Шоирликка бутун бергум истеъфо
 Қуарар янги шайтон ичимда маскан.
 Аполлон таҳдидин менсимай сира,
 Бўйнимни эгармен ювош насрга.
 Хушҳол ғурубимни ана у замон
 Банд этади эски тарздаги роман.
 Мен ёмонларнинг сирли азобин
 Унда тасвир этиб, солмайман даҳшат,
 Балки соддагина ёзаман фақат
 Рус оиласининг кенг масалларин,
 Тасвирларман диллар муҳаббатини
 Ва қадим давримиз урф-одатини.

XIV

Ҳикоя қиламан, отанинг, кекса,
 Тоганинг турмуши, содда гапини;
 Даражат таги, булоқ бошида эса,
 Болаларнинг махфий учрашмасини;
 Тасвирлармен баҳтсиз рашикнинг қийнашин,
 Ҳижрон ва ярашув фасли кўз ёшин.
 Гоҳо уриштириб уларни, охир —

Элтаман никоҳ-тўй томон баҳузур...
Эҳтиросли ишқнинг тилин эсларман,
Ҳасратга мубтало севги сўзлари —
Бу ёлқинли сўзлар бир чоғ ўзлари
Гўзал бир жононнинг пойида бирдан
Тилимдан қуюлган эди, мен бугун
У сўзларни ёддан чиқардим бутун.

XV

Севикли Татьяна, маъсум Татьяна!
Сен билан бирга мен кўз ёш қуяман.
Олифта золимнинг қўлига ана
Бутун тақдирингни бериб қўйгансан,
Жоним, маҳв ўласен; даставвал аммо
Юрагингда порлоқ умидлар пайдо,
Сирли саодатни имлайсан, тағин
Тотиб билажаксан ҳаёт сафосин.
Ичасен орзунинг ширин заҳрини.
Хаёллар қувмоқда сени изма-из.
Ҳар ерда тасаввур қиласен ёлғиз
Бахтли учрашишлар тин манзилини...
Ҳар ерда қаршингда туради доим,
Сени йўлдан урган у машъум золим...

XVI

Бетинчdir Татьяна севги туфайли,
Боғчага чиқади, қайfuradi у;
Нарироқ юришга қолмайди майли,
Хумор кўэларини сувади сулув:
Кўкраги қаппайган, ёноқлари ҳам
Оний ёлқин билан ёнади бир дам.
Нафаси қотгандир дудоқларида...
Кўзи порлар, шовқин қулоқларида...
Тунда ой соқидай чиқиб айланар
Самонинг чеки йўқ кенг гумбазини.
Ороchlар қўйнида булбул созини,
Жаранг куйларини бошлаб юборар...
Қоронғи: ухламас Татьяна сира,
Сўзлашар энага билан жимгина.

XVII

«Эна, уйқум келмас: бу ер шундай дим!
Деразани оч-да, ўтир ёнимга».
— Нима бўлди сенга, Татьяна, нима?—
«Сўзлайик ўтмишдан, зиқдир юрагим»
— Нима сўзлай, жоним! Мен бир замонлар
Эсимда сақлардим жинлар, шайтонлар
Хақида бурунги масал, эртакдан...
Ҳаммасини киши унутар әкан.
Нима билган бўлсан, унудим ҳозир
Нотавон қариллик етди-ку ахир!..
— «Ҳикоя қилиб бер, сен менга, яна,
Сўзла сен у кўхна, кечмиш йиллардан:
Сен-да, у чоғларда ҳеч севганимисан?»

XVIII

— Вой қўзим, Татьяна! У чоғларда биз
Севги нималигини эшишмагандик.
Марҳума қайнин онам мени, шубҳасиз
Дунёдан ҳайдарди, қолмасдим тирик.—
«Бўлмаса, сен қандай эр қилдинг, эна?»
— Худонинг буйруғи шундай әкан-да.
Мендан ёшроқ әди боёқиш эrim,
Мен эса у вақтда ўн учда әдим.
Қатнади совчилар бир-икки ҳафта
Бизнинг оиласага... ва кейин отам
Фотиҳа ўқиди, сўнгра иш тамом,
Қўрқувдан мен зор-зор йигладим якка...
Йиги-сиги билан сочим ўрдилар,
Лапар-ла черковга олиб бордилар...

XIX

Мени узатдилар ёт оиласага...
Сен тингламайсан-ку, мени, оппоғим!—
«Оҳ, менинг қайғум зўр, билмайсан эна...
Шу топда кўнглим ғаш бўлмоқда, жоним!
Йиглагим ва фарёд қилғум келади!..»
— Соғ әмас, касалсан, қўзимнинг нури,

Тангри ўзинг раҳм эт, оғатдан асра!
Қизим, на истасанг, шуни тез сўра...
Танларинг ёнмоқда... эзги сув билан
Юз-кўзинг ювайин... «Мен касал эмас:
Мен... мен... биласанми, эна... севганман»—
— Қўзичогим, ёр бўлсин тангри ҳар нафас!—
Косов қўлин очиб қиз-чун энага
Пичир-пичир дуо ўқиди аста...

XX

Бутун дарди билан кампирга яна
Шивирлаб: «Севгига тутулдим», деди,
— Менинг жигарпорам, касалсан! Тингла!
«Ўз ҳолимга қўй-чи, қалбимда севги!..
Шу чоқда самода ой ҳам порлади.
Юмшоқ, сирли нурга у жим ўради
Татьянанинг сўлғин, дардли ҳуснини,
Паришон, ёйилган ипак зулфини,
Нурлатди кўз ёшин... ёш қиз ёнида
Пастгина курсида писиб ўтирган,
Оқ сочли бошига рўмолча ўрган,
Пахта нимча кийган кампирчани-да;
Оламни илҳомбахш ой нурга кўмган,
Мудраб ҳамма нарса сукутга чўмган.

XXI

Узоқ диёrlарга қилганди сафар
Ойга жим телмуриб, Татьяна қалби...
Бирдан қиз бошига бир фикр тушар:
«Ўз ҳолимга қўйиб кетавер, мени!
Менга бер бир қалам ва қофоз, эна,
Столни бери сур; ётай тезгина,
Хайр энди». Ҳозир у қолди ёлғиз,
Атроф жим. Кўкда ой кезарди эшсиз...
Курсига ясланиб Татьяна ёзар,
Фақат Евгений бор тушунчасида:
Узоқ ўйланмаган ишқий хатида
Маъсума бу қизнинг севгиси ёнар.
Мактуб тайёр бўлди. Секин букилди,
Татьяна! Ким учун бу хат битилди?

XXII

Билардим эришиб бўлмас, сўз уқмас,
Киши каби совуқ, соғ жононлар ҳам бор.
Уларнинг хислати ақлга сифмас,
Уларга ялиниш, ёлвориш бекор;
Ҳайрондим уларнинг модли кибрига,
Уларнинг табиий фазилатига;
Қочгандим улардан, қилайн иқрор,
Даҳшат-ла ўқиган әдим, ёдда бор,
Улар манглайида дўзах лавҳасин,¹⁰³ (19)
Ҳар қандай умидни сен кескил мудом!
Севмоқ улар учун оғатдир тамом.
Қўрқитиши уларга шодлик берар чин,
Нева бўйларида шулар сингари
Хонимларни сиз ҳам кўргансиз балки.

XXIII

Ювош ошиқларнинг ораларида
Қилиғи бошқача хонимлар ҳам бор.
Ёлқинли оҳларга, мадҳияларга
Улар бепарволик қиласар улуғвор.
Хўш, мен не кўрдим, не қолдириди, ҳайрон?
Қаҳрли боқишлиар билан ногиҳон,
Нозик ишқни улар чўчитиб лекин.
Уни жалб этишни биларди тағин.
Лоақал, уларда бор раҳму шафқат,
Лоақал, уларнинг товуши баъзан
Туйилади шундай латиф, ваъдачан.
Ҳовлиққан содда дил ёш ошиқ албат,
Ўзини унутиб қўяди, шундай
Ташвишли жононга әргашар тинмай.

XXIV

Латиф бир соддалик билан қиз бойқиши,
Алдашни билмасдан суръ вафодор.
Танлаган хаёлга чуқур ишониш —
Татьяна айбими? Билмоқлик даркор!
Шунинг учунмиким: самимий суръ,
Ҳиснинг даъватига фақат бўйсунар,
Ва қалби инонар шундай теэгина?

Шунинг учунмиқим: Татьянасиға
Тангри баҳш этмишdir кенг ақл билан
Исёнкор хаёлни, инодчи бошни.
Жонли иродани ва кенг қарашни;
Юраги ёлқинли ва нозик экан,
Севги ҳисларининг енгиллигин сиз
Наҳотки бир марта кечирмасангиз?

XXV

Ишвакор хонимлар ўйлар совуқ қон;
Татьяна ҳеч ҳазил қилмай севади.
Севигига у мутлоқ фидо қиласр жон,
Худди бир ёқимтой бола сингари:
У асло демайди: қўй, қолдирдамиз;
Шундай ишқ баҳосин қўпайтирамиз,
Тўрга туширамиз ошиқни қулай,
Дастлаб умид билан санчамиз шундай
Ёрниng иззат нафсин, сўнг тараддуд-ла
Кўнглини қийнаймиз ва бундан кейин
Жонлатамиз ёқиб рашкнинг оташин:
Бўлмаса завқлардан безган вужуд-ла
Занжирни ҳар соат узиб қочиш-чун
Шайланар ҳар ошиқ — ҳийлакор тутқун.

XXVI

Яна қийинчилик сезаман бу он,
Она юрт номусин қутқариш учун,
Татьяна мактубин бешак, бегумон,
Таржима қилишга мажбурман букун.
Ёмон билар эди русчани бу қиз,
Ўқимаган эди журналларимиз.
Татьяна ўзининг она тилида
Фикрин сўзлар эди қийинлик ила,
Демак, ёзган эди у француза.
Не қиласмиз! Яна этаман такрор,
Бу кунгача ишқни ҳеч хоним-дилдор
Баён қилмагандир бир дафъа русча.
Бой мағрур тилимиз бу кунга давр
Мактубнависликка ўрганмамишдири.

XXVII

Хонимларни русча ўқишига мажбур,
Килмоқ истайдилар, бу даҳшатли ҳол!
Уларни мумкинми этмоқ тасаввур,
Қўлларида бўлсин бизнинг бир журнал!
Шоирларим, гувоғ бўлингиз бир зум,
Тўғри эмасми бу: дилбар ва сўлум,
Махлуқлар ҳақида шеърлар ёздингиз,
Ёздингиз уларни маҳфий ва сассиз,
Сиз бағишладингиз уларга кўнгил,
Улар эмасмиди рус тилин жуда
Заиф ва куч билан әгаллаб, худди
Шу тилни ўхшатиб бузганлар буткул,
Улар дудоғида бегона бир тил,
Она тили бўлиб кетмасми енгили!

XXVIII

Ҳеч дуч келтиргмагай менга худойим,
Балда ё йўл усти бирон даҳлизда,
Сариқ рўмол ўртган семинарист, ёким¹⁰⁴
Қадпоқча кийган бир академик-да!¹⁰⁵
Табассум учмаган лаъли лаб каби,
Грамматик хато бўлмаса асли
Мен русча жумлани сира севмайман.
Эҳтимол бошимга бу бало битган.
Янги жононларнинг бу ёш бўғини
Журналлар зорини тинглаб бир қадар,
Грамматикани бизга ўргатар;
Одат ҳам қилишар шеър ўқувни,
Лекин, мен... Не даҳли бор менга, зотан?
Қадимги замонга содиқ қоларман.

XXIX

Нотўғри, бепарво тузилган жумла,
Сўзларни тахминий гапириб бермоқ,
Кўксимда уйготар ҳаяжон — ларза,
Аввалги йилларда бўлгандай ҳар чоқ.
Ўкинишлик учун менда йўқ мадор,
Менга ёкимлидир галлициэмлар,¹⁰⁶

Нақ ўтмиш ёшликнинг гуноҳи каби,
Худди Богданович шеъри сингари.¹⁰⁷
Етар, бас. Гўзалим мактуби билан
Машғул бўлиш учун келмишдир фурсат.
Сўз бергандим, энди етарми журъат?
Ундан воз кечишга ҳозир тайёрман.
Мен биламен: нозик Парни қалами¹⁰⁸
Бизнинг бу кунларда моддан ташқари.

XXX

Базмлар ва ёниқ қайғу куйчиси,
Мен билан бўлсайдинг бирга шу пайтда,
Азизим, ноқулай ўтинич-ла сени
Тинчизлатган бўлар эдим, албатта;
Ошифта у қизнинг ажнабий тилдан —
Олган сўзларини сеҳркор, равшан
Мақомларга солиб бергил сен, дея;
Қайда сен? Кела қол, ҳуқуқим сенга
Ўзим топшираман таъзимлар билан...
Ҳузунили қоялар ичидаги лекин,
Фин ери бағрида тўқиб куйларин
Мадҳи-саноларни унугиб қалбан,
Тентираб у юрар ва унинг руҳи
Эшитмас мен чеккан алам-қайғуни.

XXXI

Татьяна мактуби кўзим ўнгидат:
Мен уни табаррук дея асрайман,
Ўқийман нақадар сирли дард ила,
Уни ўқиб, ўқиб қониқолмайман.
Бундай майинликни ким этмиш талқин?
Сўзларнинг бу лоқайд товланган рангин?
Тентак гапни дилга талқин этди ким?
Пучак сўзлари ҳам ширин, бежирим.
Бу сўзлар хатарли ҳам қизиқ жиддан.
Мен англай олмайман. Ва лекин мана
Ҳали тўла әмас кучсиз таржима;
Бу — рангсиз кўчирма жонли лавҳадан.
Е бу ўрганмаган қиз талабалар
Фрейшиц¹⁰⁹ куйини чалганга ўхшар.

Татьянанинг Онегинг мактуби

Мен сизга ёзаман; яна не даркор?
На дея биламан Сизга ман яна?
Лекин биламанки, сизнинг ихтиёр
Жазо берсангиз ҳам менга нафрат-ла.
Қора ёзмишимга бир томчи қадар,
Марҳамат ва шафқат қилғайсиз, лекин,
Ташлаб кетмагайсиз, янчид хаёлим;
Авваллар мен сукут этмоқ истадим,
Майли жуда сийрак, майли ҳафтада
Қишлоғимиэда мен Сизни бир дафъа,
Қўрайин, тинглайнин сўзингизни жим,
Сизга бир оғиз сўз айтай-да, кейин
Янги учрашувга қадар эрта-кеч
Ўйлайнин, ўйлайнин унутмасдан ҳеч,
Деган умид мени қучаркан секин,
Ионингки, менинг — шу уялганим,
Ҳеч вақтда тасаввур қилмайсиз балким...
Фақат айталарким Сиз одамсуймас,
Чет ёқа қишлоқда зерикармишсиз.
Биз эса... Жозиба эгаси әмас,
Аммо ташрифингиз биз учун азиз!

Нега бизнинг уйга келиб кетдингиз?
Ташландиқ қишлоқнинг бир гўшасида
Сизни ҳеч кўрмаган бўлардим эсиз...
Аччиқ азобни-дá, билмасдим сира.
Тажрибасиз қалбнинг ҳаяжонини
Бир куни, ким билур, мен енгил маҳкам,
Кўнгилга мувофиқ топиб бир ҳамдам
Вафодор бир хотин, шафқатли она
Бўлардим, тотмасдан ишқ савдосини.

Ўзга бирор билан?! Йўқ, мен жаҳонда
Бағищламас эдим кимсага қалбим!
Тақдирда ёзилган ўзгармас асло,
Тангри иродаси: сендамиш чеким!
Бутун ҳаётимнинг эди муроди,
Сен билан учрашув, сен билан висол,
Биламанки, сени юбормиш тангри;
Қабргача мени ҳимоянгга ол!..
Тушимда кўриниш берди хаёлинг;

Илғаб бўлмаса-да, гўзалдинг айни.
Фусункор нигоҳинг сеҳр этди мени,
Руҳимда жааранглаб кетди овозинг.
Кўпдандир... бир рўё эмас! эди бу!
Киришинг биланоқ танидим дарров,
Тилим тутилганди, танимда олов.
Ва фикран дердимки, унинг ўзи-ку!
Рост эмасми? Сени таниди туйғу:
Йўқсилга узатар экан садақа,
Еки тўлқинланган руҳ изтиробин
Номоз-ниёз ила овутган чоқда,
Мен билан сўзлашдинг тинлиқда сокин?
Мана шу лаҳзанинг ўзида менга
Тиниқ қоронғида кўрсатиб жилва,
Жўмгина суқулиб, бошим силаган
Худди сен эмасми, эй дилбар хаёл?
Сен эмасми севги ва севинч билан
Умиднинг сўзларин шипшитган хушхол?
Сен ким: ҳимоячи бир фариштами?
Йўлдан оздирувчи маккор одамми?
Бутун шак-шубҳамни эй хаёл, тез еш!.
Эҳтимол, бўш гапдир бунинг барчаси,
Тажрибасиз қалбга сароб бўлган эш,
Бутунлай бошқадир толе лавҳаси...
Майли, бундай бўлса! Мен ўз қисматим
Шу замондан бошлаб тақдим қиласман.
Қаршингда оқизиб ёниқ кўз ёшим,
Елвориб ҳимоянг мен ўтинаман.
Сен бир фараэ қил-чи, мен ёлғиз бир қиз,
Англамайди мени ҳеч ким бу ерда.
Тушунчам-да барбод бўлғуси эрта,
Ҳалок бўлишга-да, маҳкумман сассиз.
Мен сени кутаман: бир нигоҳ ила
Қалбнинг умидларин жонлантири, яшат,
Ё оғир рўёни кес, сен ачинма,
Сазога лойик бир итоб-ла, ҳайҳот!

Битирдим! Даҳшатдир кўздан кечириш..
Уятдан, қўрқувдан қақшайдир бу дил...
Лекин виждонингиз менга кафилмиш,
Унга топшираман ўзимни дадил...

XXXII

Татьяна ухламай оҳ-воҳ тортади,
Мактуби қўлида дамодам титрар;
Пушти ранг конвертни ёпиштиради.
Қиз лаблари қақроқ, ёниқ... у дилбар
Чиройли бошини эгди кифтига;
Енгил ич кўйлаги тушди кўксига
Унинг латифгина оқ елкасидан.
Энди ой ботади... Узоқда водий
Туманлар ичиди ёришар... Анҳор
Кумушланди; чўпон найининг доди
Шу вақт қишлоқнинг кўзини очар.
Мана тонг, одамлар кўпдан турганлар:
Аммо Татьянамиз бундан бехабар.

XXXIII

Сезмайди Татьяна тонгнинг нурини,
Бошини қўйи солиб ўтиради қиз,
Мактубга ўзининг ўйма муҳрини
Босишига қўллари бормасди ёлғиз;
Лекин, секингина эшикни очиб,
Киради патнисда нонушта олиб,
Сочлари юқарган кампир — энага.
«Болажоним, турғил, вақт алла-палла:
Вой, гўзал дилбарим, тайёр экансан!
Оҳ менинг саҳархез кичкина қушим,
Тун оқшом қўрқувдан кетганди ҳушим!
Тангрига шукурки соғлом кўраман!
Тундаги қайғунгдан йўқ биронта из.
Юзларинг лола ранг ёнмоқдадир, қиз!»

XXXIV

— Воҳ! Эна, сен менга бир мурувват қил,
«Оппогим, буюргин, қила бер Фармон»
— Ўйлама... тўғриси... гумон қилмағил!
Сўзимни қайтарма, лекин, энажон —
«Жоним, сен айта бер, худойим кафил»
— Мана набирангдан махфий юборғил
Шу хатни ана у... әлитсин О... га
Қўшнимиә-чи, ану... уқдирики, яна

У ерда бир оғиз гап гапирмасин.
Айтиб қўймасин у менинг отимни...
«Ёқимтойим, кимга, берсин хатингни?
Шу кунларда миям айнагани чин.
Атрофда жуда кўп ҳамсоялар бор;
Уларни санашга менда йўқ мадор».

XXXV

— Мунчаям бефаҳм бўлгансан, эна!—
—«АЗиз жигарпорам, энди қаридим;
Татьянам, зеҳним хит — ўтмас бўлмоқда,
Бир вақтлар, ўтди-да, мен зийрак әдим,
Жаноблар, оғиздан не чиқса — дарров...»
— Оҳ, эна, оҳ эна! Шунчами чайнов?
Эҳтиёжим борми сенинг ақлингга?
Кўриб турасан-ку, гап Онегинга
Бир мактуб юбориш ҳақида зотан.
—«Тушундим гапингни... қизишишма, жоним!
Биласан-ку, эсдан кетаётганим...
Нима бўлди рангинг қум ўчди, недан?»
— Ҳеч нима бўлгани йўқ, эна, қўявеф
Тездан набирангни сен юборавер.

XXXVI

Бир кун кечди, лекин, ундан йўқ жавоб.
Яна бир кун ўтди; йўқ сира дарак.
Татьяна эрта-кеч чекиб изтироб
Кутиб ўтиради, ранги соядек.
Келганди Ольгани севиб топинган,
Савол ёғилганди уй бекасидан:
«Айтинг, ошононгиз қаерда юар?»
У бизни бутуналай унугтан ўхшар».«
Лов ёниб қалтирас эди Татьяна.
— Бу кун келиш эди унинг ваъдаси,
Почтада кечиқиб қолган чамаси!—
Ленский кампирга дегач, оҳиста
Татьяна яширди ўз нигоҳини,
Гўё эшитгандек аччиқ гинани.

XXXII

Оқшом қоронғиси. Столда порлоқ,
Шақиллаб қайнарди кечки самовар,
Хитсий чойнакни қиздиріб уәоқ,
Бурқиб учар әди еп-енгил буглар.
Ольганинг қўлида тоза, хушбўй чой
Чойнакдан худди бир қора уқадай
Қўюлиб турарди ниёлаларга,
Қаймоқ тортар әди хизматкор бола;
Дераза олдида Татьяна ёлғиз.
Совуқ ойналарга тутиб нафасин,
Фикрга толарди; бир оздан кейин
Латиф бармоқ билан аста ёзар қиз
Туманли ойнага юрагида жо
Бўлган икки ҳарф — яъни «Е» ҳам «О».

XXXVIII

Сиқилар қиз дили, куярди жони,
Хумор кўзлари ҳам ёш биғлан тўла.
Тўсатдан дукурлаш!.. Қотди қиз қони.
Мана яқин! Отлар чопар... қўрага...
Евгений!.. «Воҳ!» дея соядан енгил
Қиз бошиқа йўлакка ҳатлайди эпчил,
Зинадан ҳовлига, сўнг, тўғри боққа
Учади, учади у орқа ёққа
Қарашга ботинмас; зумда айланар
Гулзорлар, кўприклар, кичик ўрмонни
Кўлга туташувчи бир хиёбонни,
Сиренъ новдалари юзин тирмалар,
Гулзорлардан учар экан чашмага,
Нафаси тиқилиб скамейкага.

XXXIX

Йиқилди...
«Бу ерда ҳозир у! Бунда Евгений!
Ёраббим! У нима ўйлади экан!»
Дарду ҳасрат тўла қиз юрагини
Умиднинг қоронғи орзуси қучган,
Татьяна қалтирар, нафаси ёниқ.
Келаётганмикан? Кутар, лекин «тиқ»

Этган бир товуш йўқ. Шул чоқ боғчада
Хизматчи аёллар терарди мева,
Буйруқقا биноан қўшиқ айтишар,
(Баринлар мевасин ўгринча тағин
Тамахўр оғизлар ошаб қўймасин.
Деган андишадан чиққан бир буйруқ;
Бу ҳам қишлоқдаги айёрлик, қувлик!)

Қизлар қўшиги

Қизчалар, дўндиқчалар,
Ўртоқжонлар, шўх ўйнанг!
Сиз ёқимтой қизчалар,
Яшнаб ўйнанг, тўхтаманг!
Чўэиб айтинг лапарни,
Дил севган ашулани;
Тортинглар йигитчани
Бизнинг тўп ашулага.
Йигитчани тортган чоқ
Олисдан кўриб, иноқ
Тумтарақай қочайлик.
Олчани, малинани
Ва қип-қизил мевани
Ҳар томондан отайлик,
Кўнгил сири — куйини
Зимдан тинглашга юрма.
Қизнинг ўйинини
Кўриш-чун мўралама.

XL

Улар кўйлашади; жуда бепарво —
Эшитар уларнинг шўх куйини қиз,
Қолмасин юракда ҳаяжон асло,—
Деб кутиб турари бунда сабрсиз.
Кошки яноқларнинг ўчса оташи,
Бармоқларнинг да, қолмас титраши.
Сўнмас юзларнинг яллиғи асло,
Равшанроқ, ёрқинроқ ёнарди ҳатто...
Шўх мактаббаччанинг қўлида асири
Бечора капалак шундай синади,

Гулдор қанотлар-ла типирчинади;
Шу тахлит шудгорда титрайди зир-зир
Жимгина бекинган овчини қүён
Узоқлардан пайқаб қолса ногиҳон...

XL1

Ростлаб нафасини энг сўнг Татьяна
Қўзголди ўрнидан; бир неча одим
Отди: қайриларкан бир хиёбонга,
Ногиҳон бу қизнинг қаршисидан жим,
Бир ёвуэ кўлкадек, кўзлари чақноқ
Евгений Онегин чиққанди шул чоқ.
Бошидан нақ олов қуийлган каби
Қиз турган жойида тўхтаган эди.
Фақат, кутилмаган бу учрашувни,
Оқибатларини, дўстларим, бу кун,
Менда тўзим ийӯқдир ҳикояси-чун;
Кўп узоқ сўзладим, энди мен уни,
Бир оз ором олиб, бир оз ёйилиб;
Сўнг тасвир этарман бир илож қилиб.

ТҮРТИНЧИ БОБ

La morale est dans la nature des choses.

Necker.¹¹⁰

I. II. III. IV. V. VI. VII¹¹¹

Қанча оз муҳаббат қўйсак хотинга,
Ёқамиз унга биз шу қадар осон.
Афсунгар тўрларга шунчалик инжа
Чулғаб маҳв этамиз уни бегумон.
Муҳаббат илми деб топганди шуҳрат
Бир вақтлар пардасиз бузуқлик албат.
Ҳар ерда ўзини қилиб овоза,
Муҳаббат қўймасдан завқ сурди роса.
Лекин бу ҳашаматли ҳангома — ўйин
Мақтанилган эски боболар даври —
Учун хосдир, унинг чол маймунлари
Учун муносибдир. Лавлослар бугун
Шуҳратин ийӯқотди, ўтди улуғвор
Париклар¹¹² шуҳрати билан бир қатор.

VIII

Мунофиқлик кимни бездирмас, айни —
Нарсани турлича қилароқ тақрор,
Кўп чоқдан ҳаммага маълум нарсани
Виқор-ла уқтириш ким учун даркор;
Бир хил әътиrozлар эшиитмоқ ҳар чоқ,
Хурофотларини маҳв этиб йиқмоқ,
Холбуким бўлмаган ва йўқдир шу дам
Энди ўн уч ёшга кирган қизда ҳам!
Кимни бездирмайди таҳдидлар тоши,
Саждалар, қасамлар ва мавҳум қўрқув,
Қулоч, қулоч қилиб номалар ёзув,
Алдашлар, фийбатлар, узук, кўз ёши,
Хола, оналарнинг доим тергови,
Эр деган зотларнинг дўстлик бўғови!

IX

Шундай деб ўйларди бизнинг Онегин.
Ўспирин чоғида у бўлди қурбон
Жўшқин гумроҳликка, яна бетизгин
Қутурган ҳирсларга ботиб ногиҳон;
Ҳаёт расми, урфи билан талтайди,
Бирига бир муддат кўнглин боғлайди,
Бошқа бирисидан кўнгилни узиб,
Орзу-ҳаваслардан оҳиста безиб,
Ҳорди енгил-елпи ғалабалардан,
Ҳам шовқин, ҳам сукут ичидা ҳамон,
Тинглади руҳидан абадий фифон,
Ланжликни босди у қаҳқаҳа билан:
У шундай маҳв этди саккиз йилини,
Бой бериб умрининг чечак фаслини.

X

Ортиқ гўзалларга қўймасди кўнгил,
Сургалиб юрарди истар-истамай,
Рад этсалар, дарҳол овунарди ул.
Хиёнат қилсалар — у шод, дам олгай.
Дилбарлар кетидан юрар ҳавассиз,
Ташларди уларни қилмайин афсус,

Ишқин ва аччиғин әслаб тоҳ бир он,
Вист¹¹⁸ ўйнаш-чун келган бир меҳмон
Сингари такаллув билмай келар у.
Ўтириб ўйнайди, тугалгач ўйин
Чиқиб жўнаб қолар ҳовлидан ҳар тун,
Уйида тинчгина қучади уйқу.
Эрталаб турганда билмайди ўзи
Кечқурун қаерни мўлжаллар қўзи.

XI

Лекин, Татьянанинг олиб хатини,
Онегин юрагин босди ҳаяжон:
Қиз хаёлларининг самимий тили
Фикрлар галасин учирди бир он;
Гўзал Татьянанинг ўчик юзини,
Хотирлади унинг ғамгин тусини,
Аллақандай ширин, покиза хаёл
Қучоқлади уни, у ботди дарҳол.
Эҳтимол қадимги ҳислар қизғини
Уни әгаллади бир минутгина.
Лекин истамасди алдашни сира
Ишонувчан, содда қизэning дилини.
Энди биз қайтайлик боғчага яна,
Унга учраганди бунда Татьяна.

XII

Туришди сўзламай улар бир нафас;
Сўнг, қизэning ёнига келди Онегин;
Ва деди: «Ёзгансиз, тониш керакмас,
Менга хат; мен уни ўқидим, лекин
Ўқидим содда руҳ эътирофини,
Покиза севгининг изтиробини,
Сизнинг самимият мен учун азиз:
Қачонлар жим бўлган ҳисларни ёғиз
Ҳаяжонга солган фақат угина;
Сизни мақташликни мен ҳоҳламайман,
Самимиятингиз ҳақин тўлайман,
Айни очиқ кўнгил бир иқрор ила.
Тавбам — юрак сирим қабул қилғайсиз.
Ўзимни топширдим, надир ҳукмингиз.

XIII

«Агар мен ҳаётни фақат уй ичи —
Оила дебгина орзу қилсайдим,
Қачон ота ва эр бўлиш меҳрини,
Толеим менга-да, буюрса, ёким
Мафтун бўлиб бир кун, лоақал лаҳза
Қилсан оилани мен мулоҳаза,
У чоқ мен қидирмас әдим ҳеч қачон
Сиздан бошқа ҳеч бир қаллиқни бир он.
Маддоҳлик, гапдонлик қилмасдан ёлғиз
Айтайин, бўлсайди аввалги ғоям;
Фақат сизнигина танлардим у дам,
Бутун гўзалликка гаров ўзингиз,
Бу ғамли умримга сиз бўлиб чин ёр,
Бўлардим, армонда қолмай. баҳтиёр!

XIV

«Мен яратилмадим ҳаловат учун;
Рұҳимга бегона хушбахтлик тамом.
Сиздаги камолот беҳуда бутун,
Мен унга савовор бўлишим маҳол.
Ионинг (виждоним кафилдир сизга)
Эр хотин бўлишлик азобдир бизга...
Мен сизни нақадар куч-ла севмайин,
Ўргандимми, севгим тез сўнар лекин;
Бошлийсиз йиғини; кўз ёшларингиз
Менинг қалбимга ҳеч тўқинмаяжак,
Балки уни баттар қутуртиражак.
Ўзингиз бир ўйланг — бу иқболимиз,
Буни ҳозирлайди бизга Гименей¹¹⁴,
Эҳтимол, бу нарса кўпга чўзилгай.

XV

«Дунёда ёмонроқ яна нима бор
Шундай оиласдан, унда иложксиз
Бир хотин нолойиқ эрдан йиглаб зор,
Кундуз ҳам, оқшом ҳам ўтирас ёлғиз.
Шўр тумшуқ эр унинг билиб қадрини
(Лекин кўп лаънатлаб ўз тақдирини)
Ҳамиша мум тишлаб, қовоғи солуқ,

Жаҳлидан тушмайди, рашқ әтар совуқ;
Мен шундай, Сиз тоза, ёлқин руҳ билан,
Сиз шундай соддалик, шундай ақл-ла
Менга у мактубни ёзган дамларда,
Ахтарғанмидингиз мендайни жиддан?
Ажабо, сиз учун шундай бир улуш,
Раҳмсиз тақдирдан насиба бўлмиш?

XVI

«Хаёл, ўтган умр асло қайтмас,
Мен энди руҳимни ёш қилолмайман.
Мен сизни севаман акадек халос.
Ва балки бундан ҳам нозик севаман.
Тинглангиз сиз мени газабланмайнин:
Ёш қиз олмоширар кўп мартаба чин
Хаёллари билан енгил фикрини.
Биласиз, дараҳтлар ўз баргларини
Янгилақ туради боғда ҳар баҳор.
Шундай ҳукм этганга ўхшайди само.
Янгидан сиз яна севарсиз, аммо...
Ўзни тутищни-да ўрганмоқ даркор;
Ҳар ким тушунмайди мени шекиллик.
Офатга элтади тажрибасизлик».

XVII

Евгений Онегин ваъз этди шундай.
Кўз ёши оралаб кўрмай ҳеч нима,
Зўрға нафас олиб, нақ ийқилгундай,
Индамай эшитиб турди Татьяна.
Қўл чўэди Онегин, Татьяна маҳзун
(Файри ихтиёрий, шуурсиз бутун)
Ҳеч нима сўзламай, бошин әгарак,
Унинг гавдасига суниди андак;
Полиздан айланиб уйга жўнашди.
Иккови кирганда, буларни ҳеч ким
Айбламас, уларга бир сўз демаским,
Гердайган Москвауда бўлгани каби —
Бунда ҳам қишлоқча содда, баҳтиёр
Йигит ва қиз аро әркинликлар бор.

XVIII

Бизнинг ошиномиз хушмуомала,
Ғамли Татьяна га яхшилик қилди.
Ўқувчим, қойилсиз бунга албатта.
Рұхининг чинакам асллигини
Шунингдек күп дафға қилмиш намоён,
Инсондан бадхөжлик күриб ҳар замон —
Қалбидә ҳислари қотганди гарчи:
Унинг душманлари, унинг дўстлари,
(Балки иккиси ҳам айни бир нарса)
Уни ёмонлади ҳар мақом билан.
Дунёда ҳар кимда бўладир душман,
Фақат, раббим, ўзинг дўстлардан асрал!
Оҳ, дўст бўлмишларим, дўст бўлмишларим!
Беҳуда әмас бу хотирлашларим.

XIX

Нима? Нима бўлар. Мен ухлатаман
Бўм-бўш ва қоп-қора хаёлни фақат.
Мен ёлғиз шуни қайд этиб ўтаман;
Бўлур шундайин чиркин бир туҳмат,
Уни тўқир қабиқ ёлғончи шайтон,
Жоҳил кибор қиласр уни хўб чаққон;
Бўлур шундай тагсиз, пучак уйдирма,
Бўлур энг беадаб, ифлос ҳажвия —
Ки уни дўстингиз тиржайиб беор,
Оддий воқеани сўзлаган қаби
Дуп-дуруст одамлар ичра ҳар гали
Билар-бilmас, юзлаб қилади такрор.
Ҳолбуки у сиз-чун суюнган тоғдай,
Сизни шундай севар... нақ тувишгандай.

XX

Хўш, меним қимматли, нодир ўқувчим,
Саломатми сизнинг қавми-қариндош?
Менга рухсат этинг, лозимдир балким,
Қариндошлар нима эканини фош
Этайнин, ўрганинг сиз энди мандан.
Қариндош-уруглар шундайдир зотан:
Биз мажбур ularни эркалаш учун,

Кўнгилдан севарак ҳурматлаш учун,
Ва яна бўйсуниб ҳалқ одатига,
Йил боши пайтида ҳол-аҳвол сўраш,
Е жилла бўлмаса хат ёзib қутлаш;
Сабаби шу: йилнинг ўзга фаслида
Улар бизни сира ўйлаб кўрмасин...
Гап шу, тангри узоқ умрлар берсин!

XXI

Нафис гўзалларнинг севгиси лекин
Дўстликдан, уруғдан ишончлироқдир;
Қизғин бўронда ҳам ишқнинг тизгинин
Кўймайсиз ва сизнинг томонда ҳақдир.
Тўғри гап бу. Лекин мода долғаси,
Яна табиатнинг ўзгачалиги,
Яна киборларнинг таналари зил,
Холбуки латиф жинс укпардай енгил...
Сўнгра фазилаткор бир хотин учун
Эрнинг ўйи, фикри яна бегумон,
Муҳтарам бўлиши керакдир ҳар он.
Содиқ рафиқангиз кўзлари сузгун.
Баъзан бир лаҳзада ўйноқлар дили.
Чунки ишқ, муҳаббат шайтон ҳазили.

XXII

Кимга ишонайлик? Кимни севайлик?
Айтинг-чи, хиёнат қилмас ким бизга,
Ҳар ишни, ҳар сўёни ўлигин тирик
Қилароқ ким ўлчар бизнинг газ ила?
Бўйтон уруғини ким бизга сепмас?
Эркалар ким бизни, меҳрин аямас?
Кимга офат әмас бизнинг айбимиз?
Ким ҳеч қолдирмайди, бизнинг таъбимиз?
Шарпа қидирувчи овора, шошқоқ,
Эй менинг муҳтарам, асл ўқувчим!
Ғайратни беҳоду маҳв этмай, балким
Ўзингизнигина севингиз ҳар чоқ!
Бу жуда соз нарса, бундан ўзгани,
Бундан яхшироқни ўйламанг асли.

XXIII

Тунги учрашувнинг оқибати на?
Ҳайҳот, мушкул әмас буни пайқамоқ!
Севгининг изтироб, алами телба;
Ҳасратга чанқаган ёш руҳни ҳар чок
Ҳаяжон ичида қақшатар әди,
Йўқ, Татьяна баттар ўртанар әди.
Қоронғи-нашъасиз ҳис чангалида
Етоғидан уйқу қочди жимгина;
Софлик, ҳаёт нури, лаззат, табассум,
Қизлик оромлари бутун йўқолди,
Йўқолди барчаси бўш садо каби.
Сўнар нозик қизнинг ёшлиги ҳар зум:
Ёришиб келувчи кун шуъласини,
Бўроннинг кўлкаси ўраган каби.

XXIV

Ҳайҳотки, Татьяна аста сўзлади,
Юрагига оғир ғамлар тўлади.
Ҳеч нарсага асло қизиқмайди қиз.
На руҳни тебратар, қолдирап бир из,
Қўшиллар бошларин чайқаб ўзаро
Шивирлашадилар тўпланиб гоҳо:
Эрта-индин демай тез эрга тегсин!..
Лекин, етар шу гап. Мен тезгина чин
Маъсуд бир севгининг тасвири ила
Энди хаёлларни бир қувонтирай.
Фақат, азизларим, ихтиёрсиздай,
Афсус ва қизғониш сифмас қўксимга,
Кечириңгиз мени: чунки шу қадар,
Севаман Танямни, у шундай дилбар!

XXV

Еш Ольганинг ҳусни ҳар соат сайин
Ленский қалбини айлади асир.
Лекин бу тутқунлик унинг-чун ширин,
Бутун руҳи билан берилди шоир
Ольга бўлмасида ҳамиша улар
Иккови хилватда иноқ ўтирас;

Боғчада саҳарлар қўлма-қўл бўлиб,
Кезишар иккиси баҳтларга тўлиб;
На бўлди? Шоирни севги маст әтган.
Нозик уялишдан саросимада,
Ольга табассум-ла бераркан далда,
Шундай жасурланиб, Ленский баъзан
Ольганинг жингалак зулфини сийпар.
Ёки кийимининг бир четин ўпар.

XXVI

Ахлоқий-таълимий романни олиб,
Ольгасига ўқиб беради баъзан,
Шатобриан¹¹⁵ ҳам кетади қолиб
Табиат билишда у романчидан;
Ўқиб турган чоқда, икки-уч бетни,
(Қизларнинг қалбига бу жой қўрқинчли,
Чунки, уйдирмалар ва талвасалар)
Ленский қизариб, ўқимай ўтар.
Тинч жойга чекиниб ҳаммадан узоқ,
Бир шахмат тахтаси узра иккиси,
Столга ёнбошлаб, баъзи вақт жиддий
Чуқур ўйга ботиб ўйнайлар иноқ,
Ленский шунча ҳам паришонхотир,
Ўз руҳин пиёда билан оладир¹¹⁶.

XXVII

Уйга боргандা ҳам Ленский яна
Машғул бўлар эди Ольгаси билан.
Альбом япроқларин ўз ёри Ольга
Хотираси учун безайди жиддан:
Гоҳ солар қишлоқнинг манзараларин,
Гоҳ қабр тошлари. Киприд маъбадин,¹¹⁷
Е қалам ва ранглар билан у безар
Лиранинг устида бир кичик каптар.
Гоҳо әсдаликнинг варақларига,
Бошқа кўп ҳар турли имзодан кейин
Ёзарди ўзининг латиф бир шеърин,
Шеърки, хәёллар узра лол жига
Бу, оний фикронинг ўчмас бир изи,
Кўп йиллар ўтса-да, у айнан ўзи.

XXVIII

Қишлоқи бир қизнинг альбомчасини
Албатта кўргансиз сиз қўп мартаба,
Буни пастдан, бошдан, гир айланаси,
Қоралаб ташлаган дўст ёри, барча.
Йимло қоидаси барбод этилган,
Вазнисиз шеърлар нақдан битилган.
Самимий дўстликни әслатиш учун
Езилган, йўнилган, қисқа ва узун.
Илк бетда кўрасан шундай орзуни:
Quecrirez-vous sur ces tablettes:¹¹⁸
Яна бу имзони: t. à. v. Annette.¹¹⁹
Сўнгги бетда эса ўқийсан буни:
«*Ким мендан ортиқроқ севар-кан сани,*
Мендан бу ёқроқда ёсингинчи, қани».

XXIX

Албатта, кўрасиз альбом ичида
Икки қалб, машъали ва гуллар, тағин¹²⁰
Қабр тошигача ўз севгисига
Содик қолиш учун берган қасамин.
Бу ерда қандайдир аскарий нозим,¹²¹
Қабиҳ байтларини сўққан бефаҳм.
Дўстларим, ўзим ҳам, эътироф қиласай,
Езардим бўлсайди бир альбом шундай,
Чунки мен ишонган бўлардим чуқур,
Тиришиб сўзлаган бўш-бўғов гапим
Лутфикор нигоҳни жалб этар, балким,
Сўнгра, заҳарханда, бемаъни ғурур
Ила суриштириб ўтирмаслар, хўш,
Елғонни қотира билдимми, ё бўш?

XXX

Сиз эй ажиналар кутубхонаси,
Паришон ва тарқоқ жилдлар ва қиймат
Чирайли альбомлар, сизлар модали
Қоғиябозларни қийнайсиз фақат,
Сиз, эй Толстойнинг афсун бўёғи,
Баратинскийнинг қалами, тағин

Зеб бериб безалган асарлар, ғаддор —
Худованд қаҳрига бўлинг гирифтор!
Порлоқ ва муҳташам бир хоним агар
Менга узатарса ўз альбомини,
Бир титроқ, бир зарда босади мени,
Руҳимда илондай қўзғалиб қолар
Ўша хоним учун ўткир ҳажвия,
А сен-чи, ёзгайсан унга мадҳия!

XXXI

Ёшгина Ольганинг альбомчасига.
Ленский мадҳия ёзмас ҳеч қачон.
Қалами яшайди ёниқ ишқ ила,
Совуқ гапдонлиқдан озод бу илҳом.
Неларки, у Ольга ҳақда эшитар
Ё кўрар, барчасин шеърига битар:
Жонли ҳақиқат-ла тўлиб -тошароқ
Оқар ўланлари худди бир булоқ.
Сен әса, Язиков¹²² илҳомли шоир,
Қалбингда ҳаяжон мавжланар экан,
Бир тангри билади, кимни куйлайсан,
Бутун тақдирингнинг қиссасин, нодир
Мунгли ғазаллардан қимматли девон
Тақдим әтажакдир сенга бир замон.

XXXII

Жим қолгин! Қулоқ сол! Қатъий танқидчи
Ҳисси шеърларнинг гул ласталарин
Айтib ташлашлиқка буюрадики,
Қоғиябозларга қўтариб сасин
Қичқирап: «Тўхталинг йифи-сигидан,
Ҳар вақт айни гапни вақиллаш экан,
Ўтмишга, мозига ачиниш етар,
Бошқа тўғриларда куйланги» деяр.
— Сен ҳақли, ҳам тўғри, сен кўрсатасан,
Карнайни, ниқобни, ханжарни биз-чун¹²³.
Фикрларнинг ўлик сарватин бутуң
Тиргизишга яна фармон қиласан:
Дўстим, шундаймасми? Ҳеч бир. Ҳеч қачон!
«Ёзинг, афандилар, қасидалардан»¹²⁴.

XXXIII

Езинг бурун қандай ёзган бўлсалар,
Қадимда у расм бўлгани каби...»
— Фақат тумтарақли шеър-қасидалар?
Етар, бас, ошнам, бирмасми бари?
Сатирик¹²⁵ на деган, уни әслаб тур!
Наҳотки, сен учун афзал бўлибдир —
Хафақон қоғиябозлардан, балки —
Бегона маънонинг айёр лирики? —
«Лекин марсияда ҳар нима пучак;
Унинг бўш гояси аянчли, разил;
Қасиданинг эса гояси асл,
Нажиб ва олийдир... «Бу ерда андак
Баҳслаш мумкинку-я, айтмайман ҳеч бир:
Истамам талашсин шу икки аср.¹²⁶

XXXIV

Қайнаган ўйларнинг мавжланишида
Шуҳратнинг, әркликининг ошиқи шоир
Еза олар әди бир кўп қасида,
Уни ўқимасди Ольгаси ахир.
Йиғлоқ шоирларга тўғри келганми,
Севгилиларига асарларини,
Кўзма-кўз ўқишлик? Айталар гўё
Мукофот йўқ әмиш бундан ҳам аъло.
Ишқни, қўшиқларни туғдирган жонон
Еқимли, хумор кўз бир маликага,
Ўз хаёлларини ўқиб бермак-ла,
Камтар ошиқ сезар бир лаззат ҳар он.
Ҳолбуки, эҳтимол ўша севгили —
Бошқа хаёл ила ўйнайдир дили...

XXXV

Оҳангдор ўйларим ва хаёлларим
Самараларини лекин мен эса
Қари әнагамга ўқийман доим,¹²⁷
Ў әди болалик чорим рафиқа.
Ё тушки овқатдан кейин зерикиб,

Тентираб бош суққан қўшнини сезиб,
Этагидан ногоҳ ушлаб оламен,
Трагедиям-ла хиппа бўғамен,
Еки (бунисида сира йўқ ҳазил),
Қофия ва қайғу билан мен толиб;
Бир нўл ёқасида кезаман сангифиб,
Еввойи ўрдаклар чўчийди енгил:
Тинглашиб хуш садо созим қўшиғин,
Соҳиллардан учиб кетишар шошқин.

XXXVI. XXXVII

Хўш, Онегин қалай? Оғалар, пайти!
Сўрайман сизлардан, қилингиз сабр:
Нимадир ҳар кунги машғулияти,
Мен унинг тавсифин қиласай бирма-бир.
Гўшанишин бўлиб яшар Евгений,
Соат еттида у турар ёз куни,
Ҳам енгил кийиниб жўнайди якка,
Тоғлар этагида жўшқин дарёга.
Гулнор шоирига тақлид қилароқ,¹²⁸
Ушбу Геллеспонтдан¹²⁹ сузиб кечарди.
Бир ёмон журнални варақлаб, қайнот
Қаҳвасини кейин аста ичарди,
Сўнг кийинарди...

XXXVIII. XXXIX

Кезишлар, ўқишлиар ва қаттиқ уйқу,
Ўрмонлар кўлкаси, сув ғул-ғуласи,
Қора кўз капалак бутун беқайғу,
Тегиб ўтган тирик, тоза бўсаси,
Нозик ва ҳам лазиз ҳар тушки овқат,
Жиловга ўрганган югурик бир от,
Бир шишада тиниқ, шуъла ранг вино
Одамлардан узоқ — жимжит бир дунё;
Мана Онегиннинг әзгу ҳаёти;
Бунга у берилди ҳиссиз, бепарво,
Беғам роҳат ичра йўқ әди ҳатто,
Гўзал ёз кунларин санашга тоби;
Унутилди дўстлар ва шаҳар бутун,
Байрамлардаги бўш ҳангома-шовқин.

XL

Лекин, бизнинг шимол ёзлари тамом —
Жануб қишлигига карикатура,
Лип этиб ўтади, ўчади ҳамон,
Эътироф қилмаймиз — бу маълумку-я.
Мана кўкда кезар кузнинг нафаси,
Сийрак ялтирайди қуёш шуъласи,
Кундуз борган сари қисқарар эди;
Ўрмонларнинг сирли қучофи. Ёғин.
Далага чўзилиб ётарди туман,
Қакилдоқ гозлардан учди бир карвон
Жануб томонларга: келарди яқин
Юрак қиздирувчи ҳазин бир палла;
Ноябрь эшикни қоқадир ана.

XLI

Совуқ қоронгини ёради шафақ;
Тинди иш шовқини экинзорларда;
Оч она бўрини ёнга олароқ
Йўлга чиқар бўри энди овларга;
Йўлчининг айғири йиртқич изини
Сезиб пишқиради, тадбирли киши
Орқа-ўнгга боқмай чопар тоғ томон,
Тоиг шафақ ёйганда уйғониб чўпон,
Энди оғиллардан ҳайдамас сигир.
Кун ярим бўлганда бир доирага
Тўпламас уларни дудуги ила.
Кулбасида куйлаб қиз ип йигирар,(22)
Енида милтияр дудли жинчироқ
Қишки кечаларда қизга бу ўртоқ.

XLII

Мана, чарсиллайди изғирин совуқ,
Далалар бағрига сочди кумуш гул...
(Ўқувчи кутади бунга мувофиқ)
Коғия; мана, тез ола қол: булбул!
Порлайди муз кийим кийган бир анҳор:
Мойлаб тозаланган паркет сингари.

Бир тўда шўх, ўйноқ әркак болалар
Коњикида ғизиллаб кесалар яхни.²³
Панжалари қизил оғир — лаппос ғоз
Сувлар оғушида истайди юзмак,
Музга қадам қўяр, юрмасдан андак
Сирғаниб йиқилар; кўкларда парвоз
Қилиб тинмай учар биринчи шўх қор.
Юлдузлар сингари қирғоққа ётар.

XLIII

Қишлоқда нетасен шундай фаслда?
Кезиши? Қишлоқнинг қишки палласи
Якнасак, ялангоч манзараси-ла
Қўзни беихтиёр зериктиради.
От миниб чопишми ёвуз саҳрода?
Музни тишлай олмас ейилган тақа.
От мингач ҳар онда кутиб тур бирдан
Сирғаниб мук тушиб йиқилмасмикан.
Кулбанг, бошпанангда ўтира бер жим,
Ўқи: ана Прадт¹³⁰ мана W. Scott¹³¹
Истамайсан? Чиқим дафтарин ол бўт,
Текшир ва аччиғлан, ё ич, узоқ тун
Бир нави ўтади; шундай қил эрта,
Қишини ўтказасан зерикмай сира.

XLIV

Чайлд Гарольд ўзи Онегин гўё,
Ўйчан танбалликка ўйнигиган бутун:
Уйқудан кўз очиб муздай ванинага
Тушар, сўнг ҳовлида қолар бутун кун.
Кўлда учи тўмтоқ билъяд таёфи,
Мўлжаллаб урмоқнинг йўқдири саноги.
Елғиз ўзи тонгдан билъядда ўйнар,
Фақат икки шарни бир-бирига урас.
Секингина чўкар қишлоққа оқшом,
Билъядни қолдирап, таёқни ташлар,
Каминнинг олдида дастурхон яшинар.
Евгений кутади: келади шу дам
Ленский уч отли ўз чанасида:
Овқатни келтиргил қани теэгина!

XLV

Клико туллари ёки Моэта¹³²
Чиқарган табаррук шароби шу чоқ
Шоир Ленский-чун яхдек шишада
Тез олиб келинар — очалар чанқоқ,
Эпокренадек¹³³ ярқирап нури,
Бу май товланиши, яна кўпиги
(Яна у бошқа кўп хислатлари-ла)
Мени асир этган: мен унга эса
Бир вақтлар әнг сўнгги чақам берардим,
Балки, хотирларсиз, дўстларим буни?
Майнинг әнг сеҳрли оқиши учқуни
Уҳ, қанча шўхликлар туғдирадиким...
Шеърлар, ҳазиллар, баҳслашув, кулгу —
Ва қувноқ тушларни бағишларди у.

XLVI

Лекин, қайнаб тошар кўпиги ила
Бу шароб меъдамни бузар шу маҳал,
Қайнамас ва ювош *Бордонигина*¹³⁴
Кўнглим ундан энди кўради афзал,
*Aiga*¹³⁵ қолмади сира тоқатим(²⁴)
Ai нақ ўхшайди маъшуқага ким,
У ёрқин ва порлоқ, жонли, ишвакор,
Енгилтак ва ўжар, лекин пуч, беор.
Аммо, сен әй *Бордо*, дўстга ўхшайсан,
Бир дўстки, юз берса қайғу, андиша —
Вафокор жўрадир бизга ҳамиша,
Бизга хизмат, ёрдам учун шайланган;
Еки бўш чоғларда отамлашар у.
Биз билан: яласин дўстимиз *Бордо!*

XLVII

Ўт сўнди; олтин чўғ усти кул ила
Салгина қопланиб қорайган әди;
Илинар-илинмас кўз қиринига

Буғлар ҳам бурқийди, камин иссиғи
Күчсиз яллуғ берар. Қувурчалардан
Тутун конга кирап. Нурли қадаң шан,
Столда вишиллаб туради ҳали.
Оқшом қоронғиси аста инади...
(Севамен дўстона шўх ҳангомани
Севаман дўстона қадаҳда майни,
Айниқса бир пайткі, шу пайтни айни —
Дейдилар, бўрию ит аро пайти
Нега шундай дерлар, билмайман фақат)
Мана әнди дўстлар қиласи суҳбат:

XLVIII

«Қўшни қизлар қалай? Қалай Татьяна?
Сенинг у ўйноқи, шўх Ольганг қалай?»
— Ярим стакан қўй менга май яна...
Етади, азизим... оила шундай
Соф-саломат; сенга улардан салом,
Уҳ, билсанг азизим, Ольга кифти том
Етилган шу вақтда; на гўзал кўкрак!
Борми ундаи кўнгил? Бирор кун андак
Кириб чиқайик биз: бу сендан лозим;
Бўлмаса, ўзинг ҳам бир ўйлаб ҳара:
Бир-икки бош суқдинг уларга, сўнгра
Соянгни кўрсатмай кета бердинг жим.
Эҳе... ҳара мени, фаҳми калтага!
Сени чақирганлар келар ҳафтага —

XLIX

«Меними»— Ҳа, сени, келар шанбада
Бўлар Татьянанинг «именина»си¹³⁶
Ольганинг, онанинг бу даъватига
Бормасанг, бунинг йўқ уэри-маъноси,—
«Лекин унда бўлур жуда кўп одам,
Сўнгра, ҳар қандайин қурама авом...»
— Биламан, бегона бўлмайди асло!
Ким ҳам бўлар эди? Ўша оила.

Борамиз, лутф айла! Ҳўш, нима деяй?—
— «Розиман боришга»— Қандай тантисан!—
Шу сўзни айтиб у сипқарар бирдан
Стакандан майнини, бундан сўнг ичмай
Бошлиди сўзини қайта бошдан у
Ольга тўғрисида, ишқ дегани шу!

L

Шод эди Ленский. Икки ҳафтадан
Сўнгра келар унинг энг баҳтли чофи.
Никоҳ висолининг сирлари билан
Севгининг гултожи, ширин қучоги —
Кутарди куёвдан севинчни катта.
Унинг тушнга ҳам кирмасди ҳатто —
Оила турмушин сонсиз заҳмати,
Ҳафсала пир бўлиб эснаш, ҳасрати...
Ҳолбуки, бундай тақдирга душман —
Бизлар оиласда кўрамиз қатор
Фақат зериктиргич, хунук лавҳалар,
Лафонтен завқида ёзилмиш роман(²⁵)
Бечора Ленский, юраги — диди
Ўшандай умр учун туғилган эди.

LI

Севилар эди у... жилла бўлмаса
Шундай хаёл қилар, у баҳтиёрди.
Ким совуқ идрокни ювошлантирса,
Ишончга берилса унинг йўқ дарди,
Маст йўлчи мусоғирхонада ётиб
Ором олганидай ҳузурга ботиб,
Баҳорнинг гулини қучароқ әмган
Капалак сингари, у масъуд ва шан;
Кимки ҳар нимани олдиндан сезса,
Боши маст бўлмаса бутун ҳаракат
Ва бутун сўзларнинг маъносин фақат
Яланғоч англаса, қалбин тажриба
Совутса, қақшатса толғин ва ҳушсиз
Бўлишни ман этса, у инсон ожиз!

БЕШИНЧИ БОБ

Бу қўрқинчли рўёларни билма сен,
Эй, менинг Светланам!

Жуковский¹³⁷

I

Уша йили кузак ҳавоси фақат
Ҳамма йилгидан ҳам чўзилди узоқ,
Қишига кўп мунтазир әди табиат,
Январнинг учинчи кечаси бироқ
Қор ёғди... Ўйгониб саҳарда, эрта,
Деразадан қараб кўрди Татьяна,
Тонг чори оқарган катта қўрани,
Қор босган томларни, девор, гулзорни;
Ойналарга нозик нақшлар чизилган,
Оғочлар кийими-қишининг кумуши.
Қўрада ҳаккалар тошар севинчи,
Қишининг ярқираган оқ мавжи билан
Узоқларда тоғлар қопланган майин,
Ҳамма ёқ оппоқ-ди, ҳамма ёқ ёрқин.

II

Мана қиши!.. Деҳқон ҳам тантана ила
Четан аравада йўлни янгилар.
Унинг ориқ оти қор исказбина
Зўр-базўр судралиб лўкиллаб кетар.
Из солади юмшоқ қорни ағдариб,
Соябонли чана учади қалқиб,
Олдинда ўтирап ҳайдовчи уни,
Белда қизил белбоғ, устда пўстини.
Чанага от бўлиб ўзини қўшар,
Кучугин ўтқазиб, бир деҳқон бола,
Қорларда ўйнайди у чопа-чопа;
Бу шўхнинг бармоғин изғирин ялар:
У оғриқ ҳам сезар, кулади ҳам шан.
Онаси койиди уни ойнадан...

III

Эҳтимол сизларни шундай тасвиirlар,
Манзаралар сира қизиқтиромайди;
Паст бир табиатни улар акс этар,¹³⁸
Уларда нафислик озроқ учрайди.
Тангри илҳомлари билан руҳланган
Бир шоир зийнатли услуби билан
Гўзал тасвиirlаган биринчи қорни,
Қиши нашъасидаги нозик рангларни;(26)
Чаналарда махфий қезишларни у
Елқинли шеърида чизаркан гулгун,
Ишонамен, сизни қилади мафтун,
Лекин мен ҳозирча курашни орзу
Қилмайман у билан, на-да, сен ила
Эй ёш фин қизининг куйчиси, тингла.(27)

IV

Татьяна (рус қизи бутун қалби-ла
Билмасди ўзи ҳам ҳеч сабабини)
Севарди қаҳратон гўзаллиги-ла
Севарди Татьяна шу рус қишини,
Офтобда қировни, изғириқли кун
Чанани; шафақлар ёнса кечқурун
Қорларнинг пушти ранг ярқирашини,
Муқаддас оқшомлар қоронгисини..
Уларнинг уйида шундай оқшомлар,
Қадимги замондай бўлар тантана,
Бутун қўрадаги чўри-ходима
Етилган қизларга фоллар очишар —
Беришар уларга ҳар йил хушхабар:
Ҳарбий кўёвлару кўп узоқ сафар.

V

Бурунги авомий афсоналарга,
Тушларга, ҳам карта билан фол очиш,
Ойнинг таъбирига, нишоналарга
Татьяна сезарди чуқур ишониш.
Ҳаяжонга солар эди рамзлар,
Ҳар турли нарсалар бу қизга сирлар
Аралаш бир нима баён қиласди.

Алланечук ҳислар қалбин сиқарди.
Карашибали мушук ўчоқ бошида,
Хуруллаб тумшуғин юварса агар,
Бу белги шубҳасиз меҳмондан хабар
Берар әди унга; агар Татьяна
Ногоҳ кўриб қолса кенг осмондаги
Чап томондан чиққан ёш ўроқ ойни,

VI

Қалтирар әди қиз, ўчарди ранги,
Агар қўқда юлдуз яшиндай порлоқ,
Учаркан йиртариқ қора пардани,
Ана шу замонда босади титроқ
Саросима бўлиб қолар Татьяна.
Учар юлдуз оқар экан самода,
Ошиқар әди у қалбининг орзусин
Унга шивиллашга... кўнгил тугунин.
Қора кийим кийган бир роҳиб агар
Учраб қолса унга, ё чопқир қуён,
Далада йўлинни кесса ногиҳон,
Қўрқувдан кўз олди дарҳол қораяр,
Қалбини мусибат дарди тутарди,
Бирон фалокатни аниқ кутарди.

VII

Не қилсин? Топарди сирли нафосат.
Татьяна даҳшатнинг ўзидан дилшод:
Зотан эиддиятга мойил табиат
Бизларни шу тахлит айламиш бунёд.
Мана, ҳайит келди, уҳ, қанча шодлик!
Фол очади енгил ва масъуд ёшлик!
Унинг ҳеч нарсага келмайди зори.
Унинг қаршисида ҳаёт диёри
Гўёки, бепоён порлоқ бир дала...
Қарилар фол кўрар кўз ойнагидан,
Бутун борлигидан мангу айрилган,
Тобут тахтасининг рўбарўсида:
Барибир уларни умид ва армон,
Гўдакдай ғужуллаб аллади ҳар он.

VIII

Татьяна қизиққан бир боқиш ила
Эриб ёнаётган шамга телмирап;
Унинг ажиг — қўйма нақши бир нима
Ажиг сирдан қизга берарди хабар;
Сув билан лиқ тўла бир лаганчадан
Узуклар кетма-кет чиқади равшан;
Мана, сувдан чиқди бир кичик узук,
Айтилиб тураркан шу эски қўшиқ:
«У ерда мужиклар бари бадавлат;
Кураклаб кумушдан ясайлар хирмон
Кимга қўшиқ айтсан, унга шараф-шон,
Мол-мулк! ваъда этар талай-мусибат».
Бу қўшиқнинг ҳазин мақоми бироқ,
Қизларнинг қалбига «мушук» яқинроқ¹³⁹(²⁸).

IX

Аёэли бир кеча: осмон равшан;
Кўкдаги юлдузлар фусункор даста,
Юлдузлар жимиirlар сокит, ҳамоҳанг...
Енгил қўйлагида чиқар биропасда
Татьяна қўрага ёлғиз бир ўзи,
Моҳтобга рўпара қўлда қўзгуси,
Ойнанинг ичида титраб кўринар,
Фақат бир маҳзун ой... Фижиллайди қор...
Кимдир у? Ўткинчи... оёқ учидা
Чопиб боради қиз у киши томон,
Товуши кўп майин жаранглар шу он,
Найнинг куйидан ҳам латиф ингичка:
Исмингиз нимади?⁽²⁹⁾ У киши боқар,—
Агафон!¹⁴⁰—Шу дамда жавоб қайтарар.

X

Энага кенгаши билан Татьяна
Истади кечаси хайрли фол очиш.
Икки киши учун бир дастурхонча
Ҳаммомда ясашга берди фармойиши.
Лекин даҳшат босди қизни тўсатдан...
— Мен Светланани шу дам ўйларкан,
Мени-да ўради қўрқув — қўй нуқта...

Биз фолни очмайик Татьяна ила.
Татьяна ипакдан камарчасини
Чечди ва ешинди, кирди кўрпага.
Севги илоҳаси бошида аста
Айланар: юмшоқ парёстиқ тагини
Банд этиб бу қизнинг ойнаси ётар.
Ҳар нарса жимиди. Татьяна ухлар.

XI

Татьяна уйқуда кўрап қизиқ туш.
Тушида у гўё ёлғиз боради
Қор босган даладан. Уни қуршамуш
Қандайдир ҳузунли оқшом зулмати;
Қорли тепаларда унинг олдидан
Қишининг қўли ила кишанланмаган,
Жўшқин ва оқ сочли бир тошқин оқар,
Тўлқинлари бурқиб, сапчиб ҳайқирап;
Икки чўп, жипслашган юпқа муз ила,
Лиқиллаб, лиқиллаб аранг турувчи,
Бу — тошқин устидан ўлим кўприги;
Ҳайқириб қайновчи гирдоб лабида
Тўхтаб қолган әди Татьяна ҳайрон,
Билмасди не қилсин, титради нолон...

XII

Ноўрин ҳижроннинг боиси каби
Зорланар ирмоққа қараб Татьяна;
У ёқда ҳеч кимсә кўринмайдики,
Унга қўлни чўзиб сўйласа: мана!
Лекин, қимиirlади қор тепа бирдан;
Ким унинг тагидан кўриниш берган?
Юнглари ҳурпайган, каттакон айиқ,
Татьяна, воҳ! деди бақириб қаттиқ,
Тирноқлари ўткир қўпол панжани
Узатди у қизга, дами кесилган
Татьяна қалтироқ қўллари билан
Суялди. Атак-чечак қилганлар каби
Ирмоқдан ўтади қиз қўрқа-қўрқа,
Жўнади, айиқ ҳам келар брқада... .

XIII

Ботинмай орқага ташлашгà наэар,
Татьяна қадамин қўяди илдам;
Лекин у қочолмас, чопсин нақадар,
Орқада келади серюнг малай ҳам;
Тасқара у махлуқ ҳарсиллаб чопар;
Ўрмон дуч келади; сокин арчалар
Туарди ҳузунли гўзаллиги-ла;
Ҳамма бутоқлари қор чодири-ла
Эгилган ёғочлар — қарагай, қайнин
Учларидан силжиб порлар кечаси
Осмон қандилининг тоза шуъласи.
Йўллар йўқ. Тик жарлар, тўқайлар сокин.
Барчасини кучли бўрон босгандир
Чуқур қор остида бари ботгандир.

XIV

Ўрмонга кирап қиз; орқада айиқ.
Тиззасидан келар әди юмшоқ қор.
Дам узун бутоқлар тегади қаттиқ
Татьяна бўйнига; дам юлиб олар
Олтин исирғасин қулоқларидан.
Дам тушади нозик ўёқларидан
Тоза, мўрт қорларда ботиб ҳўл кафши,
Дам у туширади рўмолласини,
Олишга вақти йўқ; чунки қўрқади,
Сезади айиқни яна орқада,
Титроқ қўли билан этагин ҳатто
Кўтариб олишга қиз уялади;
Татьяна югурап, айиқ орқадан,
Чопиш учун қизда дармон қолмаган.

XV

У қорга йиқилди, айиқ тезгина,
Қизни кўтаради, яна жўнайди;
Татьяна бутунлай беҳуш, асира,
Қимир ҳам этмайди, нафас олмайди,
Айиқ кўтарганча ўрмондан чопар.
Ёғочзорда ногоҳ бир чайла учрар,
Атроф тин, бу фақир чайла ўралган

Ҳар ёғидан сокит оппоқ қор билан,
Фақат деразаси чайланинг равшан,
Ичидан келарди қий-чув ва шовқун,
Айиқ дер: бу жойда амаким турғун,
Бу ерда бир қадар исиниб ол сан.
Айиқ тўппа-тўғри кирап йўлакка,
Қизни остоңада қўяр чеккага.

XVI

Ҳушга келгандан сўнг Татьяна боқар:
Айиқ йўқ; қолибди йўлакда ёлғиз;
Катта йигилищдек кўп-кўп қадаҳлар
Жаранглар, чайланинг ғалваси сўнгсиз;
Англамас маъносин, бўлади ҳайрон,
Боқар секингина тирқишидан бир он,
Нима бу! Столни қуршаб олганлар
Қандайдир даҳшатли махлуқ-ҳайвонлар;
Бирининг шохи бор, кучук тумшуқли,
Иккчинчининг боши хўроэзга ўшар,
Эчки соқолли бир алвасти ҳам бор;
Бир ёқда скелет мағрур қилиқли,
Ана унда турар думли ажина,
Анов ярми мушук, ярим қуш нима?

XVII

Бундан-да, ажойиб, бундан ваҳмали:
Ана қисқичбақа, ўргимчак минган,
Ана гоз бўйнида одам калласи,
Қизил қалпоқ кийиб айланар чиндан;
Ел тегирмон эса тинмай рақс этар,
Қанотлари билан галдирап, елпар,
Хуриш, кулги, қўшиқ, чапак ғалваси,
Отларнинг дукури, одам овози, (³⁰)
Нималар босар қиз ўй-хаёlinи,
Меҳмонлар ичидан таниган замон
Қўрқинч ҳам севимли бир шахсни шу он,
Яъни романимиз қаҳрамонини!
Онегин стулда ўтирап әди,
Эшикка гоҳ-гоҳ кўз югуртар әди.

XVIII

Ишорат қилар у: ҳамма уринар;
У ичар: ҳаммаси ичар қичқириб;
У кулар: ҳаммаси қаҳқаҳа урар;
Чимирар қошини: ҳамма жим туриб
Қарайди. Бу ерда удир хўжайин...
Қиз сал унутади бу ер даҳшатин.
Бир оз тетикланиб, мароқланади,
Эшикни шу дамда бир оз очади...
Елқинланиб ёнган тун чироқларин
Эсиб ўчиради шамол тўсатдан;
Жинларнинг шайкаси ғазабланаркан
Онегин ҳайқирав, нигоҳи чақин;
Туради ўринидан: турар ҳамма ҳам;
Онегин ташлайди эшикка қадам.

XIX

Татьянани жуда қўрқув босади,
Шошиб уринади қочишга бундан,
Лекин ҳеч илож йўқ, сабри битади,
Қичқирмоқ истайди, дами бўғилган,
Овози чиқмайди, Евгений очар
Эшикни... Дўзахдай бу тасқаралар
Кўзларини тикар, қалтирайди қиз.
Ваҳший бир қаҳқаҳа портлар омонсиз.
Ўт кўзлар, туёқлар, қийшиқ хартумлар,
Хунук, қўрқинч тишлар, чочвоқли думлар,
Осилган мўйловлар ва тиллар қонли,
Шохлар, нуқул суяқ бармоқлар бари
У қизни кўрсатар, кўз олайтирас,
Меники! Меники!— қичқириб турар.

XX

Меники!..— Ўқрайиб, дели Онегин,
Шунда ғойиб бўлди шайка ногиҳон;
Ёш қиз қоронғида, кучли изғирин,
Фақат у — дўст бўлмиш турар ёнма-ён.
Онегин жалб этиб, ийдириб аста⁽³¹⁾.
Тортар Татьянани қарши гўшага.
Қалтис бир курсига ўтқазар уни

Қизнинг елкасига қўяр бошини,
Ногиҳон Ольга ҳам кириб қолади,
Кетидан Ленский; порлади зиё;
Онегин қўлини кўтариб, ғавго
Бошлайди; қўзлари ваҳший ёнали;
Сўкар кутилмаган меҳмонларни у,
Татьяна ётади нимжон, серқайғу.

XXI

Жанжал зўраяди; бирдан Евгений
Суғуар бир узун пичоқ; лаҳзада
Ленский йиқилар; қўрқинч қоронғи
Яна қуюқлашди; қичқириқ, нола
Юксалди, лопиллаб кетди чайла ҳам,
Даҳшатдан Татьяна уйғонар шу дам.
Қарайди ҳар ёққа, уй учи ёруғ,
Ўйнар тонгнинг қизил шуъласи тўнуқ
Дарчанинг яхлаган ойналарида;
Эшик очилади, қушдан ҳам енгил,
Шимол Аврораси¹⁴¹ каби қип-қизил,
Ольгаси киради унинг ёнига;
Ва дейди:— Хўш, қани, гапир-чи, шу тун
Тушингда сен кимни кўрдинг, айт бутун?!»

XXII

Лекин пайқамасдан у синглисини,
Тўшагида ётар. Қўлида китоб.
Варақлайди уни, тушмас кўз қири,
Ольга қарамас ва қилмас хитоб.
Бу китоб ичида гарчи йўқ эди
На шоирнинг ширин фикри, на дарди
На чуқур ҳақиқат, на тасвир; лекин
Қизга на Вергилий, на адаб Расин,
На Скотт, на Байрон ва на Сенека¹⁴²
На-да хонимларнинг Мода Журнали¹⁴³
Ҳеч қайси қизиқмас у китоб каби.
У эди, дўстларим, Мартин Задека,
Халдей¹⁴⁴ донишманлар аҳлининг пири,
Асари: фолбинлик, тушлар таъбири.

XXIII

Мана, шу ҳикматли асарни бир гал
Кўчкінчи савдогар олиб келганди
Бу танҳо қишлоққа; Таня шу маҳал
Китобни қизиқиб сотиб олганди.
Савдогар бир шалоқ *Мальвина* ила¹⁴⁵
Рози бўлган әди уч ярим сўмга,
Ва пулнинг устига олганди яна
Кўча масалларин терган мажмуа,
Икки Петронома¹⁴⁶, тил қоидасин,
Мармонтел¹⁴⁷ китобин шулар устига.
Кейинги вақтларда Мартин Задека —
Татьяна сирдоши... Бутун нашъасин,
Қайғу, алам чоғин унга бахш әтар,
Ажралмас, у билан уйқуга кетар.

XXIV

Кўнглини ғаш қиласр әди рўёси,
Қандай тушунишни билмасди сира;
У қўрқинч хаёлнинг недир маъноси,
Истарди китобдан бир суриштиrsa.
Татьяна мухтасар мундарижадан
Топади алифбе сираси билан:
Ўрмон, қарға, арча ва типратикан,
Зулмат, кўприк, айиқ, қасирға — бўрон
Ва ҳоказо сўзлар. Бутун шубҳани,
Бу Мартин Задека ешा олмади.
Лекин у машъум туш талқин қиласди.
Қайғули ва фажеъ кўп можарони.
Татьяна ўйлади яна қанча кун,
Ташвиш тортар әди ўша туш учун.

XXV

Мана алвон қўли билан ол шафақ(³³)
Тонгги водийлардан қиласр армуғон
Қуёш ила бирга жуда хушчақчақ
Йменина деган байрамни хандон.
Ларин хонадони эртадан буён

Меҳмонларга тўла; қўшнилар ҳар ён
Бола-чақа билан келмоқда яна
Ҳар хил аравалар ва чаналарда.
Даҳлизда тиқилиш, қий-чув ва ғовга:
Меҳмонхоналарда учраш, танишиш.
Итлар ҳурап, қизлар оларди ўпиш,
Бўсағада шовқин, кулги, қаҳқаҳа,
Меҳмонлар дувури, салом, таъзими,
Сут әна бағ-буғи, гўдак йигиси.

XXVI

Дуркун, серкиллаган хотини билан
Бу ерга келганди Пустяков-йўғон;
Қашшоқ мужикларнинг Гвоздин деган
Пухта хўжайини бу ерда меҳмон.
Оқ сочли чол-кампир Скотининлар
Ўттиз ёшдан бошлаб то икки яшар
Бола-чақагача судраб келишган.
Уяз олифтаси Петушков деган
Меним амакиваччам бўлган Буянов¹⁴⁸,
Парга ағанаган, қалпоғи катта(³⁴)
(У сизларга таниш бўлгай албатта),
Истєфога чиққан тўра Флянов,
Кўп дағал фийбатчи ва эски шайтон,
Порахўр, қизиқчи, очкўз, ўлармон.

XXVII

Панфил Харликонвнинг оиласи-ла
Мссье Трике ҳам бўлганди ҳозир,
Ойнакли, малла ранг сочли, яқинда
Тамбовдан келган бир асқиябоздир.
Ҳақиқий француз қаби киссада
Татьянага куплет келтиромиш ҳадя,
Буни болалар ҳам биларди гарчи:
Reveillez vous, belle endormie¹⁴⁹
Қабр тўзонидан; ва унга ёзар
Ичиди бу куплет босилган бир чоқ;
Зийрак шоир Трике чиқарган узоқ
Бир алманаҳдаги кўҳна қўшиқлар
Belle Nina¹⁵⁰ сўзи ўрнига, ана
Асло тортина масдан: Belle Tatiana¹⁵¹

XXVIII

Етилган қизларнинг азиз санами,
Қўшинлар турувчи яқин даҳадан
Кентли оналарнинг ором-жони
Рота командири ҳам етиб келган;
Уҳ, қандай янгилик, сўраманг, қандай!
Полкнинг музикаси бўлажак, ҳай, ҳай!
Полковникнинг ўзи уни юборган.
Шодликнинг чеки йўқ, бал бўлур чиндан!
Севиниб сакрайди ҳамма қизчалар⁽³⁵⁾.
Мана таом тайёр. Жуфт-жуфт бўлишиб,
Меҳмонлар юришар қўлни ушлашиб,
Қизлар Татьянани қуршаб олалар,
Эркаклар қаршида: чўқиниб ҳамма
Столга чўкишар ғовур-ғувур-ла.

XXIX

Тинганди гап-сўэлар бир лаҳзагина.
Овқат чайнашади. Ба ҳар томондан
Шарақлар ҳар турли асбоб, талинка.
Қадаҳлар чўқишаар, жаранг ҳар ёндан;
Мана бирин-сирин меҳмонлар ҳозир
Умумий ғалвани қизитишадир.
Бир-бирин тингламас, қичқиришади,
Кулишиб, бахслашиб чувуллашади.
Очилиб кетади эшиклар бирдан
Киради Ленский, Онегин кейин;
«Оҳ, згам! Ниҳоят!» дер бека шошқин
Қисилар меҳмонлар ва тезлик билан
Ҳар ким стул, асбоб таклиф қиласди,
Икки дўстни дарҳол ўтқизишади.

XXX

Худди Татьянанинг рўбарўсига
Ўтқазишар, лекин тонгги ойдан қиз
Рангсиз-ди; қувфинди оҳудан хийла
Титроқ-ди; қорайған кўзларин ҳаргиз
Ердан узолмасди; дилда чайқалар

Эҳтирос олови, боши айланар.
Икки дўст табригин эшитмайди у;
Кўзлардан ёшлари шу чогда дув-дув
Тўқимоқ истарди: қиз бойқиш тайёр
Юз тубан тушишга кетиб ҳушидан.
Лекин, идрок билан, ирома билан
Ўзин базур тутиб, жимгина айтар
Бир-икки сўзни у ямлаб, оҳиста,
Ўтирар ўзига зеб бериб, хаста.

XXXI

Оғир, фожиона, асабий ҳолат,
Қизлар ҳушсизлиги, кўз ёшин кўриш —
Бунга Онегинда йўқ сира тоқат;
Чунки буларни кўп бошдан кечирмиш.
Катта зиёфатга илинган ҳамон,
Жаҳли чиққан унинг; лекин паришон
Қиздаги ларзани у сезгандан сўнг
Малолдан кўзларин ерга тикди тўнг.
Қовоини солди газабланароқ
Ленскийнинг жаҳлин чиқариб шу тун
Ва ундан ўҳшатиб ўч олиш учун
Қасам ичди. Мана кеккайиб шу чоғ
Фикран чиза бошлар у бирин-кетин
Ҳамма меҳмонларнинг карикатурасин.

XXXII

Татьянада бўлган саросимани
Утирганлар бари била оларди;
Чунки, муҳокама, кўзлар нишони
Шу топда тортилган мой сомсаларди
(Бахтга қарши, сомса бўлган шўртангроқ);
Жаркўп, блан-манже орасидаёқ¹⁵²
Келтириб қўйишар цимланскийни,¹⁵³
Пухта беркитилган май шишасини;
Сўнг, узун, ингичка рюмкалар қатор;
Сенинг беллинг каби нозик ва хипча,
Эй Зизи,¹⁵⁴ қалбимнинг соғ гули инжа
Масъум шеърларимнинг париси, эй ёр,
Севгининг сеҳрли сен пиёласи,
Мени маст қилардинг висол палласи.

XXXIII

Пробка отилар, шишадан шу он
Май тошар, вишиллар, шеър ўқиши учун
Трике туради, у кўпдан бүён
Бу пайтни кутарди кеккайиб бутун.
Унга кўз тикишиб мажлисдагилар
Чуқур бир сукунат кузатадилар.
Татьяна ним тирик; Трике мана,
Бир парча қоғозни ушлаб қўлида
Куйлайди қалбаки. Чапаклар, саслар,
Уни олқишлиайди. Татьяна эса
Мажбурдир шоирга таъзим этишга;
Улуғ бўлса ҳамки шоир хўб камтар,
Қизнинг соғлиғига ичади олдин,
Сўнгра тақдим этар қизга куплетин.

XXXIV

Бошланди табриклар, қутлашлар қатор
Татьяна ҳаммага ташаккур этар,
Онегинга навбат етганда, хумор
Ва ғамгин қиз сари ташлайди назар.
Қиздаги ҳорғинлик, паришон ҳолат
Евгений қалбига солди марҳамат:
Қизга таъзим этди, сўёсиз Онегин,
Унинг кўзларининг боқиши, лекин
Негадир мулоим эди, фусункор,
У таъсирландими чинакам ёки
Бу нарса шўхлигу ноз эди балки;
Хоҳиши биланми ё беихтиёр,
Ҳар қалай меҳрибон бу боқиши дарҳол:
Татьяна қалбига келтириди мажол.

XXXV

Сурилган стуллар тақиrlар әкан,
Халқ ёпирилади меҳмонхонага:
Болари ғувуллаб чучук уядан
Тўп-тўп учган каби әркин далага.
Лазиз овқатлардан топиб қаноат,
Қўшнилар кекириб бошлайди суҳбат.
Ҳонимлар каминга яқин ўтирас,

Еш қизлар бурчакда шивирлар турар.
Мана яшил рангли столлар ёйиқ;¹⁵⁵
Чақирап қизғин қиморбозларни,
Бостон ҳамда Ломбер¹⁵⁶ — чолларнинг дарди,
Бугунга қадар ҳам машҳур вист, аниқ
Суриштирсанг бир хил ўйиндир бари,
Зериккан бекорлар суйған әрмаги.

XXXVI

Вист қаҳрамонлари ўйнашган әди
Саккиз қайта ўйин ва саккиз дафъа
Улар ўз жойларин олмошган әди;
Чой ҳозир. Севаман тушки овқат-ла
Чой ҳам кечки овқат орасин тайин
Этишни; қишлоқда бу әмас қийин.
Дахмаза керакмас бунга ҳеч қачон.
Қорнимиз — энг тўғри соатдир ҳамон;
Фурсати келганда қистириб кетай,
Кўп вақт мен ўзимнинг байтларим аро—
Гап очиб базмдан, бўлдим овора,
Куйладим таомлар, пробка ва май
Ҳақида: илоҳи Гомер,¹⁵⁷ сен каби,
Эй ўттиз асрнинг улуғ санами!

XXXVII. XXXVIII. XXXIX

Мана, чой беришар: қизлар одоб-ла,
Дастурхонга әнди қўл узатаркан,
Эшик орқасидан узун бир залда
Музика гулдираб юксалар бирдан.
Оҳангдор садолар билан севингган,
Чойини қолдириб қиёми билан
Чет ёққа ерлардан бир Парис¹⁵⁸ мана
Петушков ёндошиб келар Ольгага;
Ленский рақс әтар Татьяна билан,
Қаллиғи қари қиз Харликовани
Тамбовлик шоирим қўлтиқлаганди,
Буянов ажралмас Пустяковадан.
Залга сепилганди шу чоғ ҳамма ҳам.
Бутун шавкати-ла бал чақнар кўркам.

XL

Мен бу романнинг ибтидосида
 (Биринчи дафтарга қилингиз назар)
 Тасвир қилмоқчидим Альбан¹⁵⁹ тарзида,
 Петербург балини, рассомдек чевар.
 Берилдим кўнгилнинг бўш хульёсига,
 Таниш хонимларнинг нафис пойига
 Доир хотиралар фикрим қопламиш,
 Эй нафис оёқлар, етар адашиш
 Сизнинг у сеҳрли изларингизда!
 Модомики, ёшлигим қилмади вафо,
 Ақлними йигмоғим лозим мутлақо!
 Ишларим, услубим тузатай тезда;
 Ҳам романнинг ушбу бешинчи бобин,
 Лирик чекинишлардан мен тозалайн.

XLI

Еш умр қуюни, тўлқини каби
 Бир рангда, бир турда, лекин шўх, жўшқин
 Вальснинг шўх гирдоби гир айланади;
 Жуфт бўлиб, жуфт бўлиб халқ бошлар ўйин.
 Ўч олиш пайига яқинлашароқ,
 Онегин ичидан илжайиб бир чоғ
 Ендашар Ольгага. У билан кейин
 Мехмонлар олдида рақс этади чин.
 Ўтқазиб стулга кейин Ольгани
 У ёқдан-бу ёқдан сўз очар аста,
 Бир-икки минутдан кейин яна-да,
 Бошланар қиз билан вальснинг¹⁶⁰ давоми.
 Ҳамма ҳам ҳайратда. Ленский ўзи
 Ишонмас: бу тушми ё алдар кўзи...

XLII

Мазурка гурлади. Ўтмиш замонда —
 Мазурка гурласа жадал, кетма-кет.—
 Каттакон бир залда, бир хонадонда —
 Пошнадан қарсиллаб кетарди паркет,
 Қакшаб деразалар силкинар эди;
 Ҳозир ундай әмас! Ҳонимлар каби
 Сип-силлиқ полларда биз сирпанамиз.

Шаҳарларда шундай, қишлоқда ёлғиз
Мазурка ҳозир ҳам сақлаган тамом
Ўзининг қадимги руҳин, чиройин:
Мўйловлар, пошналар, сакраш мақомин,
Ўзгартирмагандир уларни, айём,
У бизга жафокор мода балоси —
Энг янги русияликлар ҳаваси.

XLIII. XLIV

Жасоратли менинг Буянов оғам
Келтирди Татьяна билан Ольгани
Бизнинг қаҳрамонга: шошароқ шу дам
Онегин Ольгани қўлтиқлаганди.
У билан рақс этар бепарвогина,
Энгашиб шивирлар қизга жимгина
Қандайдир туэсизроқ бир мадҳияни,
Қўлини сиқади шул чорг Ольгани.
Қизнинг худком юзи худди анордай
Енади, Ленский кўрди ҳаммасин,
Қизиши, туташди ўзин билмайин;
Рашк, газаб ичинда у йиқилгундай,
Мазурка битсин деб кутади ҳали,
Қизни кейин рақсга таклиф қилгали.

XLV

Лекин, мумкин эмас. Мумкинмас? Нечун?
Онегинга Ольга сўз бериб қўйган.
Ёраббим, ёраббим! Ахир қандай кун!
На тинглар Ленский? Мумкин Ольгадан...
Мумкинми? Она сут оғзида ҳали,
У танноз бўлибdir, қарорсиз сабий!
Ҳийлага синашта бўлмиш ҳалитдан,
Ҳалитдан хиёнат қилишни билган!
Зарбани даф этиш учун мадор йўқ,
Хотинлар макрига лаънаг совурав,
Чиқиб ташқарига отини сўрап,
Минади — чопади. Икки дона ўқ,
Ва бир жуфт тўппонча — шу ўзи фақат— .
Ленский тақдирин ҳал этар албат,

ОЛТИНЧИ БОБ

La, sotto i giorni nubilosì eqbreci,
Nasce una gente a cui l'morir non dole.
Petr.¹⁶¹

I

Онегин сеэдикى، Ленский ғойиб،
Янадан дилгирилик қўймайди сира,
Олган қасосидан қаноатланиб
Ольганинг ёнида чўмди фикрга.
Унинг орқасидан Ольга эснади,
Кўзи жавдираиди. Ленский қани?
Ва узоқ чўзилган сўнгги ўйини,
Оғир бир туш каби, ҳордирди уни.
Сўнг рақс битди. Тайёр кечки овқат ҳам.
Ўрин соладилар; энди меҳмонлар
Билан ҳамма уйлар даҳлизга қадар
Банд бўлган. Шу топда ҳамма учун дам.
Тинч уйқу лозимдир. Фақат Онегин
Ўз уйига жўнаб кетади секин.

II

Ҳамма ёқ тинчили: меҳмонхонада
Хуррак отар эди оғир Пустяков
Зил-замбил ва лаппос хотини ила.
Гвоздин, Буянов ҳамда Петушкиов,
Жилла соғ бўлмаган Флянов бари
Етишди суюниб стуллар сари.
Полда ётар эди Трике жаноб,
Фуфайка ва эски қалпоқда ағнаб.
Қизларни оромли уйқу қучганди,
Татьяна ва Ольга уйи тўла қиз,
Дераза остида ўтирап ёлғиз,
Ғамзада Татьяна ухламаганди,
Ой нурида хаёл суриб у танҳо,
Қарайди далага, дала зим-зиё.

III

Онегиннинг бирдан қанғиб келуви,
Кўзларида ёнган оний бир меҳр,
Ольгага нисбатан ажиб қилиғи,
Унинг юрагига чуқур бир таъсир
Қолдириб кетганди... Лекин Татьяна
Тушунолмас эди бу ҳодисага.
Қизни рашқ қайғуси тўлқинлатади,
Қандайдир совуқ қўл қалбин сиқади,
Қандайдир ўпқинлик унинг тагидан
Шувуллаб, қоп-қора гирдоб ўтгандай...
«Ҳалок бўламан»— дер Татьяна,—«Нетай,
У туфайли ҳалок бўлиш ўзи шан,
Мен ҳеч зорланмайман: нечун зорланай?
У менга саодат бера олмагай».

IV

Олға бос, тарихим! Шу саҳифадан
Бизни янги бир шахс айлайди даъват.
Ленский қишлоғи, Красногоръедан
Беш чақрим нарида соғу саломат —
Яшаб келмоқдалар бугунга қадар,
Фалсафий хилватда бегам, бекадар
Зареңкий; ўзи бир вақтлар шалоқ,
Картабоз шайкага қўрбоши; саёқ —
Шумларнинг бошлиғи, қовоқ воизи,
Бу кунларда ҳалим, хушхулқ ва содда;
Оила бобоси, бўйдоқ бир ота,
Сокин бир помешчик, бир дўст инончли,
Ҳаттоки у энди ҳалол бир одам:
Шундай тузалмоқда бизнинг аср ҳам!

V

Бир вақт хушомадгўй кибор олами
Ёвуз ботирлигин унинг мақтаган:
У чиндан беш сажин наридагини
Уради мўлжаллаб тўппонча билан,
Бир марта дарвоқе бағоят сархуш
Үруш майдонида гайрат кўрсатмиш:

Эс-ҳушин йўқотган маст Зарецкий¹⁶²
Қалмоқи отидан, жонсиз сингари,
Балчиққа йиқилган ва тушган асири
Французларга у: бебаҳо гаров!
Ҳар тонг Верида уч шишани дарров⁽³⁶⁾
Қарзга ичар эди; шу учун ҳозир
Яна тутқун бўлса розидир буткул:
Бу номус тангриси, бу янги Регул.¹⁶³

VI

Гоҳо у масхара қиласади қизиқ,
Аҳмоқни ўхшатиб товлаб қўярди,
Ёки зимдангина ёки оп-очиқ
Донони ўхшатиб аҳмоқ қиласади.
Гарчи ҳазиллари унинг баъзи чоқ,
Ўзига берса-да, кўпгина сабоқ,
Гарчи баъзи вақтда ўзи гўл — баёв
Сингари тузоққа тушса-да, дарров;
Талаша биларди Зарецкий шан,
Унинг ўткир-ўтмас жавоби тайёр.
Тадбир-ла тўйполон қиласади баъзан,
Буза олар икки ёш дўст орасин
Дуэльга¹⁶⁴ етказиб сўнг можаросин.

VII

Ёки ярашувга мажбур қиласади,
Нонуштани қўарар учови баҳам,
Сўнгра, ҳазил, ёлғон гап тарқатарди,
Улар обрўйини тўкарди ҳар дам.
Замонлар ўзгарди! Йигит мардлиги
(Ўзга бир хушликдири ишқ дарди каби)
Қувноқ ёшлиқ ила кечар қайтмай,
Бизнинг Зарецкий, мен айтганимдай,
Оқибат воз кечди бўронлардан ҳам,
Шумурт, акация соясига банд,
Яшайди мисоли асл донишманд,
Гораций сингари экади карам,
Үрдак, гоз боқишиш-ла овора бўлар
Алифбе ўқийди ундан болалар.

VIII

У аҳмоқ эмасди: бизнинг Онегин
Қилмаса ҳам уни шахсан эҳтиром,
Ёқтиар бу зотнинг муҳокимасин,
Баъзи тўғриларда қарашин соғлом.
Онегин у билан кўришса баъзан —
Мамнун бўлар әди, шу учун әртган
Унинг келганини қўрганда бир он,
Онегин ҳеч нима қилмади гумон,
Зарецкий салом-алиқдан кейин,
Дарров кесиб қўйди ўзга гап сўзни
Ўйнатиб айёрлик билағ юз, кўзни,
Онегинга берди шоирнинг хатин.
Онегин дераза ёнига келиб
Ўқиди ичидаги хатни тикилиб.

IX

Бу мактуб ёқимли ва асилона
Қисқача даъватдан берарди хабар:
Совуқ ҳақиқат-ла, таъзимкорона,
Ленский дуэлга дўстин чақирав.
Онегин қайрилди чўчимай сира,
Шундай топшириқнинг бу элчисига
Юзини ўғирди, ўзга сўз даркор
Эмасдек, дедики: *у ҳар вақт тайёр!*
Уйида юмуши кўп бўлган учун
Зарецкий узоқ қолиш истамай,
Турди, изоҳларни ортиқ қўргандай,
Чиқди ташқарига; Евгений шу кун
Танҳо суриштириб қалбини ўзи
Ҳар ҳолда ўзидан бўлди норози.

X

Бу ҳолат жўяли: қатъий текшириб,
Чақирди ўзини виждон ҳукмига,
Шунда маълум бўлди ўзиладир айб.
Биринчидан: ҳақсиз әди у кеча,
Нозик ва покиза ишқни шу қадар
Масхара қилдики, сўкишдан баттар.

Иккинчидан: майли, ўйнасин шоир,
Ўн саккиз ёшларда севгига доир.
Ёшлиқ ҳавасларин афв этиш мумкин.
Кўнгилдан севарак шу ёш йигитни,
Евгений таассуб қуроли каби,
Ё қизғин низочи ва шўх ўспири
Кўрсатмай ўзини, ақл ва номус
Эгаси бўлиши керакди... Афсус.

XI

Бир йиртқич сингари ҳурпаймай, балки
Кўрсатса бўларди асл ҳисларин;
Унга лозим эди қурол таркибин
Ёш қалбга ўргатиш... «Энди иш лекин
Кечикди, вақт ўтди... ўйлайди яна,
Шуниси ёмонки, ишга бу дафъа
Аралашиб қолди эски дуэлчи;
У ёмон, гийбатчи, у сўзга эпчили...
Қайтса, Зарецкий ҳар ерда уни
Қаттиқ масхаралаб юради ҳар чоқ,
Ивир-шивир қилас, кулар ҳар аҳмоқ...»
Мана буни дерлар фикри умумий!⁽³⁷⁾
Номус пружинаси, бу бизнинг худо!
Мана, бунинг билан айланар дунё!

XII

Чидамсиз душманлик билан бағри қон
Ўз уйида жавоб кутарди шоир;
Мана кетган қўшни, бу эзма инсон,
Тантана-ла жавоб келтирас ахир.
Рашкчи учун энди худди бир байрам!
У қўрқсан әдики, ҳазилкаш ошнам
Бирон илож топиб ҳазил қилмаса,
Тўқимаса эди бирон баҳона,
Олиб қочмасайди кўксини ўқдан,
Бутун шубҳалари ешилди ҳозир:
Эрта тонгга қадар етиб борадир
Тегирмон бўйига икковузоқдан;
Улар бир-бирига қурол ўқталар,
Чаккадан, ё белдан нишон олишар.

XIII

Нозчини нафратга лойиқ деб, ўйноқ
Ольгани қўришни дуэль олдидан
Истамаган эди Ленский — қайноқ;
Боқарди қуёшга, соатга баъзан,
Энг сўнггида шоир силтади қўлни,
Қўшни қизлар томон бошлади йўлни.
Истади, Ольгани ҳайратга солсин,
Ўз келиши билан қизарта олсин.
Кутгандай бўлмади: аввалги каби
Бечора қуйчини қаршилаш учун
Сакради зинадан Ольгаси гулгун,
Енгил ва ҳавоий умид сингари,
У эди ўйноқи, шўх-шан ва бегам,
Аввал қандай бўлса шундай ҳозир ҳам.

XIV

«Тез қочиб кетдингиз кеча сиз нечун?»
Ольгасининг эди бу илк саволи.
Барча туйғулари буроқсиган тутун,
Ленский индамас, йўқди жавоби.
Йўқолди шоирнинг рашки, дарди-да
Бу тиниқ қўзларнинг нури олдида.
Бу латиф соддалик қай гўзалда бор,
Унинг ўйноқ руҳи қандай шуъладор!
Боқади ширин шавқ ичида шоир,
У равшан кўради: яна севилар,
Қалбиди шу замон ўкинч сезилар,
Кечир, деб Ольгадан сўрашга ҳозир
У ичдан титрайди, сўз тополмайди,
У бахти, у энди қарийб соғайди.

XV. XVI. XVII

Яна-да у ўйчан, яна хафа у
Гўзал Ольгасининг рўбарўсида,
Владимирда йўқ эди куч, туйғу
Тунги воқеани эслатай деса;
Ўйладиди:— Мен қизга бўлғум халоскор.
Чидаш мумкинмики, бузуқи, айёр
Мақташлар, оҳ-воҳлар, оташи ила

Еш қалбни алдагай қуриб бир ҳийла;
Заҳарли ва чиркин бир қурт сунбулнинг
Новдасин кемириб қўймасин тағин;
Атиги икки тонг ўрган ғунчасин
Сўлғинлик қучмагай — ёшгина гулнинг».
Дўстларим, чиқади бундан шу маъни:
Ошнам-ла дуэлга чиқурман, яъни...

XVIII

Татьяна қалбини қандай бир яра,
Куйдираётганини билсайди бир он!
Оҳ, кошки хабардор бўлса Татьяна,
Кошки, у билсайди эрта ногиҳон —
Владимир Ленский билан Евгений
Талашар қабрнинг тин кўлкасини;
Эҳтимол, Татьяна ишқи янадан
Қовуштирафиди дўстларни қалбан!
Бу эҳтиросларни ҳеч кимса лекин
Тасодифан бўлсин кашф қилолмади,
Онегин бутунлай оғиз очмади;
Татьяна жим инграр эди яширин
Била олар эди әнага ёлғиз,
Лекин у жуда ҳам эди фаҳмсиз.

XIX

Бутун кеч паришон эди Ленский,
Гоҳ сукут қиласди, дам у щод яна.
Агар эркалатса илҳом кишини,
Ҳар вақт шундай бўлар: Ленский хафа,
Чаларди клавикорд,¹⁶⁵ солиб қовоғин
Ёлғиз аккордларни оларди лекин
Дам у кўзларини тикиб Ольгага,
«Мен баҳтли, тўғрими» дерди оҳиста.
Кеч бўлди, жўнамоқ пайти ҳам етди.
Қалби сиқилади, дарду ғам улкан.
Ёшгина қиз ила хайрлашаркан
Кўнгли гўё чил-чил синди-да кетди.
Қиз унга дер: «Сизга нима бўлди-а?»
Эшикда у жавоб берар: Ҳеч нима.

XX

Уйнга қайтиб у пистолетини,
Назардан ўтказиб, яна яшикка
Жойлади, сўнгра у ешиб кийимни,
Шам ёқиб, Шиллерни очди оҳиста.
Лекин, унга ҳоким ёлғиз бир фикр:
Хасратли қалбини мудроқ босмайдир:
Тасвири қилиб бўлмас гўзаллиги-ла
Ольгани кўради кўзи ўнгидан
Шунда Владимир китобни ёпар,
Кўлга қалам олар; ишқий сафсата
Ила суғорилган мисралар эса
Кумушдек жаранглар, кўнгилдан оқар.
Зиёфатларда маст Дельвиг сингари¹⁶⁶
У ўқир шеърлар — ўт ва дард бари.

XXI

Шеър тасодифан сақланган, мана
Мен уни сизларга этайин тақдим:
«Қайга узоқлашиб кетдингиз, қайга,
Баҳоримнинг олтин кунлари меним?
Менга келажак кун нима ҳозирлар?
Чуқур қоронғида яширин сирлар,
Нигоҳим беҳуда қидирап уни,
Хожат йўқ: ҳақлидир тақдир қонуни
Тешиб ўтган ўқдан мен йиқиламан,
Ёки ёндан учиб ўтади қиё,
Барчаси неъматдир: уйғоқлик, рўё,
Бордир ҳар бирига соат — муайян;
Муборакдир заҳмат, ташвишли кун ҳам,
Муборакдир зулмат ёпинган тун ҳам!

XXII

Шуълалар ярқираб ёнади тонгда,
Кундуз ёрқин жилва қилади бирдан;
Мен эса — эҳтимол, эрта соғона
Сирли զулматини қучиб ётарман.
Ешгина шоирнинг хотирасини
Қамрар унутилиш — замон дарёси,
Мени унутади жаҳон, сен лекин,

Эй нафосат қизи, келасанми чин,
Шу бевақт мозорим устида кўз ёш
Қуйиб ўйларсанми: у севди мени,
Жўшқин бир умрнинг дардли тонгини
Елғизгина менга баҳш этди сирдош!
Севгили дилдорим, азизим менинг
Кела қол, кела қол: мен эринг сенинг!..»

XXIII

У шундай ёзганди *мубҳам ва сўлғун*,
(Буни романтизм дея атаймиз,
Гарчи романтизм бунда бус-бутун
Кўромайман, ҳам уни нима қилғаймиз?)
Ниҳоят, ёйилган вақтда тонг нури,
Чарчаган бошини солар у қўйи,
Идеал¹⁶⁷, деб аталган модали сўзда,
Мудроқ пайдо бўлди жимгина кўзда.
Уйқу лаззатини тотиб у озроқ,
Ўзчи унугтанди, қўшниси шул он
Жимжит кабинетга киради чақон.
Үйготар шоирни шу туртиб қистоқ:
«Туринг, соат етти, вақт ўтиб қолди.
Онегин бизларни нақ кутиб қолди».

XXIV

Аммо, янгишарди: чунки Онегин
Данг қотиб ухларди худди шу чоғда.
Еришиб борарди тун аста-секин.
Хўрор тонг юлдузин қутлар узоқда:
Онегин бемалол ухлаб ётарди.
Мана қуёш чиқиб юксала борди,
Ҳавода бўронлар гувлаб айланар,
Офтобда ярқираб қор учар, ўйнар.
Етоқдан Евгений турмаган аммо,
Ҳали ҳам елпийди уйқу қаноти.
Мана у ниҳоят кўзни очади.
Пардани кўтарар, чақнайди само.
Кўрарки, қўрадан жўнаш мўлжали
Аллақачон ўтган, шошар тургали.

XXV

Дарҳол чинғирлатар. Югуриб кириб,
Унинг хизматчиси франдуз Гильо,
Жома ва туфлисин тез тақдим этиб,
Ички кийимни ҳам қилар муҳайё.
Кийинишга шошар шу чоғ Онегин.
Гильога буюар — тез тайёрлансин
Бирга бориш учун,— ҳам олсин қўлга,
Қурол-ӯқ солинган бир яшик. Йўлга .
Мана тайёр бўлди чопқир чаналар.
Онегин ўтириб, тегирмон томон
Учади. Етдилар. Қаролга шу он,
Қуролни олиб юр, деб у буюар.
Отларни дараҳтга боғлар хизматкор,
Онегин ортидан жўнар босиб қор.

XXVI

Тўғонга суюниб кўздан Ленский
Кутиб тураг эди бунда бесабр.
Қишлоқ механиги қув Зарецкий
Тегирмонда ҳар хил нуқсон топадир.
Афв сўраб етиб келди Онегин,
Зарецкий ҳайрон, буради лабин:
«Қани ахир, қайда сизнинг секундант?»¹⁶⁸
Дуэль соҳасида классик, педант,
Усулбоз эди аслида хулқан,
Хатто одамзодни ўлдирмоқда ҳам
Қоида, шартларни сўрарди ҳар дам
Бу санъат шартларин бузмай қатъиян,
Қадимги одатин расо бажаарар,
(Мана бу сифатни мақтасак бўлар).

XXVII

«Менинг секундантим?— деди Онегин
Мана у: рафиқим, Гильо афанди.
Менинг намояндан учун мен тахмин
Қиласмен эътироғ бўлмагай энди:
Гарчи бу номаълум киши эса-да,
Лекин ўзи жуда виждонли кимса».

Зарецкий лабин тишлаб қоларкан,
Онегин сўрайди Владимирдан:
«Хўш, энди бошлаймиз?»— Бошласак бўлар,—
Деб айтди Ленский, кетди иккиси
Тегирмон ортига... Ва Зарецкий
Ҳам виждонли кимса хизматкор тузаар —
Экан нарироқда шартнома¹⁶⁹ муҳим,
Душманлар турарди ерга боқиб жим.

XXVIII

Душманлар! Кўпданми қоннинг чанқоғи
Айрди уларни бир-бираисидан?
Яқинда уларнинг бутун бўш чоги
Суҳбатда, таомда шериклик билан
Ўтар эмасмиди? О, улар ҳозир
Даҳшатли, тушуниб бўлмас босириқ
Ичра тайёрлашар сокин, оп-очиқ
Бир-бирлари учун бало чуқурин.
Беланмай қонларга қўллари ҳали,
Улар хандон уриб, нақ дўстлар каби,
Ажralиб кетсалар эмасми мумкин?
Бироқ киборларнинг душманлиги кўр,
Қалбаки уятдан қўрқадилар зўр.

XXIX

Мана тўппончалар бирдан ярқирап,
Болғача гурлади тегиб сумбага:
Ярқирап ўқдонга ўқлар жойлашар,
Тепки шиқиллади биринчи дафъа.
Мана тўкилади ўқдонга кулранг
Оқимча сингари борут: ана жанг!
Мустаҳкам буралган тишли чақмоқ тош
Ҳозирча тиккайган: паришон, дил ғаш,
Бир тўнка ортида Гильо туради.
Уст тўнин ташлайди икки душман ҳам.
Зарецкий ўттиз икки тенг қадам
Жуда аниқ, текис қилиб ўлчади,
Дўстларни айрди ҳар икки томон.
Олди тўппончасин иккиси шу он.

XXX

«Энди яқинлашинг»— Совуқ қон, вазмин,
Нишон олмай ҳали бу икки душман
Кескин одим отар, текис ва сокин
Тўрт қадам қўяди икки томондан.
Ўтишди ўлимнинг тўрт босқичини.
Оллинга босишдан тўхтамай ҳали,
Ўз тўппончасини Евгений шу он
Кўтара бошлади аста, беомон;
Мана, ташладилар беш қадам тағин,
Ленский сўл кўзин бир оз қисароқ,
Нишон ола бошлар — шу замон бироқ
Онегин ўқ уэди... Тақдирнинг тайин
Этдиги соати урилди: шоир
Тўппончани қўлдан жим туширадир.

XXXI

Кўлни кўкрагига секин қўяди,
Ерга йиқилади... Булутли нигоҳ
Азобмас, ўлимни тасвир қилади.
Тоғларнинг сиртидан баъзида ногоҳ,
Қуёшда учқунлар чақнатган қорлар —
Кўммаси нақ шундай аста юмалар.
Оний изғириндан қалби титраган
Онегин чопади шоирга бирдан,
Боқар ва чақирав, фақат беҳуда:
Чунки энди у йўқ. Навқирон шоир
Бемаҳал ўлимни қучди, минг чақир!
Бўрон нафасидан тонг шафақида
Гўзал, тоза чечак сўлди бемаҳал,
Сўниб қолди бирдан меҳробда машъал!..¹⁷⁰

XXXII

Қимир этмай ётар, ажиб жуда ҳам,
Манглайнда ҳорғин ва сўник армон,
У кўкрак тинмасдан ярасидан, шу дам.
Оқарди тинмасдан ярасидан қон.
Бир нафас илгари бу қалб ичида
Уриб турар әди илҳом ва гина,
Душманлик ва умид, муҳаббат, ҳар он

Ўйнар эди ҳаёт, ўйнар эди қон:
Энди у ташландиқ ғарип уй каби,
Ичи қоп-қоронги ва жимжит фақат,
Уни қучган эди мангу сукунат,
Пардалар ёпилган, деразалари
Бўр билан сувалган. Йўқ уй бекаси.
Қайдা худо, билар. Ўчган қораси.

XXXIII

Яхши бўлар ёзиб ўткир ҳажвия
Бефаҳм душманни қутуртириш чин.
Аҳмоқ шохларини ўжарчасига,
Эгаюқ ойнага унинг қарашин
Томоша қилишлик жуда яхши-ку;
Ўзини танишга кўп уялса у,
Ҳаммадан ёқади, дўстлар, у агар —
Аҳмоқча бақирса: менми бу магар!
Яна ҳам яхшироқ бўларди, зидан
Унга тайёр қилиб бир парча мозор,
Яхши масофадан туриб, пурвиқор
Нишон олсанг рангсиз пешанасидан;
Лекин дархон қилиш уни бус-бутун,
Жилла ҳам ёқмаса керак сиз учун.

XXXIV

На бўлади, агар ўқингиз билан
Йиқилса ёшгина қалин дўстингиз,
Сизга тавозесиз боқиб, ё бирдан
Май ичиш базмида тамом сабабсиз
Бир баҳона топиб қилса ҳақорат,
Ё қизғин аччиқдан ўзи бетоқат,
Жангга даъват этган бўлса у мағрур.
Айтинг: руҳингизни қандай ҳис бўғур,
Агар у дўстингиз жим қучса ерни,
Каршингизда ётса қимирамай зум,
Шўрликнинг бошини силаса ўлим,
Тош сингари аста қотса бадани?
Бошида энкайиб минг қичқирсангиз
Лекин ундан садо чиқмаса ҳаргиз?

XXXV

Кўнгил азобининг изтиробидан,
Маҳкам сиқиб қўлда тўппончасини,
Евгений шоирга назар ташларкан,
«На бўлди? Ўлибди!»— деди қўшниси.
Ўлибди! Даҳшатли бу хитоб билан
Тош қотиб Онегин қалтирар, бирдан
Чекинар; чақирав одамларни у,
Яхлаган жасадни Зарецкий шу—
Замон бир чанага авайлаб қўяр;
Ўйга у әлтади мудҳиш хазина.
Ўликни пайқаган отлар жимгина
Турмайди, уриниб, кўпиклар сочар.
Пўлат сўлиқларни чайнашар тинмай.
Сўнгра, улар учуб кетади ўқдай.

XXXVI

Эҳтимол, шоирга сиз ачинасиз,
Нашъали умидлар гуллаган пайти,
Дунёга улардан қолдирмай бир из,
Гўдаклик кийимин ташламай ҳали
У сўлди! Қаерда қизғин ҳаяжон,
Қаерда ёш, юксак, нозик ва мардон
Ҳислар, фикрларнинг нодир ва асл
Йнтилишлари у? Қаерда, айтгин?
Қани муҳаббатнинг тошқин ҳаваси,
Билимга, меҳнатга бўлган чанқоқлик,
Қабиҳ иш, уятдан қўрқув ва поклик?
Қайдা сиз, муқаддас шеър рўёси?!
Қайдা сиз, самовий ҳаёт сояси,
Қайдা, сиз, дил суйған хаёл шарпаси?

XXXVII

Эҳтимол, жаҳоннинг саодати-чун,
Еки шуҳрат учун туғилганди у;
Сукут этган сози оҳангдор қуйин
Ва гўзал садосин дунёда мангу
Юксалта биларди. Ким билсин, балки
Киборлар олами нарвонидаги

Олий бир мартаба, иззат пояси
Уни кутар эди. Шоир сояси
Муқаддас сирини ўзи-ла бирга
Қабрга элтгандир, энди биз учун
Ҳаёт бағишловчи созни қучди тун.
Қабрда ётар у ва унга сира
Етмас замонларнинг мадҳу-саноси,
Келгуси насллар ишқи, дуоси.

XXXVIII, XXXIX

Бу ҳам бир әҳтимол: шоирни, балки,
Кутиб туар әди оддий бир тақдир.
Ўтиб кетгач қизгин йигитлик даври,
Совурди руҳининг ўти, ким билар?
Ўзгарарди балки у секин-секин.
Ижоддан айрилар, оларди хотин,
Қишлоқда талтайиб яшарди сўқум,
Эгнида қавулма чопони тўқум.
Ҳаётни англарди балки чинакам,
У қирқ ёшида бод касалга учрар,
Ер, ичар, зерикар, семирар, озар,
Ниҳоят, ётоқда, ажал келган дам
Ўлган бўлар әди — бунга не чора,
Болалар, кампирлар, табиблар ора.

XL

Ўқувчим, ҳар нима бўлмасин, майли,
Лекин, афсуски, у ёшгина ошиқ,
У шоир, тафаккур, хаёл тимсоли
Ҳалок бўлди дўстнинг қўлида ёзиқ.
Илҳомнинг фарзанди яшаган жойдан,
Сўл томонда бордир бир кичик маскан,
Бу ерда қўш арча ўсар ёнма-ён,
Арчанинг тагидан оқади ҳар ён
Булоқ суви кумуш уқа сингари;
Бунда қўшчи ором олишни севар,
Тўлқинга ботириш учун келишар
Пичанчилар олиб жаранг кўзани;
Қуюқ соялиқда, булоқ ёнида,
Тикилган кичик ва содда обида.

XL

Баҳорнинг ёмғири қир экинини,
Томчилаб яшната бошларкан, чўпон
Ҳайкалнинг остида ўз шиппагини
Тўқиб, балиқчилар ҳақида достон
Куйлайди, ёшгина шаҳарлик хотин,
Ўтказиб қишлоқда иссиқ ёз чоғин,
Отини қамчилаб учаркан ёлғиз,
Учи кўринмаган далада ғамсиз,
Қайиш тизгинини бирдан тортароқ,
Ҳайкалнинг олдида отни тўхтатар.
Шляпдан майин тўрини тортар,
Кўзини югуриб ўқиркан шу чоф
Бир содда битикни — маъюс бўлади
Ва нафис кўзларига ёшлар тўлади.

XLII

Топ-тоза далада жўнаркан секин,
Бу хотин хаёлга ўнғийди чуқур.
Руҳи узоқ замон йўқотиб эркин
Ленский тақдирни билан лим тўлур.
Ўйлайди: «Ольганинг ҳоли на бўлди?
Узоқми қалбига ғам-ғусса тўлди,
Еки тез ўтдими мотам палласи,
Қаерда туаркин энди опаси?
Сатанг гўзалларга у сатанг душман.
Нашъя ва инсонлар қочқини қайдা?
Қайдада мудом дили зиқ бўлган телба?
Еш шоир қотили қаерда сарсон?»
Бу ҳақда ҳисобот берурмен, фақат
Батафсил сўзлашга лозимдир фурсат.

XLIII

Лекин, ҳозир кутманг. Севсам-да уни —
Ўз қаҳрамонимни мен бутун қалбан,
Гарчи қайтсан-да, унга бир куни,
Бироқ ҳозир асло қарай олмайман,
Йиллар наср сари судрайди мени,
Йиллар қуваётир шўх қофияни,
Мен эса — оҳ чекиб қилайин иқрор —

Кетидан судралиб бораман беор.
Қадимий қаламнинг йўқдир ҳаваси,
Тарқоқ варақларни қоралаш учун;
Ўзгача ва совуқ хаёллар бутун
Ўзгача заҳматнинг ғам-андишиаси
Ҳаёт базмида ҳам, жимжитликда ҳам
Қалбим рўёсини тинч қўймас бир дам.

XLIV

Танидим ўзгача орзу сасини,
Танидим энди мен янги қайгуни,
Орзулар қайтмас қалб нашъасини,
Эски қайғуларнинг дилда тугуни,
Хаёллар, сиздаги сирдошлиқ қани?
Мангү қофияси у ёшлик қани?
Ажабо, ёшликнинг гултожи чиндан
Сўлганми, ниҳоят, сўлганми жиддан?
Иноиш мумкинми, буми ҳақиқат,
Қайгули ҳар қандай шўхликтан холи,
Утарми умримнинг баҳор айёми?
Шу чоққача ҳазил дердим мен фақат,
Наҳотки ёшлигим қайта бермас юз?
Наҳотки, ёшим ҳам бўлибдири ўттиз?

XLV

Демак, умримнинг-да ўтмишдири ярми;
Кўрамен, лозимдир иқрор этишим.
Хўп, тақдир шу экан: энди самимий
Хўшлашайлик, енгил ёшлигим меним!
Миннатдормен сендан завқ-сафо учун,
Қайгу, дард, ёқимли у жафо учун.
Шўхликлар, қайнашлар, базмлар, сурур —
Бахш этган бор тухфанг учун ташаккур.
Раҳматлар ўқийман, сен билан ҳар он.
Ғовғалар ичинда, сукут ичинда,
Кайфлар сургандим... Қонгунчагина...
Бас, етар! Бугун мен янги йўл томон
Равшан кўнглим билан қадам ташлайман,
Ўтмишдан мен ором ола бошлайман.

XLVI

Орқамга қарайин: кечир, масканим,
Ўйчан руҳим туши, қизғин хаёли,
Ширин танбаллик-ла тўла кунларим
Қўйнингда бир замон кечди вафоли.
Сен эса, сен ҳам эй ёш жўшқин илҳом,
Менинг хаёлимни тўлқинлат мудом,
Суст, мудроқ қалбимни сен жонлантиргил;
Масканимга тез-тез сен учиб келгили,
Шоир руҳи учун асло қўйма йўл,
Совушга, қуришга, ёввойиланишга,
Ниҳоят, тош каби қотиб қолишга,
Киборлар ҳаёти бўғувчи бир қўл,
Бу гирдоб ичинда, сиз билан, дўстлар,
Афуски, чўмилиб келдик баробар!(³⁸)

ЕТТИНЧИ БОБ

Москва, Русиянинг севикли қизи,
Қайдан топиш мумкин мислингни, сенинг?
Джитриев.

Севмасдан бўлурми она Москвани!
Баратинский.

Москвага қувғинлик!
Демак жаҳонни кўриш!
Қаер яхшироқ?
Биз бўлмаган жой!¹⁷¹
Грибоедов.

I

Чақнаган баҳорнинг нафаси билан
Теварак тоғларнинг сиртидан қорлар
Эриб, лойқаланиб оқади шўҳ, шан,
Сувга лим тўлади дала-ўтзорлар.
Уйқудан кўз очиб табиат, ёрқин —
Табассум-ла қарши олар йил тонгин.
Зангори тус билан порлайди само,
Ўрмонлар кўкарап пўрсиллаб гўё,
Ранглари товланар тоза ва тиниқ.
Даланинг божини йигиши-чун ари,
Мум ҳужрадан учар ўтлоқлар сари.

Водийлар қоқланар, тоқланар илиқ.
Подалар бўкирар, булбул ҳам кеча
Сукути ичиди уради чаҳ-чаҳ.

II

Келишинг нақадар ҳасрат бахш этар,
Баҳор, оҳ баҳор, эй севги фасли!
Қандай интизорлик, ҳаяжон, кадар
Рұхимга сингади, билсайдинг, асли!
Мен қандай оғир бир юпаниш билан
Завқларга ботаман, баҳорнинг әсган,
Юзимни силаган нафаси ила,
Қишлоқ сукутининг соғ оғушида!
Завқларми бегона ё меним учун,
Ҳар наким бахш этар ҳаёт ва сурур,
Ҳар наким яшнатар, сочар зиё-нур,
Кўпданми бу ўлик рұхимга сўлғун
Узилиш, зерикиш, ҳорғиңлик берар?
Ҳар нима у учун қора қўринар?

III

Еки куз фаслида тўкилган барглар
Яна қайтиб келса, бўлмаймизми шод,
Ўрмонларнинг янги қўшиғин тинглар
Чоғда кечмишларни этмаймизми ёд?
Еки қайта келмас бизнинг умримиз
Астагинағ сўниб боришини биз,
Дард чекиб ўйлаймиз, жонли, яшнаган
Табиат олдида туямиз равшан?
Эҳтимолки ёдга тушади тагин,
Шоирона рўё ичинда дилдор,
Ўзгача бир баҳор, эски бир баҳор,
Бу баҳор узоқ бир диёр ва юйдин
Кечанинг, севгининг хаёли ила,
Ҳаяжон қўзғарми юрак ичиди?

IV

Мана қандай фасл: танти ялқовлар,
Эпикур¹⁷² муриди — ҳакимлар яна,
Бепарво, баҳтиёр, бегам анқовлар,
Левшин мактабининг қушчалари-ла,

Сиз ҳам, эй қишлоқнинг ўтағалари,
Сизлар ҳам, серсезги хонимлар, қани,
Сизни чақиради қишлоққа баҳор
Илиқлик, гул ва иш фасли кўп дилдор,
Илжомларга тўлиб келишар пайти,
Чақиради сирли, ойдин кечалар
Дўстларим, далага! Тез чиқинг, кечар.
Чиқинг, оғир юкли каратадами,
Почтавой ё оддий араваларда,
Шаҳар қопқасидан чиқингиз барча.

V

Ҳа, сиз-чи, лутфикор ўқувчим, келинг,
Четдан харид қилган аравангизда,
Ғовур-ғувур тўла шаҳардан кетинг,
Қиши чоғи унда хўб завқландингиз-да.
Меним ўз билармон бу музам билан
Борайллик исмисиз дарёга минган
Қишлоққа, тинглайлик ўрмон гурлашин;
Бекорчи, ноҳушнуд бир гўшанишин —
Менинг Онегиним яқин замонда,
Худди шу ерларда қишини кечирган;
Хаёлпараст, суюк Татьяна билан
Яшаган бутун қиши бўлиб ҳамсоя.
Лекин, энди унинг қораси ўчган,
Бу ерга уғамли из ташлаб кўчган.

VI

Ярим бир доира шаклида ётган
Тоғлар орасида кичик булоққа
Борайллик, сув оқиб яшил увадан
Дараҳтлар оралаб етар ирмоққа.
Бу ерда баҳорнинг ошиқи булбул
Бутун кеча куйлар; ва наъматак гул
Очилган булоқнинг товуши майин;
Қартайган қўш арча ўлкаси типтин,
Бу ерда кўринар бир қабр тоши,
Битиги сўзлайди ўтган кимсага:
«Фалон бир тарихда, фалон санада,
Ботирлар ўлими билан ёш чоғи
Ўлган Владимир бунда ётадир,
Қабрингда ором ол, ёш йигит — шоир!»

VII

Кексайған арчанинг бутоқ — шохидა
Бир замон саҳарги майин шаббода —
Хокисор мана шу қабр бошинда,
Тебратарди сирли гултожни содда,
Бир маҳал, қўйилган кеч гира-шира
Бу ерга келишиб икки ҳамшира,
Қабр тепасида қучоқлашароқ,
Йиғлашар эдилар ойдинда иноқ,
Фақат, ҳозир эса... бу ғамли ҳайкал
Унутилган бутун. Унга борган из
Ўчгандир. Бутоқлар әнди гултожсиз,
Мўйсафид ва юпун чўпон ҳар маҳал,
Бунда аввалгидай кўйлар ўқийди,
Камбағал чорифин бунда тўқийди.

VIII. IX. X

Бечора Ленский! Оз замон Ольга
Ичидан ингради, йиғлади пиқ-пиқ.
Ҳайҳот! Ҳар ёш қаллуқ ўз қайғусига
Бўла олмас экан узоқ вақт содиқ!
Бошқаси жалб этди унинг диққатин,
Бошқаси бу қизнинг дарду ҳасратин —
Хушторлиги билан юпатди тамом.
Бу ҳарбий одамди, хулласи калом,
Жалб этди Ольганинг муҳаббатини.
Мана қиз у билан меҳроб қошида
Туради жимгина гултож бошида,
Бошин қуи солиб кутар баҳтини.
Сузук кўзларида ўт ёнар лим-лим,
Лабларинда унинг енгил табассум.

XI

Бечора Ленский! Ўлим бағрида,
Соқов абадият қучогида у,
Қайғули куйчининг ёниқ кўксисида,
Хиёнатнинг машъум хабари туйғу —
Газаб тўлдирдими? Ё уйқуда кар,
Ҳушсиз ва сезгисиз роҳатда ётар?
Жаҳали чиқмадими ҳеч нимадан ҳам,

Унинг учун ёпиқ ва гунгми олам?
Нақ шундай! Парвосиз бир унутилиш
Қабрга кирганда биэни кутади.
Севгилилар, дўстлар, душманлар саси
Ногаён кесилар. Меросхўрлар тиш
Қайрашиб биргина мулк тепасинда
Ҳаёсиз бир жанжал бошлар тезгина.

XII

Тез кунда Ольганинг жаранг овози
Ўчди Ларинларнинг хонадонидан.
Хизмати туфайли ўз Ольгасини
Куёв олиб полкка жўнайди расман.
Қиз-ла видолашган чоғида кампир
Ениқ кўз ёшларин дув оқизадир,
Жони нақ бўғзига тиқилган каби
Елғиз бир Татьяна йиглаёлмади,
Фақат, унинг шу он юзлари маҳзун.
Қопланди ўлимнинг ўчик ранги-ла;
Ҳамма ҳам эшикка чиққан пайтда
Келин ва күёвнинг атрофин бутун
Қуршаб олиб ҳамма видолашаркан,
Татьяна уларни кузатди қалбан.

XIII

Уларнинг қораси ўчгунча бу қиз
Қаради, гўёки туман ичинда...
Мана қолди ёлғиз, Татьяна ёлғиз!
Ҳайҳот! Шунча йиллар дугона бўлган,
Унинг бу қумриси, дўст-севгилиси
У билан туғишган азиз синглиси
Толе ели билан соврулди узоқ,
Ундан айрилганди абадий шу чоқ.
Соядек тентираб юарар бекорга,
Хароб боғчаларга баъзан қарайди...
Ҳеч, ер ҳеч нарсадан ором олмайди.
Босиб тиндирилган у кўз ёшларга
На таскин топади ва на тасалли,
Юрак қоқ ёрилиб кетгудай ҳали.

XIV

Мудҳиш ёлғизликда кучлироқ ёнар
Татьяна кўксидা севги оташи.
Онегин узоқда. Лекин зўраяр
Қизнинг юрагида соғинч, қумсаши.
Энди ҳеч кўрмайди уни Татьяна,
Ва ўз қардошининг қотили яна
Қизнинг юрагида нафрат ҳам қўзғар,
Шоир ҳалок бўлди... Ёдига олар
Бирон киши йўқдир. Мана бир пасда
Ўзгага берилди ёш маҳбубаси.
Мовий самодаги бир тутун каби
Шоир хотираси қолмади эсда.
Эҳтимол, шоирга икки қалб ҳануз
Қайғуар... Қайғуда не бор, айтингиз!

XV

Оқшомди. Кўк қора. Сувлар оҳиста
Оқарди... Қўнғиз ҳам визиллаб учар,
Ялла-лапарчилар тарқалган; дарё
Орқасида тутун, буруқиб ёнар
Балиқчилар ўти. Татьяна якка
Узоқ юрган эди кенг, соғ далада.
Хаёлларигина чулғаган уни,
Қуюларди секин ой кумуш нури.
Юрди, юрди. Қирдан ўз қаршисида
Онегин қўрасин кўрди ногаҳон,
Тепанинг остида қишлоқ ва ўрмон,
Бир боғча тип-тиниқ дарё қошида.
Боқаркан уларга Татьяна дили
Бир зумда тез уриб, дукиллаб кетди.

XVI

Уни саросима қиласар гумони:
«Олдинга юрайми, орқага қайтай?..
У-ку бунда эмас, билмаслар мени...
Шу уйга, шу боққа бир қараб ўтай...»
Базўр нафас олиб Татьяна шу он
Тушади тепадан, атрофга ҳайрон
Югуртар қарорсиз бўқишлиарим қиз...

Сўнг кирар ҳовлига, ҳовли кимсасиз.
Кучуклар увиллаб унга югурди.
Қўрқувдан бу қизнинг дод-фарёдига
Атрофдан чувуллаб бир тўда бола
Бир зумда йиғилиб итларни урди,
Ва қувди ҳар ёқса кўтариб сурон,
Ҳимоя қилишиди қизни шу замон.

XVII

«Кўришим мумкинми бариннинг уйин?»
Сўради Татьяна. Тезда болалар,
Калитини олиб келтириш учун,
Анисья қошига дув югуришар:
Дарҳол қиз ёнига келар Анисья
Эшик очилади қиз қаршисида.
Татьяна бўш уйга кирар; бир замон
Бу ерда яшаган бизнинг қаҳрамон.
Татьяна қарайди: залда қаровсиз
Бильярдинг¹⁷³ устида таёқ дам олар,
Гижимланган, юмшоқ курсида ётар
Чавандоз қамчини. Узоқ боқар қиз:
Кампир унга деди: «Камин, мана бул.
Ўтиради барин шу ерда нуқул.

XVIII

Бу ерда у билан қиласади овқат
Қўшнимиз Ленский марҳум қиш пайти.
Кетимдан бу ёқса келинг марҳамат,
Мана бу жанобнинг ўз кабинети.
Бунда роҳат қилиб ичарди қаҳва.
Приказчикларидан тинглар маъруза
Китоб ҳам ўқирди эрталаб баъзан...
Эски барин ўзи шунда яшаган;
Шу ерда мен билан якшанба куни
Дераза олдида тақир кўзойнак,
Карта ҳам ўйнаган у кекса андак.
Тангрим, ярлақагил, қабрингда уни,
Совуқ ер бағрида унга раҳм қил,
Бир кафт суягига сен тинчлик бергил!»

XIX

Ихлоскор бир боқишила Татьяна
Ҳамма нарсаларга қунт билан қарап.
Бебаҳо кўринар унга ҳар нарса;
Ҳаммаси синиқкан руҳни жонлатар,
Бир азоб аралаш фараҳ-ла ҳар дам:
Қандиллари сўниб қолган стол ҳам.
Қаланган китоблар, гилам тўшалган
Кароват ва ойнинг хира аксидан
Деразалардаги гўзал манзара,
Шу ярим ойдинлик, қорамтири бир нур,
Лорд Байрон суврати деворда мағрур,
Қалпоги остида ёвуз пешана,
Қўллари чалкашиб сиқилган маҳкам,
Чўяндан ишланган у қўғирчоқ ҳам¹⁷⁴.

XX

Модали хонада Татьяна узоқ
Туради, у мафтун бўлгандай гўё.
Кеч бўлиб қолганди. Совуқ ел уйғоқ,
Водийлар қоронги, туманли дарё
Тепасида ухлаб, сокин дараҳтзор,
Тоғнинг орқасига ой яширинар.
Зиёратчи қизга уйга жўнаш-чун
Кўпдан вақт етганди, босди қора тун.
Татьяна билдирамай ўз ҳаяжонин,
Хўрсинади ёлғиз, мана у қайта
Келган йўли билан жўнайди яна.
Лекин, Анисьядан сўрайди тағин
Кимсасиз қасрни қилиб зиёрат,
Шунда мутолаа учун ижозат.

XXI

Дарвозадан чиқиб калитчи хотин
Билан хушлашди у. Бир кун Татьяна
Эрта билан барваҳт келганди тағин,
Ташланиб кетилган бу оромгоҳга;
Шу жимжит кабинет ичинда нолон,
Дунёда барчани унугиб бир он,
Ниҳоят, қолганди энди бир ўзи,

Анча вақт қайноқ ёш қуяди кўзи.
Сўнгра, машғул бўлди китоблар ила.
Даставвал буларда йўқ эди майли,
Лекин китобларда мавзу туфайли
Уларга қизиқди. Мутолаага
Берилди Татьяна, уни кўп чанқоқ
Рұхига очилди бир олам шу чоғ.

XXII

Гарчи билар эди кўпдан Онегин
Кўнгли қолган эди мутолаадан
Ташланган китоблар ичидан лекин
Бир неча асарни истисно қилган:
Гяур ва Жуанни¹⁷⁵ ёзган куйчини,
Яна романлардан икки-учини;
Акс этгандир замон бу асарларда,
Асрдош инсон ҳам чинлиги ила
Тасвир этилгандир. Унинг хаёллар
Кетидан поёнсиз равишда қувган
Ахлоқсиз, паст, бузуқ ва қовжираган
Худбин руҳи тамом тасвир этилар,
Кўринар бўш амал ичинда қайноқ,
Унинг газабланган ақли ярқироқ.

XXIII

Бир кўп саҳифалар сақлаб қолганлар
Тирноқларнинг кескин белгиларини,
Дикқатли бу қизнинг кўзи тикилар
Тийраклик билан у чизиқлар сари.
Татьяна зир титраб кўтар бирма-бир
Қайси қайд, танбиҳлар ва қайси фикр
Онегинни фақат ҳайратга солган,
Ва қайси фикрга у қойил қолган.
Китоблар четида учратади қиз
Унинг қаламининг чизгиларини,
Ҳар ерда Онегин руҳи, юраги
Ифода қиласи үзини эрксиз,
Гоҳо қисқа бир сўз, гоҳо бир чизик,
Савол аломати билан оп-очиқ.

XXIV

Тушуна бошлайди, тангрига шукур,
Татьяна, Онегин ким эканини.
Хукмрон тақдир-ла қиз бойқиши бир қур
У учун ёқмади ўз юрагини?
Кимдир у, энг хавфли дардкаш савдойи,
Дўзахми яратган, осмонми ёки,
Малакми ёки у такаббур малъун,
Нима у? Ажабо, тақлидчи забун,
Кўзга илинмаган шарпа мисоли,
Еки у Гарольднинг кийиб либосин,
Таъбир этмак учун ўзгалар айбин,
Бутун лугатини танлаб модали¹⁷⁶
Сўзлар-ла тўлдирган москваликми?
Еки у майнабоз найранг аҳлими?

XXV

Ажабо, бу сирни қиз әтдими ҳал?
Ажабо, топилди керакли бир сўз?
Соат югуряди: қиз унуди сал,
Уйда уни кутиб туришар тўрт кўз.
Ҳозир ҳовлисида қўшнилар фақат
Татьяна устида қилишар сухбат:
Кампир пихиллади ололмай нафас:
— На қилай? Татьяна ёш бола эмас.
Унга қараганда Ольга-ку кичик;
Шу қизни узатсам: айни вақти-я,
Нима қилай энди қиз тушкурни-а?
Ҳаммага бир хилда жавоби кесик:
Тегмайман! Ҳам ўзи ҳамиша маъюс,
Тентираб юради ўрмонда ёлғиз —...

XXVI

«Севигига дучорми?»— Кимни севар у?
Буянов совчилар юборганди: рад...
Иван Петушковга — жавоб худди шу
Гусар Пихтин¹⁷⁷ қандай қилди хушомад!
Айланди, ўргилди... Бизга меҳмонди,
Худди қув шайтондай ялинди-ёнди,

Ҳа энди тегар деб ўйлаган эдим;
Қаёқда! Соврилди яна умидим.—
«Ҳўш, гапир, бувижон энди на қолди?
Москва бор, қаллиқлар ярмаркасига,
Узатарсан унда биронтасига»
— Оҳ, жоним, ўргилай! Кирим озалди.
«Москвада қишига пулинг етса, бас.
Бўлмаса, қарз тариқ берарман, куймас».

XXVII

Маъқул ва хайрли мана шу кенгаш.
Кампирга жуда ҳам ёқиб қолади;
Ҳам шунда қиши фасли Москвага жўнаш
Учун кампир қатъий қарор қилади.
Етди Татьяна га бу янги хабар...
Талабкор ва инжиқ муҳитга элтар
Тақдим этмоқ учун қишлоқча содда,
Очиқ рухсорининг латофати-ла
Вақти ўтиб кетган зийнатларини,
Нутқини, эскирган услубини ҳам:
Жалб этиши керак у ерда ҳар дам
Ҳар хил олифталар диққатларини!
Оҳ, даҳшат! Йўқ! Типтин ўрмонда буткул
Қолмоқлик у учун яхши ҳам маъқул.

XXVIII

Тонгда илк шуълалар билан уйғониб,
Далалар сайлига қиз ошиқади.
Меҳрли кўзлар-ла томоша этиб,
Татьяна уларга хитоб қилади:
«Алвидо, эй тип-тинч, сокин водийлар,
Сиз ҳам эй ошно тоғлар, чўққилар,
Сен ҳам эй кўп чоғлар қадрдан ўрмон,
Алвидо, сен ҳам эй шўх шан табиат:
Алишамен латиф, жимжит дунёни,
Йилтироқ ҳаётнинг шовқин-сурони
Бадалига... Кечир, эй эркин, фақат!
Қайга, нима учун мен интиламан?
Тақдирим не ваъда қилади әкан?»

XXIX

Унинг кезищлари анча узаяр
Гоҳо бир тепача, гоҳо бир чашма,
Ихтиёрсиз энди уни тўхтатар,
Жалб этар бир дам у латофати-ла...
Қиз ўз чакалаги ва майсалари
Билан энг қадрдан дўстлар сингари,
Дардлашиб қолишга ошиқар бир оз,
Лекин у деганда ўтиб кетар ёз,
Ва етиб келади олтин куз, мана.
Табиат зир титроқ ва ранги сўнган,
Қурбон бўлар қиздай кўркам кийинган...
Мана шимол қувиб булатни яна
Ҳансираф увлади — жодугар ботир
Ана қишининг ўзи ҳам келаётir.

XXX

Қиши келди-ю, чўкди; қор гули эса
Дараҳтлар шохига осилиб қолди;
Қирни, адирларни қучиб, далада,
Оқ мавжли гиламда у ётиб олди.
Тош қотган дарёning қирғоқларин қиши
Юмшоқ оқ пардага ўраб турмамиш.
Чақнади изғирин. Ҳўп севинамиз
Суюкли бу қишининг шўхлигига биз.
Фақат қизнинг дили эмасди хурсанд.
Татьяна бу қишини қаршилаб олмас,
Совуқда учқурлар-ла олиб кенг нафас,
Томдан оққан илк қор сувлари билан
Ювмайди кифтини, юзини, кўксин:
Қиши йўли хатарли Татьяна учун.

XXXI

Ўтиб кетди сафар муҳлати ана,
Энг сўнгги муддат ҳам ўтмоқда эди,
Тамом унutilган ароба яна
Қаралди, йўл учун тайёр этилди.
Уч соябонликдан иборат карвон;
Қаланди рўзгорнинг лаш-луши: қозон,
Товоқ, қошиқ, курси, қути-сандиқлар,

Банкаларда қиём ва пар ёстиқлар,
Тўшаклар; хўрзолар ўз қафасида;
Хурма, хурмачалар, тослар ва рўзгор
Қақир-қуқуридан яна кўпи бор.
Избада, хизматкор халқ юрасида
Кўтарилди шовқин, видо йигиси,
Ҳайдайлар отлардан ўн саккизини.

XXXII

Кўркам аравага қўшилар отлар,
Ошпазлар ҳозирлар дарҳол наҳорлик,
Юкни ортадилар худди тоғ қадар,
Кучерлар, аёллар койишар очик.
Оп-ориқ, ҳурпайған отга тезгина
Серсоқол поррэйт¹⁷⁸ қўнқайди мана;
Дарвоза олдига хизматкор аҳли
Хўжайнилар билан хайрлашгали
Йифиди; шарафли бу аравага
Ўтириди қиз, она; юради карвон.
«Хайр энди, алвидо гўзал, тинч макон!
Яхши қол сафоли эй хилват хона!
Қайта кўрарменми?»—Сўйлар әкан қиз
Чашмадай кўз ёши оқар тўхтовсиз.

XXXIII

Хайрли урфоннинг чегаралари
Яна ҳам бирмунча кенгайтирганда,
Ўз навбати билан (фалсафа тахмин
Жадваллари тузган ҳисобга кўра,
Беш юз йилдан кейин) йўллар шубҳасиз
Бизда ҳам ўзгариб кетгуси ҳадсиз:
Қаёққа қарасанг тош йўллар бари
Кесиб ўтар, қўшар шу Русияни,
Дарёлар устидан ташлайди қадам,
Чўян кўприкларнинг азамат қавси,
Тоғларни сурамиз ва сувлар ости
Қурамиз ҳайбатли пештоқларни ҳам;
Исо динидаги шу мамлакатда
Ошхона бўлғуси ҳар бирbekатda.

XXXIV

Ҳозир эса бизнинг йўллар кўп ёмон,⁽⁴⁰⁾
Ташландиқ кўприклар чиримоқдалар;
Кўзларга уйқуни келтирмас бир он
Бекатларда бўлган канга, бургалар;
Ошхона йўқ. Ҳужра музлаб қотади,
Ҳўжа кўрсинг учун овқат рўйхати —
Осилган; ҳашамат, лекин қуруқ у
Иштаҳанг уйготар, оғзинг тўла сув.
Темирчилар — қишлоқ циклоплари¹⁷⁹
Ватан ерларининг ўнқир-чўнқирин,
Паст-баландин мақтаб, бир зум тинмайин
Ишлайди жим ёнган ўт ичра бари:
Русия болғаси билан шифосин
Қилас Европанинг нозик матойин.

XXXV

Шуниси ҳам борки, совуқ қиш фасли,
Енгил ва ҳузурли бўлармиш сафар,
Модали қўшиқнинг маъносиз назми
Сингари қиш йўли сип-силлиқ кетар.
Жасоратли бизнинг автомедонлар,¹⁸⁰
Бизнинг тройкалар толмасдан чопар.
Кўзга ташланади туташиб қатор,
Чақирим устунлари бамисли девор⁽⁴¹⁾
Қиммат йўл кирадан қўрқиб Ларина
Почтавой ёлламас, баҳтига қарши,
Судради уни ўз аравалари.
Йўлнинг заҳматидан бизнинг Татьяна
Тўйгунча қониқди, айлади маза,
Етти кун йўл босди хонимлар роса.

XXXVI

Мана яқин қолди. Москва оқ мармар
Олтин бутлар ёнган қадимги, кўҳна
Қубба-миноралар шавкати ила
Уларнинг кўзига бирдан кўринар.
Тингланг, қардошларим! Менга дафъатан
Бутхоналар ва занг қуллалар билан
Боғлар, саройларнинг манзараси жим

Очилганда қандай севинган әдим!
Айниб шум толеим, аламли ҳижрон
Ичинда яшаркан, ғарип, бенаво
Сени ўйлагандим... Сени Москва!
Москва... Бу садода қанча ҳаяжон,
Қанча түйфу сингган руснинг қалбиға!
Акс әтмиш у қалбда қанча хотира!

XXXVII

Дараҳтзорлар билан тамом қуршалган
Мана Пётр қасри. Ўшшайиб тура,
Фаҳр әтар яқинги шуҳрати билан.
Сўнгги толеидан маст ва беқарор.
Наполеон беҳуда кутди, қул каби
Тиз чўккан ва забун, қўллари қари
Кремль калидин тутган Москвани:
Йўқ, менинг Москвам бошини қўйи
Солароқ бормади Наполеонга.
Тақдим-чун тўй әмас, инъомлар әмас,
Москва тайёрлади бир ёнғин халос,¹⁸¹
Сабру қарори йўқ бу қаҳрамонга.
Шу чоқда Наполеон ўйга чўмади.
Шиддатли ёлқинлар сари боқади.

XXXVIII

Алвидо, эй ўчган шуҳрат гувоҳи,
Бўлган Пётр қасри! Тез юр, тўхтама.
Жўнаб қол! Қопқанинг ана пештоқи
Оқарип кўринар: Тверскойда
Баланд-пастликлардан арава чопар.
Ендан ялт-юлт кечар будка, аёллар,
Болалар, дўконлар, фонарлар, яна
Саройлар, боғчалар, монастир, чана,
Бухороликлар¹⁸² ҳам кўк полизлари,
Тужжорлар, дэҳқонлар, қанча даҳмалар,
Булъварлар, казаклар ва миноралар,
Аптекалар, мода магазинлари,
Балконлар, тош шерлар дарвозларда,
Бутларига қўнишган галалаб қарға.

XXXIX. XL

Шундай беэдиувчи бир томошада
Үтади анча вақт, арава кейин
Харитонъ олдида, кичик кўчада.
Бир уй дарвазаси олдида секин
Тўхталди. Тўрт йилдан бери бўлиб сил,
Кампир хола бунда турар муттасил,
Ларинлар қўндилар бу хонадонга.
Ўралиб эски ва йиртиқ кафтанга
Эшикни донг очиб қилади қуллуқ
Кўзида ойнаги, қўлида пайпоқ
Уйнинг хизматкори, мўйсафида қалмоқ,
Княгина қичқирар севинчга тўлиқ.
Кампирлар қучишиб кўришар дарҳол,
Йиги-сиғидан сўнг сўрашар аҳвол.

XLI

— Бекажон — «Пашенка!»

— Алинајоним!—
Ким ўйлай биларди?— Қанча вақт ўтган!
Узоқ турасизми?— Жоним! Эгачим!
Ўлтиргин, қандай бу ажиб иш экан!
Худо ҳақи, гўё романдан саҳна...»
— Бу меним қизимдир, исми Татьяна.—
«Оҳ, жоним Татьяна! Менга кел, қани —
Мен гўё шу тобда туш кўрган каби...
Грандисонни сен ёдларсан, жоним?»
— Ким, у, Грандисон? Ҳа... Грандисон!
Едимда қайдা, у яшар бу замон?—
Москвада... Семёнда яшайди доим?¹⁸³
Менга келиб кетди арафа куни,
Үйлантирди бир оз бурун ўғлини.

XLII

Анави... қўй, кейин сўзлармиз яна.
Дурустми? Эртароқ биз Танямизни
Танитиб қўямиз хеш-ақрабога,
Афсуски, заифлик қақшатди тизни,
Оёқни зўр-базўр судраб босарман.
Кийналиб келгансиз узоқ сафардан.
Қани юринг, бирга ором олайлик.

Вой, сира кучим йўқ... Сийнамда ҳордиқ...
Елғиз қайғу эмас... Мен учун ҳамон
Шодлик ҳам оғирдир энди, оппоғим...
Энди ҳеч нарсага йўқ яроқлигим...
Ҳаёт шундай чиржин қартайган замон...»
Шундаёқ бутунлай у чарчаб қолди.
Кўз ёши аралаш кампир йўталди.

XLV

Бу касал холанинг силаб-сийпashi
Татьянага таъсир қилади: аммо
Қумсайди у ҳар вақт ўз қўрасини;
Янги маскан унга ёқмайди асло.
Шойи пардалар-ла ўралган бутун
Ётоғида уйқу келмайди бир тун.
Эрталабки ишдан беради хабар
Барвақт жарангловчи кўп қўнфироқлар,
Ётоғидан эрта қўзғатар уни.
Дераза олдига келар Татьяна,
Зулматлар ёришиб борар оҳиста;
Аммо энди унинг қирлари қани?
Унинг кўз ўнгida қўра — бегона:
Кўринар отхона, девор, ошхона.

XLIV

Мана, қариндошлар зиёфатига
Энди ҳар куни қизни олиб юришар.
Бобо, бувиларга паришонгина
Бу әринчак қизни тақдим қилишар.
Узоқ ердан келган қизга марҳамат,
Ҳар ерда очиқ юз кутиш ва иззат,
Офаринлар ўқиш, меҳмондорчилик.
«Қиз қандай ўсибди! Мен-дим шекиллик
Сенга исм қўйган туғилган кеча?
Мен эса шундай бир қўлга олгандим!
Мен эса қулогин чўза қолгандим!
Мен сенга ширинлик бергандим пича!»
Бувилар тасдиқлар бўлиб бир оғиз:
«Қандай тез учади бизнинг умримиэ!»

XLV

Лекин, уларда йўқ ўзгариш ҳозир;
Эски қолипдадир улар барчаси:
Хола-князъ хоним Еленададир
Айни ўша кўрган дока қалпоги;
Ҳали упа сурар Лукер Лъвовна,
Ҳали ҳам лоф урап Любовъ Петровна,
Ва Иван Петрович ҳали ҳам аҳмоқ,
Хасисдир Петрович Семён ўшандоқ...
Пелагея хонимга ҳали ҳам хуштор
Айни ўша кўрган Финмуш афанди,
Ўша зотли кучук, эри ҳам айни,
Ўша клубига¹⁸⁴ ҳалига қадар
Чин аъзо; ўшандай мўмин ва гаранг,
Ўшандай ер, ичар, ўшандай барзанг.

XLVI

Татьянани қучар ҳамма қизлари...
Москвада яшаган бу ёш парилар
Дастлаб сукут қилиб Татьяна сари
Бошдан-оёққача солишар назар;
Татьяна кўринар бир нави ажиб,
Қишлоқидай содда, нозли ва латиф;
Ранги ҳам қандайдир ўчиқ ва қотма,
Шунинг-ла баравар чаккимас сира,
Сўнгра қизлар хулқи очилган сайин —
У билан дўстлашиб, чақиришалар,
Упишиб, қўлларин нозик сиқишар,
Модага мувофиқ ҳурпайтиб сочин,
Кўнгил сирларини, қизлар сирини,
Очадилар унга жуда самимий.

XLVII

Айтишар ётларнинг, ўзгаларнинг ҳам
Умид орзуларин, шўх хаёлларин.
Енгил ғийбат, тухмат аралаш ҳар дам
Масъум суҳбатлари оқади сокин,
Сўнг, сайраганлари учун қизчалар
Назокат-ла, қалбан талаб қилишар,
Унинг чин кўнгилдан эътирофини.

Гүё туш кўргандек, улар гапини
Татьяна тинглайди ҳиссиз, бепарво;
Ҳеч нима англамас: лекин сақлар у,
Бир сукут ичинда севикли — мангу
Кўнгил сирларини; улар бебаҳо —
Бахтнинг, кўз ёшининг хазинасиdir,
Буларни ҳеч кимга айтмайди ҳеч бир.

XLVIII

Суҳбатни, умумий муколимани
Татьяна уқишга орзу қилади.
Меҳмонхоналарда лекин ҳаммани
Тутуриқсиз, пуч гап машғул этади;
Уларда ҳар нарса лоқайд ва сўлғун,
Ҳатто бўйтонлари рангсиз ва юпун;
Пуч, қовжироқ гаплар, суриштиришлар
Фийбатлар, жўйишлар, ҳар хил миш-мишлар
Бутун кун чўзилсин ялт этмас фикр,
Лоақал қўққисдан, лоақал бирдан
Толғин фикр кулмас: лоақал баъзан
Ҳазил-чун юраклар бир сесканмайдир,
Кулгига арзигур аҳмоқлик ҳатто,
Сенга учратилмас, пуч, кибор дунё!

XLIX

Архив йигитлари¹⁸⁵ бўлиб бир гала
Татьянага боқар ҳеч менсимасдан,
Бу қиз тўғрисида таъналар ила
Ёқимсиз гапларни тўқирлар қасддан.
Қандайдир номаълум бир ожиз қизиқ,
Қизни камолотга топар мувофиқ,
Эшикка суюниб ёзмоқда шу пайт
Татьяна шаънида ошиқона байт.
Нашъасиз холанинг уйида бир чоғ
Қизга Вяземский йўлиқиб қолди,
Енига ўлтириб кўнглини олди.
Унинг яқинида қизни пайқаб, оқ
Қалбаки соchlарин пардозлаб бир чол
Қизни суриштирад, секин, bemalol.

L

Лекин, Мельпомена¹⁸⁶ чўзиқ фарёди
Юксалган ерларда, ҳиссиз аламон
Қаршисига чиқиб сунъий ридоси
Билан жилва қилган ерларда бир он,
Дўстлик олқишиларин тингламай лекин,
Талия¹⁸⁷ мудраган жойларда сокин,
Терпихорага, ёлғиз унинг-чун
Ҳар ёш томошибин бўларкан мафтун,
(Ҳудди шундай бўлар эди илгари,
Сизларнинг, бизларнинг замонамизда)
Яъни театрда тутилмас қизга
Мағрур хонимларнинг қизғонч ойнаги;
Машҳур билимдонлар дурбин қаратмас
Ложа, курсилардан унга бир нафас.

LI

Мажлисга ҳам қизни олиб келишар¹⁸⁸.
Тиқилинч, шошқинлик, ҳаяжон қизғин,
Музика гурлаши, порлайди шамлар,
Жуфт-жуфт бўлиб илдам учишар ёрқин;
Жононлар пардози кўзни олади,
Халқ билан яшнаган балконлар бари,
Қаллиқлар кенг ярим доира чизган,
Барча туйғуларни мот этар бирдан.
Машҳур олифталар бунда кўрсатар
Ўз сурбетлигини, ўз нимчасини,
Хотири паришон дурбинчасини...
Бу ерга, муваққат бўшалмиш гусар —
Ошиқар, мақсади — гувуллаш, қучиш,
Ялат этиб, дил узиб, пирр учиш.

LII

Кечанинг кўп латиф юлдузлари бор,
Жононлар Москвада яшар беҳисоб.
Кўкдаги қизлардан ёрқинроқ порлар,
Ложувард ҳавода фақат бир моҳтоб.

Бу ерда эди у — ажойиб бир қиз,
Соэим-ла қалбини ёқмадим ёлғиз.
Угина хотинлар ва барча қизлар
Ичинда кўркам ой каби ярқира.
У қандай илоҳий таманно билан,
Қандай ҳашам билан юрар ва яшнар!
Кўкрагида қандай севги, ноз ёнар!
Диллар титрар унинг шаҳло кўзидан.
Бас етар, бас етар; садонг тўхтагай:
Сен-да, мажнунликка бож бердинг талай.

LIII

Қий-чув, қаҳқаҷалар, таъзим, саломлар,
Ҳар хил рақс — мазурка, вальс, гир айланув.
Ҳеч кимга сезилмай Татьяна турар —
Икки холасининг ўртасида у.
Татьяна қарайди, олмайди лаззат,
Кибор ғавфосидан қиласи нафрат,
Унга бу ер бўғиқ... У хаёлида
Интилади ҳозир қир ҳаётига,
Қишлоққа, камбағал деҳқонларига,
Қўмсайди у ҳозир холис гўшани,
Шарқираб қайнаган кумуш чашмани;
Интилар гуллари, романларига,
Интилар кўлкадор хиёбон сари,
Ки унда кўринган эди ул ёри.

LIV

Қизнинг фикри шундай тентирав узоқ:
Жаҳонни унуди, эсдан чиқди бал,
Ҳолбуки бу қиздан кўз узмас шу чоғ
Қандайдир серсовлат, мағрур генерал.
Холажонлар дарҳол кўзни қисищди,
Татьянани тирсак билан туртишди,
Ва ҳар бири унга пичирлаб шу чоғ:
— Сўл томонга қара, тезгина бир боқ?
«Сўл ёққа? Қаерда? У ерда нима?»
— Майли, на бўлсин қарай бер, ахир...

Анави тўдада, кўрдингми ҳозир...
Ана, икки киши ҳали мундирда...
Мана нари кетди... айланди мана».«Кимди? Анов йўғон генералми, а?»

LV

Бу ерда қутлаймиз ғалабаси-ла
Менинг бу севикли Танямни бугун,
Йўлимизни четга бурамиз пича
Кимни куйлашимни унутмаслик-чун..
Бу ҳақда бир-икки оғиз сўз лозим:
Гараниум қиламен ёш бир рафиқим,
Ва унинг кўпгина ажаб сифатин.
Давомли меҳнатим сен қил, дусин,
Сен эй ривоялар тўқувчи илҳом.
Топширгил энг содиқ бир асо қўлга,
Адаатирма мени эгри бир йўлга.
Етар. Елкамдан юк йўқолсин тамом!
Классицизмга бердим мен салом:
Гарчи кеч эса-да, бор муқаддимам.¹⁸⁹

САККИЗИНЧИ БОБ

Fare thee well, and it! for ever
Still for ever fare thee well.

Byron¹⁹⁰

I

Лицей¹⁹¹ боғларида беташвиш ва тинч
Гуллаган, яшнаган чоғларимда ман,
Цицеронни¹⁹² асло ўқимай, севинч—
Шавқ-ла Апулейни¹⁹³ ўқиб юраркан,
У кунлар, сир тўла у водийларда
Оқ қушлар қийқирган чоғда, баҳорда,
Жимлиқда, порлоқ сув бўйида бирдан
Кўриниш бермоққа бошлади Музам.
Менинг талабалик ҳужрам ногиҳон
Нурга тўлган эди: бу ерда илҳом
Қурди ёш шўхликлар базмини тамом.

Тааринум қилди у қадимги замон
Бизнинг шонимизни, гўдаклик нозин,
Дилимда у ларzon тушлар парвозин.

II

Муҳит кутиб олди табассум ила:
Бизни илк ғалаба қанотлантириди.
Бизни чол Державин¹⁹⁴ кўзга илди-да,
Фотиҳа ўқигач қабрга кирди.

.

III

Ўзимга қоида сингари тутиб
Ҳирсларнинг қайновчи бебош парвозин,
Ҳисни аламон-ла мен баҳам кўриб,
Ўйноқи созимни келтирдим яқин
Жанжаллар, базмлар тўполонига —
Соқчи-миршабларнинг тегиб жонига:
Ўша девонавор базмларга деб
Илҳомим савғолар келтирди эриб,
Шароб парисидай ўйнади серноз,
Қадаҳ орқасидан меҳмонлар учун
Куйлади; кечмишнинг ёшлиари у кун
Кетидан қизиқиб югуришди боз.
Мен әса беқарор маҳбубам ила
Базм аро ифтихор қиласдим хийла.

IV

Бироқ, бу улфатдан мен узоқ замон
Айрилиб қолгандим... ва қочдим узоқ.
Орқамдан чопди соз — Музам меҳрибон,

Жимжит йўлни менга яшнатди қўп чоқ,
Сирли эртакларни қилиб ривоят!
Кавказ тогларинда у неча навбат
Ойдин кечаларда Ленора каби,¹⁹⁵
Мен билан юрди у, от сурди дайди!
Қрим соҳилинда, тун қорасида
Кўп дафъа биз юрдик: денгиз шовқини,
Сув париларининг шивиллашини,
Дунёлар отаси ҳақда қасида
Тинимсиз тўлқинлар ашуласини,
Бирга тинглаб олдик биз жумласини.

V

Унуганди узоқ пойтахтни ҳам,
Суронли базмлар ва дабдабани,
Дардли Молдавия чўлининг пастқам
Ерларида кўчма ҳар қабилани
Фақир чодирларин қилди зиёрат,
Улар орасида ваҳшийланди бот.
Едидан чиқарди тангрилар нутқин,
Сеҳр этди қалбини ажиб ва мискин
Тиллар ва ёқимли чўл қўшиқлари...
Ногиҳон ўзгариб кетди ҳамма ёқ:
Ана менинг боғим ичинда иноқ
Кўринди қишлоқи бир қиз сингари,
Кўзларинда ғамли фикрлар ниқоб,
Кўлларида тутмиш фарангча китоб.

VI

Мен бугун Музамни биринчи дафъа.
Кибор йигинига олиб бораман;
Ва унинг саҳрои латофатига
Журъатсиз рашик ила қараб тураман.
Ҳарбий олифталар, аслзодалар,
Дипломат ва мағрур хонимлар — қатор,
Булар орасинда оҳиста ўтар,
Жимгина ўтирап, боқар, сайр этар;
Еқдириб суронли дувурни, яна
Хоним кўйлакларин, сўзлар жумласин,
Меҳмонларининг секин, вазмин жилвасин

Еш бека олдида; қарайди Музә!
Хонимлар атрофин әркаклар қуршар,
Бу — сурат солинган рамкага ўхшар.

VII

Киборлар гапининг текис навбати,
Мансаб ва ёшларда бўлган қурама,
Сокин мағрурликнинг бу расмияти
Ҳаммаси ҳам ёқар әди Музага.
Киборлар гуруҳи ичинда у ким,
Қўзлари туманли, туарар сўзсиз, жим?
Ҳаммага бегона у туюлади,
Кўз ўнгиди шахслар жавлон қилади,
Бир қатор дилозор хаёл ёки жин;
Юзидан дард ёғар, хафақон, унда
Фамли кибрми бор? Нечун у мунда!
У кимдир? Ажабо, уми Онегин?
Чиндан ҳам умидир?.. Нақ унинг ўзи.
— Кўпданми биэларга қўшилмиш рўзи?

VIII

Ҳали ҳам ўшами? Е шахтдан тушган?
Е ўзин телбага соларми яна?
Айтингиз, қайтмиш у не сифат билан?
Бу гал бизга нелар қилур иона?
Қандай кўринмоқчи? Мельмотми¹⁹⁶ ва ё
Космополитми¹⁹⁷ у, ватанчи гўё?
Гарольдми, динчими ёки риёкор,
Е ўзга бир ниқоб ила мақтанар?
Е сиз ва мен каби, бор жаҳон каби
Соддача беозор, хушфеълдир у?
Лоақал у учун маслаҳатим шу:
Эски модалардан чекинмоқ пайти!
Муҳитни кўпгина алжитди у зот...
— Ў сизга танишми? — Ҳам таниш, ҳам ёт.

IX

Нимага шунчалик қаттиқ ва салбий
Унинг тўғрисида берган фикрингиз?
Шунинг учунмики тинмай, асабий

Ҳар нима ҳақида жон койитармиз:
Қизғин руҳлардаги әхтиётсиэллик
Худбин насткашларнинг кўзида хунук,
Ҳақорат ва ёки кулги саналар,
Кенгликни севган ақл юракни сиқар?
Ҳар қандай гап-сўзни жуда кўп замон
Чинакам амал — иш дея таниймиз,
Аҳмоқлик, ёмонлик әрур қарорсиз?
Такаббур шахсларга ярашар ёлғон?
Биз учун оддийлик кўп мос келади,
Бу ҳолат эмасми, айтинг, ғалати?

X

Хушбахтдир, ким агар ёшдири — ёшлиқдан,
Хушбахтдир, етилса кимки вақтида,
Ҳаёт изфиригин бардошлиқ билан
Кимки ўз умрида енгса оҳиста,
Ким ажиг тушларга бўлмиш мафтун,
Ким кибор авомдан товламас бўйин
Ким йигирма ёшда франт ё олғур,
Ўттизда манфаат ила уйланур,
Ким әллик ёшида қутулиб олса
Хусусий ва ўзга қарзи-қурзидан,
Кимки осойишта, навбати билан,
Шуҳрат, оқча, мансаб қўлга тутолса —
У баҳтли: ҳақинда дерлар бир аср:
Фалончи жудаям яхши одамдир.

XI

Лекин, ёшлигимиз ўтди беҳуда,
Хиёнат қилдик биз ёшликка ҳар он,
Бизнинг қалбимизни алдади у-да,
Ва бизнинг энг гўзал орзу ва армон,
Ва бизнинг топ-тоза хаёлларимиз
Бир-бирини қувиб тўкилди ёлғиз
Куз фасли чириган ҳазон сингари —
Деб ўйлаб туришнинг битмас дардлари.
Кўз олдингда бўлса бир сидра таом,
Ҳаётга қарасанг маросим каби,
Мансабдор гуруҳнинг на тушунчаси

Ва на ҳисларига қўшилмай тамом,
Унинг орқасидан әргашиб юрмак
Жуда ҳам хунукдир ўйласанг андак

XII

Қизғин гап-сўзларга бўлиб бир қурол,
Мўмин ва ахлоқли одамлар ичра
Сунъий бир савдойи ё паришонҳол,
Девона, ё малъун сифат тасқара
Еки ҳатто менинг Демоним¹⁹⁸ каби
Танилиш кўп хунук (сиз ҳам денг бали).
Онегин — қайтаман унга янадан —
Дўстини дуэлда ўлдириб, зотан
Бегоя, бемеҳнат ҳаёт кечирап;
Нақ йигирма олти ёшига қадар,
Танбал, ҳаракатсиз, дили зиқ юрган,
У ишсиз, хотинсиз, бирон хиэмматсиз,
Ҳар қандай юмушга тамоман ожиз.

XIII

Қамраб олган эди бетинчлик уни,
Макон ўзгартишга уйғонди орзу
(Баъзиларнинг ғоят мушкул удуми —
Кўнгилли равишда тарк дунё қилув)
Ташлади Онегин ўз қишлоғини,
Ўрмон, далаларнинг тин қучоғини,
Чунки бунда ҳар кун қонли бир соя
Кетидан қуварди пояма-поя,
Энди бир туйғуга берилиб фақат
Бошлади четларда дайдиб кезишини,
Зотан дунёдаги ҳар нарса каби,
Бу ҳам зериктириди уни ниҳоят.
Онегин қайтди, Чацкий¹⁹⁹ каби
Кемадан тўп-тўғри балга тушганди.

XIV

Чайқалиб кетади бирдан оломон,
Ивириш-шивирларга тўлиб кетар зал.
Үйнинг бекасига йўналар шу он —

Бир хоним, кетидан мағрур генерал.
У хоним шошинчоқ әмасди, яна —
Әмасди у совуқ ва маҳмадона.
Унинг қарашлари әмас ҳаёсиз,
Зафар қозонишига у иддиосиз,
Кўз ва қошларининг йўқ учурмаси,
Йўқ эди сохта ноз, сунъий ифода,
Туриши-юриши сокин ва содда.
Ду comme fl fautning²⁰⁰ у чин нусхаси
Бўлиб кўринарди. Шишков²⁰¹, кечир сан,
Таржимаси қандай бўлур, билмайман.

XV

Хонимлар яқинроқ унга келишди;
Кампирлар қилишди унга табассум;
Эркаклар қўйироқ бошни эгишди.
Боқишини ҳар ким илмоқчи бир зум.
Енидан жимгина қизлар ўтарди;
Бу ерда ҳаммадан жуда юқори,
Тутарди унинг-ла бу залга кирган
Генерал ўзини — у кўп гердайган.
Ҳеч ким бу хонимни гўзал, деб балки
Айта олмас; лекин бутун сиймода
Ҳеч ким тополмагай бирон нишона
Ки уни зўр ҳоким моданинг тили
Лондонда, энг юксак бир доирада
Вульгар²⁰², деб атайди. Йўқдир таржима...

XVI

Мен ўзим севаман бу сўзни жуда.
Лекин, таржимасин қила олмайман:
Ҳозирча бизларга янгидир у-да,
Бу сўз бизда иззат қилинармикан?
У, балки кетади ҳажвий назмга...
Ҳўш, энди келайлик хонимимизга,
Улуғвор ҳусни-ла у дилбар эди,
Столнинг ёнида ўтирас әди
Нина деган хоним билан ёнма-ён.
Бу гўзал — Неванинг Клеопатраси:
Лекин у ўзининг мармар чеҳраси

Ила ҳамсоясин босолмас бир он.
Жамоли кўзларни қамаштирса-да,
Унга ета олмас әди албатта.

XVII

«Мумкинми», ичида ўйлар Онегин:
«Ажабо ўшами? Худди у... Эмас...
Чўлдаги қишлоқлар ичидан келсин...»
Қўлидан қўймайди дурбинни бирпас,
Қарайди у билан ҳар дақиқада
У хонимга; унинг юзи ёдига
Солар унтилган чеҳрани бирдан.
«Князъ, бок, айт менга, балки биларсан,
Кирмизи беретли хотин кимдир у?
Испан элчиси-ла гаплашиб турар?»
Онегинга князъ тикилиб қарап.
«Эҳе? Кўпдан бери сен йўқ әдинг-ку.
Тўхта, сенга уни танитиш лозим —
«Айтсанг-чи, кимдир у?» — Менинг хотиним.

XVIII

«Уйландингми! Билмас, эдим илгари!
Кўп бўлдими?» — Яқин икки санага.—
«Кимга?»— Ларинага.— «Татьянарами!»
Сен унга танишми?— Биз-ку, ҳамсоя». —
Бўлмаса, борайлик.— Хотини сари
Князъ уни бирга олиб боради —.
Онегин дўстидир, қариндошдир ҳам.
Княгиня унга қарайди бир дам.
Қалбини эзмасин шу чоқ қанча ҳис,
Қанчалик ҳайратга у чулғанмасин,
Шу чоқда у қандай маҳтал қолмасин.
Бироқ кўринмасди унда ўзгариш,
Унда сақланганди айни у сиймо,
Бурунгидай асл таъзими ҳатто.

XIX

Татьяна сесканиш ёки тўсатдан
Ранг ўчиш, қизариш надир билмади.
Лабларин бир тишлаб қўймас шошгандан,

Ҳаттоки қошлари чимирилмади.
Үткир диққат билан унга боқса-да,
Эски Татьянанинг изларин яна
Сеза олмаганди бизнинг Онегин.
Унинг-ла сўзлашиш истади, лекин
Гапирмади. Сўрди Татьяна:
Кўпданми бунда у, қаердан келди,
Эҳтимолки, улар юртидан елди?
Сўнг, ҳорғин кўзи-ла әрига қиё
Қаради, чекилиб кўздан йўқолди...
Онегин қаққайиб ўрнида қолди.

XX

Бизнинг романимиз бошланғичида
Юзма-юз унинг-ла қаршилашароқ,
Энг олис, энг пастқам диёр ичидা,
Ахлоқнинг хайрли ўтинда қайноқ,
Насиҳатларини бир вақт тинглаган
Ўша Татьянами шу хоним жиддан?
Бунда сақланади унинг бир хати,
Бу хат бошдан-оёқ қалб ҳикояти,
Ҳамма гап аёндир, бутун сир зоҳир.
Бу ўша қизчами... Ё бу бир рўё?
Бенасиб умрида бир вақтлар асло
Назар солмадиги у қизча, ҳозир
Шу қадар бепарво, шу қадар жасур,
Тутади ўзини, бу мумкинмидир?

XXI

Тиқилинч йиғини қолдиради у,
Уйига жўнайди толиб фикрга;
Қочган эди ундан ҳаттоки уйқу
Гоҳ ғамли, гоҳ латиф бир хаёл ила.
Уйғонган чоғида хат тутишади:
Князь Н. ўтингч-ла таклиф қилади,
Кечки зиёфатга. «Ёраббим, унга,
Бораман, бораман!»— дарҳол ўринда
Назокатли жавоб ёзиб юборар.
Нима бўлди! Қандай ажиб рўёда!
Унинг совуқ, танбал руҳининг қора

Ўпқинида бирдан нима мавжланар?
Ҳасратми? Пуч хаёл? Янгидан ёки
Ешликнинг ташвиши — муҳаббат балки?

XXII

Онегин соатга қарайди ҳар он,
Кунни кеч қилишга сабри йўқ яна.
Соат ўн уради; чиқар шу замон,
Отни суриб кетар; мана остона,
Княгиня олдига қалтираб бирдан
Кирар, Татьянани ёлғиз кўраркан,
Бирга ўтиришар бир қанча минут.
Онегин оғзидан сўз чиқмас, сукут,
Онегин сиқилган, ғам зўр сийнада.
Татьяна сўзига жавоб қайтарар
Уриниб зўр-базўр, бошидан учар
Ўжар фикрлари бутун бир гала:
Онегин тикилиб қарайди: хотин
Ўтирас қаршисида бемалол, эркин.

XXIII

Эри кириб келиб, кесиб қўяди
Мана бу яширин суҳбат заҳматин,
Онегин билан у ёдга олади
Кечмиш шўхликларни, ҳазиллар пайтин.
Улар кулишарди. Кирар меҳмонлар;
Ўзаро гаплар ҳам энди жонланар
Киборларга маҳсус аччиқлик билан.
Бека ҳузурида ярқирайди шан
Бемаъни енгил гап — беноз ва очиқ.
Яна ўзга суҳбат бошланар, аммо
Мангу ҳақиқатлар, ё алломалик,
Юза мавзулардан озод бир дунё,
Эркин бир жонлилик кўрсатиб локин.
Чўчитмади бу гап ҳеч ким қулоғин.

XXVI

Бу ерда тўпланган пойтахтнинг гули,
Мода нусхалари ҳамда аъёнлар,
Ҳар ерда йўлиқар зотлар вужуди,
Умуман керакли бўлган нодонлар;

Бор эди ёшлари улуг хонимлар,
Қалпоқли, гул тақсан, юзлари заҳар,
Бу ерда бор эди аллақанча қиз
Юзлариди йўқдири табассумдан из.
Бу ерда бор эди яна бир элчи,
Давлат ишларидан фақат лофт урар;
Бунда эди оппоқ сочи муаттар,
Бурунгича ҳазил қилган чол киши:
Ҳазили маънодор ва нозик ғоят;
Бу куй-чун бир қадар кулгулик фақат.

XXV

Келганди ҳажвпаст ва ҳар нарсага
Диққати ошуви бир диққи жаноб;
Беканинг кўп ширин чойидан хафа,
Енгил аёллардан, эрлардан хуноб.
Сирли иш ҳақида ғавғога диққат,
Опа-сингил олган савғога диққат.
Журналлар ёлғони, урушдан хафа,
Қордан, хотинидан, турмушдан хафа.

.
.
.
.
.
.
.

XXVI

Бу ерда ҳозирди Проласов деган,
Олчоқ руҳи или қозонган шуҳрат,
Ҳамма альбомларда сенинг хитланган
Қаламларинг учрар St. Priest, албат²⁰³...
Эшикда ўзга бир бал диктатори —
Журналда босилган суратдек тури,
Байрам фариштаси каби қип-қизил,
Қаққайган, индамас, ҳаракатсиз — зил;
Бор эди қўнимсиз саёҳатчи ҳам,
Крахмал ёқалик шилқим — безори,
Зеб бериб ўзига қадди, сиймоси
Билан меҳмонларни кулдирад ҳар дам.
Кўзларнинг ўзаро имлаши жим-жим,
Унинг учун эди умумий ҳукм.

XXVII

Менинг Онегиним оқшом тамоман
Машғул бўлган әди Татьяна ила,
Жасоратсиз, ночор ишқа берилган
Бир содда қиз билан эмас, аксинча
Банд әди шоҳона, оғир, серҳашам —
Неванинг дахлсиз илоҳаси ҳам
Бепарво, ёш сулув княгиня билан.
Инсонлар! Барчангиз ўхшайсиз экан
Биринчи онамиз Момо Ҳавога:
Сизга нима қисмат бўлса жалб этмас;
Илон чақиради сизни ҳар нафас,
Имлар сирли дараҳт, сирли мевага.
Ман әтилган мева истайсиз фақат,
Усиз жанинат сизга эмасдир жанинат.

XXVIII

Уҳ, қандай ўзгариб кетмиш Татьяна!
Қандай пишиқ кирган ўз ролига ул!
Мушкул лавозимнинг бутун қоида,
Йўлларин қандай тез этмишдир қабул!
Залларнинг парвосиз, кўркам, улуғвор
Бу маликасини кўриб, у дилдор —
У нафис қизчани ким эслар қани?
Онегин ёққанди бир чоқ қалбини!
Онегинни әслаб тун қорасида,
То уйқу кипригин босгунча бир чоқ
Қизларча чекарди ҳасрат ва фироқ.
Хумор кўзлар қайнар әди ойдинда;
У хаёл қиларди: Онегин билан
Ҳаётнинг осойиш йўлин кечаман!

XXIX

Севгига бўйсунар ҳамма — ёш, қари,
Лекин, ёш ва тоза қалбларга, баҳор
Ёмғири қирларни яшнатган каби,
Ишқнинг жўшишлари гўзал, хайркор:
Севги ёмғирида бўлиб топ-тоза,
Қалблар янгиланар, етилар роса,
Ва қудратли ҳаёт бағишлиар кўркам.

Чиройли гуллар ҳам, ширин мева ҳам.
Ёш улгайиб, дармон кетганда лекин,
Бизнинг умримизнинг бурулишида,
Үлик эҳтироснинг изи фожия:
Совуқ куз фаслида бўрон ва ёгин
Кўм-кўк ўтлоқлардан ботқоқ ясайди,
Яшил ўрмонларни яланғочлайди.

XXX

Ҳайҳот! Шак-шубҳа йўқ! Евгений бола
Каби Татьяна га қўймиш муҳаббат;
Туну кун руҳида савдою нола,
Севги дардларига шўнғиган фақат.
Кучли афсусларни тингламас зеҳн,
Унинг бўсағасин, дарча, даҳлизин
Зиёрат қилишдан тўймас ҳар куни;
Кетидан соядек қуларди уни:
Татьяна кифтига у ила билса
Юмшоқ қундузини — шоддир Онегин,
Ё иссиқ қўлига тегса у секин,
Ё унинг олдида ходим, ходима
Дастасини ёриб йўл очар экан,
Еки рўмолчасин кўтарса ердан.

XXXI

У қандай уринсин, қийналиб ўлсин,
Пайқамаган бўлар Татьяна уни,
Қабул қилади у уйида эркин,
Зиёфатда икки-уч сўз этгуси,
Баъзан ёлғиз салом ила қаршилар,
Баъзан у бутунлай сезмасдан кечар:
Ишва-ноз йўқ эди унда заррача,
Бунга тоқат қилмас юксак доира.
Ўчмоққа бошлайди Онегин ранги:
Татьяна ё кўрмас, ё этмас раҳм.
Онегин қовжираб кетади, балким
Силмикин мубтало бўлган касали.
Ҳамма унга дейди: докторларга бор!
Докторлар:— шифобахш сув, бормоқ даркор!

XXXII

Лекин у жўнамас: у боболарга,
Тез кунда учрашиш ҳақинда бир ҳат
Езишга ҳозирдир; фақат Татьяна
Парвосиз (бу жинсда йўқдир марҳамат);
Чекилиш истамас, Онегин қайса,
Яна умидланаар, яна уринар;
Соғдан жасурроқдир касал эса-да,
Кучсиз қўли билан у Татьянага
Бир нома ёзади ҳислари жўшқин,
Гарчи бу нарсанинг оздир маъноси.
Тегармикан дейди хатнинг фойдаси.
Билиндики, юрак дарди бус-бутун
Онегинга энди қилмиш ғалаба,
Мана унинг хати нуқта-бануқта.

Онегиннинг Татьянага хати

Сезаман олдиндан: таҳқиқ этади
Аламли сирларнинг баёни сизни.
Қандай мағруона нафрат-ла бизни
Кўзингиз ҳукм этуб доғлаб кетади!
Мен нима истайман? Ва қайси гоя
Билан мен руҳимни сизга очаман?
Ва қандай ғазабли севинч, хандага,
Эҳтимолки, сабаб бериб қўярман!

Бир вақтлар учрашиб мен тасодифан,
Меҳро учқунларин сизга туяркан.
Лекин ишонишга ботинмагандим:
Яхши одатга бўйсунмадим у кун.
Бездирган әркимни қўлимдан бутун
Йўқотиб қўйишни хоҳламагандим.
Айирди бизларни яна бир нарса...
Ленский маҳв бўлди — толесиз қурбон...
Жаҳонда қалбимга нима хуш эса
Ундан мен қалбимни уздим шу замон;
Ҳаммадан ётсиниб, беқайд, бегавро
Ўйлаган эдимки, әркинлик, узлат
Бахтнинг адашидир. Раббим, на зиллат!
Қандай адашганман, бу қандай жазо!

Сизнигина кўриш ҳар минут сайин,
Ҳар ерда соянгиз каби эргашиш.

Лаблар табассумин, кўзлар чиройин
Севига тутилган кўзлар-ла илиш,
Сизни узоқ туюш ва кўнгил ила
Сизнинг камолотни англаш, сўнг албат
Олдингизда қотиш, қийноқ ичинда
Синиқиши ва сўниш... мана шавқ, лаззат!

Мен бундан маҳрумман: сиз учун фақат
Ҳар ерда бош уриб сурукланаман,
Мекга ҳар кун қиммат, ҳар соат қиммат;
Мен эса зиқликда исроф қиласман
Умримнинг саноқли кунларин бекор.
Бусиз ҳам улардан юрагим безор.
Биламан: ҳаётим йўли ўлчангандан
Лекин меним умрим давоми учун
Ҳар тонгла инонган бўлайки чиндан
Сиз-ла кўришаман кундуз — шу бугун...

Қўрқаман: бу ожиз ёлворишимда
Қаҳрли кўзингиз, фақат кўражак
Чиркин бир ҳийладан кирдикоргина —
Кинли итобингиз эштилгандак.
Бир он билсангиэди нақадар даҳшат,
Ишқнинг чанқоғида ҳорғин дард ютиш,
Ўртаниш ва ақл билан ҳар соат
Қондаги исённи босиш, тинчтиш;
Яна тизингизни қучиш армони,
Сизнинг оёқларда ҳўнграб йигламоқ,
Эътироф, надомат, ўтинч, нидони,
Нима айта олсам — барчасин қўймоқ,
Ҳолбуки, мен вазмин, ясама бир тур
Берив сўзимга ҳам, кўзларимга ҳам,
Сокин суҳбатлашиш ва сизга ҳар дам
Шод бўлиб қарашга бўламен мажбур!

Ёзмишда шу эмиш: ўз-ўзимга ман
Қарши туриш учун асло йўқ мадор.
Мушкул ҳал: мен таслим, сизда ихтиёр,
Мен энди бераман тақдиримга тан.

XXXIII

Жавоб йўқ. Ёзади янги номалар:
Иккинчи, учинчи хатларига ҳам —
Жавоб келмайди ѡеч. Онегин бораар
Бир куни йифинга қўяркан қадам.

Учрашар Татьяна. Юзда ғазаби!
Унга оғиз очмас, кўрмаган каби;
Үҳ! Қаҳратон қишининг совуғи билан
Татьяна шу чоқда қандайин тўлган!
Уштайған лаблари ғазабларини
Қандай тутиб қолиш ила овора,
Онегин тикилди — борми деб чора:
Паришонлик қани, дардкашлик қани?
Қани кўзёш доғи?.. Улар йўқ, ҳеч йўқ!
Унинг юзларида ғазаб изи, дўқ...

XXXIV

Эҳтимол, сирли иш қўрқуси бордир:
Шўхлик, тасодифий заифлик билан
Онегинга маълум яна қанча сир,
Эр ёки жамоат билмасин деган...
Умид йўқ! Онегин бундан жўнайди,
Девоналигини энди қарғайди —
Лекин дардга яна ботади чуқур,
Дунёдан у яна юзни ўғирар.
Жимжит кабинетда ўтирган замон
Хотирга келганди ўтмиш давр илк,
Ки у вақт энг золим хафагазаклик,
Қайнаган ҳаётдан ҳайдаб беомон,
Еқасидан тутиб бўғанди маҳкам,
Коронги бурчакка қамаганди ҳам.

XXXV

Яна ўқий бошлар қўлга на тушса,
Ўқиб чиқди Гиббон²⁰⁴, Руссо, Манзони,²⁰⁵
Гердерни²⁰⁶, Шамфорни²⁰⁷, Бишани²⁰⁸, яна
Madame de Staël²⁰⁹ билан Тиссони²¹⁰,
Ўқиб чиққан энди у шаккок Белни²¹¹,
Ўқирди асарин у Фонтенелни²¹²,
Биздан ҳам ўқиди баъзи бирларин,
Ҳеч бир нарсани рад этмас Онегин:
Ўқир алъманаҳлар, журналларни ҳам,
Булар йўл-йўриқлар уқтиришади,
Бугун мени улар хўп сўкишади.²¹³
Баъзан учратардим ўз ҳақимда ҳам,
Афандилар, шундай мадҳияларни:
E sempre bene²¹⁴ ўтайлик майли.

XXXVI

Нима чиқди? Елғиз ўқиди кўзи
Лекин фикрлари учарди узоқ;
Унинг хаёллари, орзу, қайғуси
Руҳига, кўнглига беради қийноқ.
Босма сатрларнинг ораларидан
Ўқирди маънавий кўзлари билан
Бошқа сатрларни. Булар тамоман
Онегин дилини қилган эди банд.
Булар эса қалбга ёқимли, фақат,—
Ўтмишдан фусункор ҳикояларди,
Бепарво ва эркин туш-сояларди,
Таҳдидлар, таъбирлар, фол ва каромат,
Е эртакнинг пучак ҳангомалари,
Ёки бир ёш қиёнинг ишқномалари.

XXXVII

Ҳислар ҳам, ўйлар ҳам оҳистагина
Мадорсизланарди, мудрарди енгил.
Унинг кўз олдида хаёл бир лаҳза
Манзарасин ёйиб ташларди хил-хил.
Гоҳ, кўрар: эриган қорда чўзилиб,
Қимир этмай ётар бир йигит, тиниб,
Тош қотиб ухлайди, четда бир йўлдан;
Эшитар бир товуш: хўш, нима? Ўлган!
Гоҳ қўринар эски душманлар бир он,
Бўйтончилар ила, разил қўрқоқлар,
Бир гала бевафо жононлар ўтар,
Ва чиркин ўртоқлар — бир гуруҳ ёмон!
Гоҳ бир қишлоқча уй — дарча ёнида
Ўтиради бир қиз... ҳар вақт угина!..

XXXVIII

Паришонликка у шундай ўрганди,
Кетаёзган эди ақл, ҳушидан,
Е шоир бўлишга етиб қолганди.
Эътироф қиласайлик: бу эди монанди!
Тўғриси: магнетик бир қавват ила²¹⁵
Русча шеърларнинг туэлишига

Тутинаёзганди у замон кам-кам,
Меним бу фаҳмсиз нодон талабам.
Шоирга у ўхшар эди нақадар,
Бурчакка қисилган чогида якка,
Олдида каминда ёнгач аланга,
«Илоҳий паримсан» ёки «Эй, дилбар»
Дея мингирилаб у, туфлисин, гоҳо
Журнални печкада куйдирар бежо.

XXXIX

Гиз этиб кунлар ҳам кечди: соғ, илиқ
Ҳаволарда қиши ҳам кучин йўқотар;
Шоир бўлолмади Онегин, ёзиқ
На ўлар ва на у ақлдан ёзэр.
Кўклам жон киргиар унга: илк дафъа
Онегин ташлайди тонгги паллада
Ҳар вақт ёпиқ турган ўз масканини,
Бунда қишлиганди кўр сичқон каби,
Қўшалоқ дарчани, печни тарқ қилар,
Нева бўйлаб энди чопар чанада.
Кўкимтил ва кесик муз парчаларда
Қуёш ҳам ўйнайди. Юмшаб қолган қор
Кўчаларда пилч-пилч эрийди чиркин,
Булардан йўл босиб қайға Онегин

XL

Зўр бериб чопади? Сиз олдинданоқ,
Топдингиз қаерга; худди шундай ҳам;
Татьяна уйига келади шу чоқ,
Хулқи тузалмаган бу эски телбам
Уйга томон юрди, ўхшар мурдага,
Даҳлизда кўринмас эди кимса-да.
Залга киради у; юрийди нари:
Ҳеч ким йўқ. Эшикни очади. Қалби
Нимага бу қадар ҳайратда қолар?
Княгиня эди қаршида ёлғиз.
Ҳали кийинмаган, чеҳраси рангсиз,
Канлайдир мактубни ўқиб ўлтирас,
Кўз ёшларин дарё каби қуяди,
Кўлинин чаккага тираб мунгади.

XLI

Оҳ, унинг бу тилсиз изтиробларин
Ким нақ шу лаҳзада ўқий олмайди!
Ҳозир бу хонимнинг кўриб сиймосин
Эски Татьянани ким танимайди!
Телба ачинишлар ҳасрати ила
Йикилди Евгений унинг тизига;
Татьяна сесканди: сукут қиласди,
Онегинга шу он кўзни тикади,
Лекин юзларида на ҳайрат, на кин...
Онегиннинг хаста, сўник нигоҳи,
Ёлворган ҳолати, тилсиз итоби,
Ҳаммаси маълумди. Содда қиз тагин
Кечмиш кунлар қалби, хаёли ила
Ҳозир Татьянада қилганди жиава.

XLII

Онегинни ердан кўтармас, у жим,
Ва ундан кўзларин айрмайди ҳам.
Сезгилардан маҳрум қўлини хоним —
У чанқоқ лаблардан узмайди бир дам...
Ҳозир у нимани хаёл суради?..
Узоқ вақт сукутда жимиб туради,
Ниҳоят Татьяна дер секингина:
«Бас, етар: турингиз, мен энди сизга
Дафлим очиқ баён этишим лозим.
Онегин, у соат эсингиздами?
Боғда, хиёбонда у замон бизни
Тақдир учраштирди, ожизона, жим
Тингладим, сиз менга бердингиз сабоқ?
Энди менга навбат келмишидир бу чоқ.

XLIII

«Онегин у чоғлар ёшроқдим, яна
Гўзалроқ ҳам элим шекилли у чоқ,
Мен сизни севардим; қани натижаш?
Қалбингиздан нима топдим мен бироқ?
Қандай жавоб олдим? Бир қаҳр ёлғиз.
Ювош, содда қизнинг муҳаббати сиз —

Учун янгимасди? Бу әмасми чин?
Конимни қоплайди — ёҳу! — изгирин
Ёлғиз эсга тушса у совуқ боқиш,
Ваъзингиз... Лекин мен сизга, албатта,
Бирон айб тақмайман: мудҳиш соатда
Қалбингиз кўп олижаноблик қилмиш,
Сиз ҳақли әдингиз менга нисбатан,
Ташаккур қиласман бутун қалбимдан...

XLIV

«У чоқлар, маъносиз шов-шувдан узоқ,
Бир четда ёқмаган әдим сизга мен,
Бу тўғри әмасми?.. Бугун сиз бироқ
Кетимдан юрасиз, билмам нимадан?
Нечун мен бир нишон бўлдим сиз учун?
Сабаби: мен юксак оламда бугун
Кўриниш бераман, мен энди кибор,
Мен энди давлатманд ва эрим донгдор,
Жангларда гавдаси бўлгандир мажақ,
Бунинг учун бизни эркалар сарой²¹⁶
Шунинг-учун хоҳлайсиз шарманда бўлай,
Билинсин ҳаммага мана бу чатоқ,
Яна жамиятда келтирсинг бу гап
Сиз учун мақтовли ва ёрқин шараф?

XLV

«Йиғлайман... Агар сиз Татъянангизни
Унутмас әкансиз шу чоққа қадар,
Едлайсизми совуқ сўзларингизни,
Қилдингиз таъналар ва ҳақоратлар...
Аммо мен уларни бу хат, бу севги —
Барчасидан аъло кўрардим, кошки,
Қўлимдан келсайди менинг бу нарса
Менинг ёш хаёлим учун агарда
Сезган бўлсангизди у вақт бир шафқат,
Еки қилсангизди ёшга эҳтиром...
Бугун-чи! Сизни на келтирди тамом
Оёгим остига? Бу қандай зиллат?
Шундай қалб, ақлга әга бир одам
Майда ҳисларга қул бўлар шунча ҳам?

XLVI

«Менга-чи, Онегин, ушбу дабдаба —
Бир совуқ ҳаётнинг йилтироқ тўни,
Кибор оламида кўрган ғалаба,
Данғиллаган уйим, зиёфат, тўйи —
Нима бор буларда? Мен эса ҳозир,
Жон деб алишарадим бутун шу зоҳир
Зийнатни, қий-чувни, бўғиқ ҳавони
Бир неча китобга, ваҳший боғ ёки
Бизнинг фақирона эски хонага,
У масканларгаки, сизни, Онегин,
Кўргандим биринчи дафъя... Ва тип-тин
У қабристонгаким унда бечора
Менинг энагамнинг устида ҳозир,
Бир бут бор, дараҳтлар соя соладир...

XLVII

«Бахтга очилганди ажойиб имкон,
У шунча яқин-ди... Тақдирим аммо
Энди ҳал бўлмишdir. Балки у замон
Ҳаракат қилганман ўйламай асло:
Кўз ёшларин тўкиб, ёзгириб она
Елворди бечора бу Татьянага:
Барча кўргуликлар менга бир эди...
Эрга тегдим. Энди тинч қўйинг мени,
Тамом унутингиз, бу хоҳишим чин,
Қалбингизда бордир — бу менга аён —
Ҳам фурур, ҳам асл, қувватли виждон,
Мен сизни севаман (айёрлик нечун?)
Лекин мен ўзганинг ёrimан ортиқ;
Мен унга абадий қолурман содиқ».

XLVIII

Татьяна кетганди. Гўё бир чақмоқ
Бошидан ургандек Онегин қотар,
У қандай сезгилар бўронига нақ
Бутун қалби ила шу дамда ботар!
Лекин, жаранглади шпор ногиҳон
Татьянанинг эри кўринди шу он.
Ўқувчи, шу ерда қаҳрамонимни

Қолдирайлик энди узоқ, абадий,
Үнга кўп аламли бир дақиқада...
У билан бир йўлдан кезиб баробар,
Жаҳонда анча вақт юрдик дарбадар,
Энди соғ-саломат етиб соҳилга
Бир-биримизни қутлаймиз. Ур-ра!
Зотан фурсат кўпдан желгандику-я!

XLIX

Эй менинг ўқувчим, ким бўлма, майли,
Дўстми, дўст әмасми бугун мен сендан
Айримоқ истайман бир ошно каби.
Кечиргил. Бу ерда мендан кейин сан
Нима қидирмагил бу қитъаларда,
Майли, бир исёнкор, қизғин хотира,
Меҳнат — мاشақатдан оромми гоҳо,
Жонли лавҳаларми, ўткир сўзми ё.
Балки грамматик баъзи хатолар,
Ўқувчим, қидириб шу китобчада,
Эрмак, ўйин, хаёл қалб-чун ё эса
Журналлар ғавғоси учун сан агар
Тариқча тополсанг — тангрига шукур.
Шу билан айрилиб қоламиз кечир.

L

Алвидо, э менинг ажиб ҳамроҳим,
Сенга ҳам әй содиқ ғоявий-омол,
Сенга ҳам алвидо, жонли ва доим
Меҳнат — саъим. Сиз-ла билдим бемалол
Шоир ҳавас қилган не бор, барчасин:
Дунё бўронида ҳаёт ғавғосин —
Унтиш, дўстлар-ла лаззатли суҳбат...
Еш Татьяна билан Онегин фақат
Олис ва қорамтири, хира рўёда
Биринчи мартаба кўринган ондан,
Бу әркин романнинг поёнини ман
Ҳали ойинаи жаҳоннамода,
Равшан сайр әтмаган чоқлардан буён
Кўп кунлар учдилар, ўтди кўп замон.

LI

Мен илк парчаларни улфатда иноқ
Үқиркан, тинглаган ёронлар қани...
Баъзилар энди йўқ, ўзгалар йироқ²¹⁷,
Бир замонлар Саъдий²¹⁸ дегани каби.
Онегин тасвири битди уларсиз.
У қани, қани у олижаноб қиз —
Татьянанинг гўзал, дилбар хаёли...
Оҳ фалак кўпларни, кўпларни олди!
Май тўла қадаҳни тагигача шан
Сипқармай, ҳаётнинг базмини әрта —
Тарқ этиб кетганлар ва охиргача
Ҳаёт романини ўқимай, ундан,
Мен Онегинимдан айрилган каби,
Бирдан айрилганлар, албатта баҳтли.

С ў н г

«ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН»ГА ПУШКИННИНГ ИЗОҲЛАРИ

(1) Бессарабияда ёзилган.

(2) Dandy — олифта.

(3) a'la Bolivar — шляпанинг номи.

(4) Чайльд Гарольдга хос музлаган түйгулар. Диодлонинг балетлари жонли, хаёл, фавқулодда нафосат билан тўладир. Бизнинг романтик ёзувчиларимиздан бири уларда бутун француз адабиётидагидан кўра кўпроқ поэзия кўрган эди.

(5) Tout le monde sut qu'il mettait du blanc; et moi, qui n'en croyais rien, je commençai de le croire, non seulement par l'embellissement de son teint et pour avoir trouvé des tasse de blanc sur sa toilette, mais sur ce qu'entrant un matin dans sa chambre, je le trouvai brossant ses ongles avec une petite vergette faite exprès, ouvrage qu'il continua fièrement devant moi. Je jugeai qu'un homme qui passe deux heures tous les matins à brosser ses ongles, peut bien passer quelques instants à remplir de blanc les creux de sa peau.

(Confessions de J. J. ROUSSEAU)

Грим ўз асаридан олдин кетган: бутун урфонли Европада тирноқни маҳсус кичкина чўтка билан тозалайдилар.

¹ Таржимаси — Унинг оқ мой бўёқ ишлатишини ҳамма билар эди; мен дастлаб бу нарсага ишонмадим, лекин кейинча ишона бошлидим. Ишончимга сабаб — унинг юзларининг ранги яхшиланганлигидан әмас, пардоз столида оқ мой бўёқ банкачалари борлигидан әмас, бир кун әрталаб мен унинг уйига киргач, уни ўз тирноқларини маҳсус тирноқ чўтка билан силлиқлаб — тозалаб турган ҳолда ҳам кўрдим ва менинг ҳузуримда ҳам у виқор билан ўз машғулотини давом эттириди. Мен муҳокама қилдимки, ҳар кун әрталаб тирноқларини тозалаш учун икки соат вақт сарф этган киши, терисидаги ғадир-будурларини оқ мой бўёқ билан тўлдириш учун бир қанча минутни аямаслиги мумкин. (*Жан Жак Руссо*).

(6) Бутун бир кинояли строфа (банд) бизнинг гўзал ватандош хоним-қизларимизга нозик мадҳдан бошқа нарса эмас. Масалан, итоб пардаси остида Буало, Людовик XIVни мақтайди. Бизнинг хонимларимиз урфонли лутфкорлик ила, ахлоқий тозаликни Сталь хоними ни шу қадар мафтун этган шу шарқ нафосати ила бирлаштирадилар.

(7) Гнедич идиллиясидаги Петербург кечасининг гўзал тавсифи-ни ўқувчилар хотирлайдилар:

«Мана кеча: лекин булутларнинг олтин қатламлари сўнмайди,
Узоқликлар порлайди, ой бор, на-да юлдуз,
Узоқдан кўринади мовий самода сувган каби
Кемаларнинг кумуш чодирлари ҳам.
Кечак самоси тиниқ шуълалар билан порлар.
Қўёш ботаркан, унинг шуълалари шарқнинг олтинига қўшилар:
Гўёки саҳар ўз кетидан олиб чиқади
Гулгун тонгни. Олтин бир йил эди, кечанинг
Ҳокимлигини ёз кунлари қандай босади.
Четдан келган кишиларни қандай асир қиласди,
Сеҳрли кўлкалар ила тотли нурлар порлаши.
Ҳеч вақт кундуз самоси бундай безанган эмас;
Бу тиниқлик ўхшайди шимол қизи ҳуснига,
Бир қизки, кўзлари мовий, юзлари қизил,
Жим товланади олтин кокиллар мавжи.
У вақт Нева ҳашаматли Петрополь устида
Кўрадилар кўлласиз тунларни, тез учган кечаларни.
У чор Филомел ярим кечак қўшиқларин битирар экан,
Бош кўтарган кундузни олқишлиб куй бошлайди.
Лекин, вақт кеч-ди; Нева бўйларида тоза салқинлик;
Шабнам тушди...
Мана қоқ ярим кечак: оқшом минглаб әшкаклар-ла қайнаган
Нева тебранмайди; шаҳарли меҳмонлар тарқалди.
Соҳилда на бир сас, на тўлқин, ҳамма ёқ жимжит:
Елғиз кўприклардан гумбурлаган ун
Сув устидан учиб ўтади.
Елғиз чўзиқ ҳайқириқ узоқ қишлоқдан эшитилади,
Унда посbonлар кечага ҳайқирап.
Ҳар нарса ухлади

(Шеърнинг мазмуни берилди.—*Таржимон*).

(8) Лутфкор илоҳани чинакам
Кўради ҳаяжонли шоир,

Гранит — тошларга суюниб,
Үйқуси өчани үтказадир.

(Муравьев. Нева илоҳаси.)
(Шеърнинг мазмуни берилди.— Таржимон):

- (9) Одессада ёзилган.
(10) Евгений Онегиннинг биринчи нашрига қаранг¹.
(11) Днепр русалкасиннинг биринчи қисмидан.
(12) Ширин садоли юон исмлари, масалан: Агофон, Филат, Федор, Фекло ва ҳоказо, бизда фақат оддий халқ орасида қўлланилади.
(13) Грандисон ҳам Ловлас — икки яхши романнинг қаҳрамонлари.
(14) Агар менда бахтга ишониш телбалиги бўлса эди, мен уни одатда қидирап эдим. (Шатобриан).
(15) Бечора Иорик! — Қизиқчинининг бош суюгига қараб Гамлет нинг қилган хитоби. (Шекспир ила Стернга боқинг.)

Шоир она томонидан африкалиkdir. Унинг катта бобоси (бобосининг отаси) Абрам Петрович Аннибал 8 ёшда эканида Африка соҳилларидан олинниб қочилган ва Истамбулга келтирилган. Истамбулдаги Русия элчиси уни олиб, Буюк Пётрга ҳадя қилиб юборган. Пётр Вильнода уни чўқинтириб, ўз тарбиясига олган. Унинг акаси аввало Истамбулга, сўнгра Петербургга келиб, укаси учун ҳақ тўлаб, айриб олиб кетмоқчи бўлган, лекин бу таклифи Пётр 1 қабул этмаган. Қаригунча Аннибал Африкани, отасининг ҳашаматли ҳаётини, 19 та акасини — улардан энг кичиги Аннибал эди — унугтган эмас, уларнинг қўлларини орқасига боғлаган ҳолда отасининг олдига киришладини, ёлғиз угина сарбат бўлиб, отаси уйининг фонтанлари остида сувизб юрганлигини у эсадан чиқармаган эди; яна ўзининг севикли опаси Лаганин ҳам ёдлардиди, у Аннибал тушган кема соҳилдан узоқлашаркан, кема орқасидан узоқда сувизб қолган эди.

18 ёшга етганда Аннибал подшоҳ томонидан Францияга юборилган эди; бу ерда у қўшинда ўз хизматини бошлаган; Франциядан у қилич теккан боши ва французв лейтенанти мансаби ила Русияга қайтган ва шундан бошлаб, у ҳеч қаёққа силжимай император ҳузурида қолган.

Аннанинг салтанати даврида Бируннинг шахсий душмани бўлган Аннибални қулаӣ бир баҳона топиб Сибирга юборганилар, танҳоликдан ва иқлимнинг қаттиқлигидан зериккан у ўз ихтиёрича Петербургга қайтиб, Миних деган дўстининг олдига келган. Миних ҳайратга тушиб, тездан яширинишга маслаҳат берган. Аннибал ўз ери — қишлоғига жўнаб, Анна подшоҳлиги даврида у фақат шу ерда яшаган, у хизматда ва Сибирда ҳисобланган. Елизавета таҳтга чиққач, Аннибалга инъомларини, марҳаматларини ёғдирган. А. П. Аннибал генерал-аншеф мансаби билан муҳим хизматлардан бўшатилиб, Екатерина подшоҳлиги даврида 92 ёшида ўлган.

(16) Илгариги босмасида, уйга учадилар, ўрнига хато ўлароқ, қишида учадилар, деб босилган әдики, бу нарсанинг ҳеч қандай маъноси йўқдир. Буни танқидчилар тушунолмай, сўнгги строфаларда анахронизм кўрганлар. Романимизда замон календарь бўйича ҳисобланган деб ишонтирамиз.

(17) Юлия Вольмар — Янги Элоиза, Малек-Адель, М-ме Cottin-nинг оддий романи қаҳрамони. Густав де Линар, баронесса Крюндер ёзган гўзал романнинг қаҳрамони.

(18) *Вампир* — Лорд Байронга янглиш нисбат берилган қисса, *Мельмот* — Матюриннинг дохиёна асари. Jean Sbogar — Карл Нодьев-нинг машҳур романи.

(19) *Бу ерга кирувчилар, ҳар қандай умидни ташлангиз.* — Дан-тенинг «Илоҳий комедияси»дан. Тавозели муаллифимиз гўзал шеърнинг фақат ярмисинингина таржима қилган.

(20) Бир замонда марҳум А. Измайлов томонидан анча тартибсиз равиша нашр этилган журнал. Ноширнинг ўзи ҳам бир вақт, байрамда ўйнаб қолибман, деб матбуотда халқдан узр сўраган.

(21) Е. А. Баратинский.

(22) Аслзода ойим қизларни қизечалар деб айтилган әкан, қандай қилиб чўриларни (дехқон қизларни) қиз дейиш мумкин, деб журналларда ажабланганлар.

(23) Танқидчиларимиздан бири: «Бу нарса болалар тоњкида ўйнайдилар демакдир» деди. Ҳақли.

(24) Гўзал чоғларимда меним,
Шоирона аи
Шўх кўпиклари ила,
Ёқар эди у менга,
Худди муҳаббат каби,
Ё телба ёшлик сингари.

(Л. П. га нома.)

(25) Август Лафонтен — бир кўп оиласий романларнинг авторидир.

(26) Князь Вяземскийнинг «Биринчи қор» деган шеърига қаранг.

(27) Баратинский шеъридаги Финляндия қишининг тасвирига қаранг.

Тарихий васиқаларнинг етишмаганлиги орқасида энг яхши садамларнинг хотираси сақланмаган Русияда Аннибалнинг ажойиб ҳаёти ёлғиз оиласий әртак-масаллардагина маълумдир.

Унинг ўғли генерал-лейтенант И. А. Аннибал Екатерина замонининг энг кўркам сиймоларига мансубдир (1780 йилда ўлган).

(28)

Эркак мушук урғочисини
Печкада ухлашга чақиради.

Бу тўйдан хабар беради. Биринчи қўшиқ эса ўлимдан дарак беради.

(29) Шундай қилиб бўлажак күёвнинг исмини биладилар.

(30) *Хлоп, молвъ, топ* деган сўзларни келишмаган янгилик деб журналларда мазаммат қилгандилар. Бу сўзлар чинакам русча сўзлардир.

(31) Танқидчиларимиздан бири бу шеърларда бизга англашилмай турган бир ҳаёсизлик кўрганга ўхшайди.

(32) *Фол* китоблари бизда Мартин Задек фирмаси остида нашр этилади; В. М. Федоровнинг айтишича, бу муҳтарам зот ҳеч вақт фол китоблари ёзмаган.

(33) Ломоносовнинг машҳур мисраларига пародия:

Шафақ гулгул қўли билан
Тонгги сокин сувлардан
Қуёш ила әргаштириб чиқади ва ҳоказо.

(34) Буянов, менинг қўшним

Кеча ёнимга келди, мўйловлари қирилмаган,
Сочлари пахмоқ, парга ағнаган, ваҳимали шапка кийган...

(Хавфли қўшни.)

(35) Гўзал хонимларнинг содиқ мухлислари бўлган бизнинг танқидчиларимиз бу шеърнинг ахлоққа уймаганлигини қаттиқ танқид қилдилар.

(36) Париж ресторончиси.

(37) Грибоедов шеъри.

(38) Биринчи босмада олтинчи боб тубандагича тамомланган әди:

Сен эса, сен ҳам ёшгина илҳом,
Менинг хаёлимни тўлқинлат мудом.
Суст-мудроқ қалбимни сен жонлантиргил,
Масканинга тез-тез сен учиб келгил,
Шоир руҳи учун асло қўйма йўл
Совишга, қуришга, ёввойиланишга,
Энг сўнгра тош каби қотиб қолишишга,
Кибор ҳаётнинг ўлдирадиган
Завқ-сафоси ичра руҳсиз такаббур,
Ялтироқ-ҳашаматли аҳмоқлар ичра,

(39) Левшин — хўжаликка оид бир кўп асарларнинг автори дир.

(40) Бизнинг йўлларимиз — кўзларга боғча:
Дарахтлар, чимланган дўмбоқлар, зовурлар,
Юмуш кўп, шон-шуҳрат ҳам кўп.
Афсуски, баъзида ўтишга йўл йўқ.
Посбон каби турган дарахтларнинг
Ўткинчиларга камдир фойдаси;
Йўлни жуда яхши дейсан —
Бир шеър эслайсан: қатновчилар учун!
Рус йўли әркиндири фақат икки ҳолда:
Бизнинг Одам Ота ё Момо Ҳаво —
Киши газабидан чарсилааб,
Қаҳр билан юриш қилганда,
Йўлни муз чўян ила қоплаб,
Юмшоқ пар билан ўраб
Изин бекитса илк қор.
Еки далаларни қизғин қуруқчилик
Босарки, у вақтда халқобдан
Пашша ҳам кўзини қисиб ўта олади.

(«Станция». Князь Вяземский.)

(Бу шеърнинг фақат мазмуни берилди.)

(41) Бу ўхшатиш, ўзининг ўйноқи хаёли билан машҳур бўлган
К.**дан олинган. К.** бир вақт Потёмкиндан императричага чопар
бўлиб юборилганда, у шундай тез борганки, аравадан осилиб қолган
қиличи ҳар бир чақирим масофада қоқилган устунларга шақилдоқ
бўлиб урган.

«ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН»НИНГ УЗБЕКЧАСИГА ТАРЖИМОН ИЗОХЛАРИ

1 Эпиграфнинг (яъни асарнинг сарлавҳасига қўйилган ва маъно эътибори-ла у билан бошланган ифоданинг) таржимаси:

«У мақтандоқлик ила сугорилиб, бундан ташқари, алоҳида мағрурликка ҳам әга әдики, бу нарса бир турли бепарволик билан хоҳ яхши, хоҳ ёмон феъл-ҳаракатни, балки бир хаёлий равишда бўлган афзаллик туйғусининг натижасида эътироф қилишга мажбур этади».

(Хусусий мактубдан.)

2 Бу муқаддима (кириш) шоир томонидан Плетнёвга бағишлиган. Петр Александрович Плетнёв (1792—1865) бирмунча вақт Петербург дорилғунунинг ректори бўлиб турган. Бу киши адаб, шоир, танқидчи бўлиб, Пушкиннинг йигирма йиллик яқин дўстидир. Пушкин сургунда юрган замонларда Плетнёв унинг адабиётга оид топширмаларини ижро қилиб туради. Пушкин шеърларининг нашрига тегишли ишларни олиб борарди. Пушкин ўз хатларининг бирида Плетнёв менга «ҳам қариндош, ҳам дўст, ҳам ношир, ҳам кассир» дейди ва шунинг учун унга бағишлиган киришда «дўстлик илтифотини» қайд этиб ўтади.

3 Вяземский (1792—1878) — шоир, танқидчи; Пушкиннинг дўсти, Пушкиннинг бир кўп шеърлари Вяземский ила алоқадор. «Евгений Онегин»да ҳам у бир қанча мартаба хотирланади.

4 Зевс иродаси билан — оллоҳнинг иродаси билан демакдир (Зевс — қадимги юнонларининг эътиқодича, худолар орасида энг қудратлиси).)

5 Людмила ва Руслан — Пушкиннинг «Руслан ва Людмила» номли поэмаси бор, шуни ўқувчининг хотирига солинади. Поэма 1880 йилда босилган.

6 «Лекин зарарлидир шимол мен учун» — Пушкин сиёсий шеърлари учун Петербургдан жанубга сургун қилинган эди. «Евгений Онегин»нинг биринчи боби 1823 йилда жанубда ёзилган. Бу мисрада шоир ўзининг сургун қилинганилигига ишорат қилади.

7 *Бал* — эски вақтда юқори табақа орасида жуда расм бўлган ва умумий рақслар мусиқий, зиёфат ила ўтказиладиган ўтириш — базм.

8 *Madame* (французча) — бу ерда француз хотин, мураббия маъносидадир.

9 *Monsieur* (французча) — бу ерда мураббий, муаллим маъносидадир. XVIII асрнинг охири, XIX асрнинг бошларида Русияда дворян оиласлари ажнабийларни, шу жумладан, кўпинча французларни ўз болаларига мураббий, муаллим қилиб белгилар эдилар.

10 *Dandy* (инглизча) — олифта; юксак дворян жамоатига мансуб одамларнинг бутун ахлоқ ва муомала қондаларига мувофиқ тарбияланган одам.

11 *Мазурка* — Оврупача рақслардан бири.

12 *Педант* — қуруқ, онг-фикри чегарали, тор, майдо-чуйдага мояйл ахлоқ ва одатларга қаттиқ риоя қилувчи одам.

13 *Латин тили* — Ўрта асрда, қисман янги замонда Оврупода адабий, фанний бир тил сифатида ҳукм сурган (қадим римликлар тили).

14 *Yale* (латинча) — хайр, салом, саломат бўл демакдир.

15 *Juvinal* (42—122) — машҳур Румо сатириги, ҳажв ёзувчиси; бу киши ўз даврида ақча әгаси бўлган асиљодаларнинг очкӯзлиги, сотқинлиги, золим ва ахлоқсизлигини асарларда қаттиқ танқид қилиган. Пушкин бу ёзувчини жуда севар эди. Унинг ҳажвий асарларини таржима қилишга ҳам бир вақт киришган эди.

16 *Энеида* — ўн икки қўшиқдан иборат бўлган ва румо шоири Виргилий томонидан ёзилган латин поэмасининг номи. Энеида — румо адабиётининг энг атоқли асарларидан бири. Бу асар мактабларда ўқитилиб ўрганилар эди.

17 *Ромул* — Рим шаҳрини таъсис этган афсонавий шахс. Ромулнинг туғилиши ва ҳаёти афсоналарда хаёлий, мавҳум тафсилотлар ила безатилган.

18 *Хорей, ямб* — рус поэзиясида икки асосий шеър вазни.

19 *Гомер* — бизнинг тарихдан таҳминан 1000 йил илгари яшаган ярим афсонавий қадим юон шоири. «Одиссея» ҳам «Илиада» номли икки буюк шеърий асарни шу шоирга нисбат берадилар. Бу асарларда қадим замонларнинг Троя уруши ҳақидаги халқ әртаклари бадиий акс этган. *Фокосрят* — бизнинг тарихдан III аср илгари ўтган қадим юон шоири ва файласуфи, жуда узоқ ўтмишда чўпонларнинг баҳтли ва ғамсиз турмушини тасвиrlаган чўпон шеър оқимининг нағояндаси.

20 Адам Смит (1722—1790) — инглиз буржуазияси иқтисод олимларидан, сиёсий иқтисодда «Классик мактаб»ни қурувчилардан бири. Смит ўзининг машҳур асари «Халқларнинг бойлиги»да ташки ва ички савдонинг сарбаст бўлишилигини, хўжалик фаолиятини тўсиб турган ҳар хил тўсиқларнинг йўқотилиши кераклигини илгари суради. Адам Смит таълимоти капитализм устида ишлаб чиқаришни ўтириш учун тор феодализм тарбияларига қарши кураш олиб борган ва мустаҳкамланган инглиз буржуазиясининг идеологиясини акс эттиргандир. XIX аср бошларида Русияда буржуазия муносабатлари ўса бошлагани сабабли, Адам Смит асарлари русчага таржима қилиниб, дворян доираларида кўп ўқиларди. Бу ерда Пушкин Адам Смит таълимотини кўрсатади. Унинг таълимотича, мамлакатнинг бойлиги ақчада эмас, балки меҳнатда, ишлаб чиқарилган товарлар, истеъмол буюмларининг кўплигидадир.

21 Назон — қадим румо шоири; ишқий шеърлар, поэмалар ёзган. Ишқий шеърлари учун император Август томонидан Римдан Қора денгиз қирғогига ҳайдалган ва шу сургунда ўлган. Пушкин бу шоирни жуда севар эди. Жанубда яшаган вақтда Назоннинг таржима ҳоли ва ижодини ўрганишга тиришган.

22 Фоблас — шу исмда бўлган романнинг қаҳрамони. Бу роман француз ёзувчиси Де-Кувре (XVIII аср) томонидан ёзилган. Фоблас можаро, саргузашт қидиравчи бузуқи одам типи.

23 Боливар — цилиндр формали, четлари кенг шляпанинг номи (жанубий Америка сиёсий арбоби Боливарнинг исмига нисбатан берилган).

24 Каверин — ёш Пушкиннинг дўсти, офицер. Пойтахт дворян муҳитида бу киши ўзининг бебошвоқ, жўшқин ҳаёти билан танилган.

25 Raast-beef — (инглизча) гўштдан маҳсус равишда қовуриладиган овқат.

26 Федра — француз драматурги Расин (1639—1690) пьесасининг қаҳрамони. *Клеопатра* — қадимги замонда Мисрда подшоҳлик қилган гўзал хотин. Бир кўп пьесаларнинг қаҳрамони. Бу ерда Пушкин машҳур француз адаби Вольтер (1694—1778)нинг асарини кўзда тутади. Мойна танилган ёзувчи Озеровнинг «Фингал» номли трагедиясининг қаҳрамони. Пушкин даврида бу ролни Колосова деган артистка яхши ўйнарди.

27 Фонвиzin Д. И. (1745—1792) — машҳур рус драматурги. «Бригадир» ва «Недоросль» номли машҳур комедияларни ёзган. Бу асарларда Фонвиzin вилоятлардаги асиловодаларнинг жоҳиллиги, қўйоллиги, ёшларни тарбия қилишдаги аҳмоқликни ва эзилган крепостной деҳқонларга йиртқичларча муносабатини масхара қиласди. «Эрк дўсти» дейишининг сабаби шундаки, Фонвиzin баъзи асарларида либерал сиёсий қарашларни илгари суради.

28 Княжнин (1742—1791) — ёзувчи, драматург; бир кўп трагедиялар ва драмалар ёзган. Гарбий Оврупо драматургия намуналарига әргашиб, уларнинг сюжетига тақлид қилиб ёзгани учун Пушкин уни тақлидчи деган сифат билан атайди.

29 Озеров В. А. (1770—1816) — драматург, бир қатор трагедиялар («Дмитрий Донской», «Фингал» ва бошқалар) ёзган. Булар шакл жиҳатидан сохта классик, мазмун жиҳатидан ватанпарвар асарлар бўлган. Унинг асарлари ўша вақтда катта муваффақият қозонган. Чунки Наполеон урушлари муносабати-ла дворянларнинг ватанпарварлик ҳисларини қўзғатар эди.

30 Семенова Е. С. (1780—1849) — ўша вақтда машҳур рус артисткаси. Трагедияларда ўйнар эди. Ўз ўйини билан халқа кучли таъсир қиларди. Бир вақтларда Пушкинда шу артисткага қизиқиш бошланганди.

31 Корнел (1606—1684) — француз классик трагедиясининг асосчиларидан бири. Корнелнинг трагедияларида воқеаларнинг ҳаракати қаҳрамонлик характерига эга. Диалоглар кескин ва оташин бўлиб, иштирок қилувчи шахсларнинг темпераменти ҳам жўшқин бўлар эди.

32 Катенин П. А. (1792—1853) — Пушкин даврида шоир, танқидчи ва драматург, бу киши француз драматургларидан Корнел ва Расиннинг асарларини русчага таржима қилиб шуҳрат топган.

33 Шаховский А. А. (1777—1846) — Пушкин даврининг драматургларидан. Жуда кўп комедия ва драмалар ёзган, уларнинг кўп қисмини ажнабий ёзувчиларнинг асарларини таржима ва ўзгартма ташкил қилган. Император театрларининг репертуар бўлимига бошлиқ бўлгани учун унга шу асарларни саҳнага қўйиш осон бўлган. Шу асарларни қўйиб, айрим ёзувчиларга (Карамзин, Жуковский ва бошқалар) қарши фитна қўзғаган. Пушкиннинг «суронли гала», «дагал Шаховский» деган сўzlари шунга ишорат қиласди.

34 Дишло — XVIII аср охири ва XIX аср бошларида атоқли балетмейстер, эски балетни ислоҳ қилиш (қўйиш ва костюм жиҳатидан) Дишло постановкалари фавқулодда муваффақият қозонарди.

35 Герпсихора — қадим юнонларнинг эътиқодича, рақснинг илоний ҳомийси.

36 Лорнет — дастакли ва очилиб-ёпиладиган маҳсус дурбин.

37 Истомина А. А. (1799—1846) — Пушкин даврида Петербургнинг машҳур балет артисткаси.

38 Эол — қадим юнон эътиқодича шамол худоси.

39 Руссо, Жан-Жак (1712—1778) — XVIII асрнинг әнг буюк адид ва мутафаккирларидан. У вақтларда инқиlobий бўлган майда буржуазиянинг мафкурачиси Руссонинг таълимоти инсоннинг «табиий» ҳуқуқларини тасдиқ этишдан иборатдир. Руссо маданият ва

маълумот --- таҳсил орқасида бузилган ҳисларнинг эркип ўсуви кераклигини, «табнат товуши»га қулоқ солиш лозимлигини гапирди. Руссонинг фикрлари француз инқилоби замонида якобинчилар учун байроқ, шиор бўлиб хизмат этди ва катта шуҳрат қозонди.

40 *Гримм, Фридрих Мелхиар* (1723—1807) — француз ёзувчиси ва Руссонинг дўстидир.

41 *Чаадаев П. Я.* (1796—1856) — рус адаби, файласуф, Пушкиннинг яқин дўсти. Пушкин бунга бир қанча шеърларни бағишилаган эди. Чадаев ёшликада офицер бўлиб, декабристларга мансуб эди. Декабристлар қўзғолонидан сўнг реакция даврида машҳур «Фалсафий мактуб»ни ёзади, бунда бутун рус маданиятига кескин ҳукм чиқаради. Рус давлат қўрилишини танқид қилгани учун бу мактубни босган журнал подшоҳ буйруғи билан ёпилган, редактори сургун этилган ва Чадаев жинни деб ёълон қилинганди. Чадаев юксак дворян муҳитида беками-кўст кийинатурган, зоҳирига жуда кўп диққат қиласатурган киши сифатида машҳур эди.

42 *Венера* — қадим румоликлар эътиқодича ишқ ва гўзаллик худоси.

43 *Анжуман дониш* — академия, 1806—1921 йилларда фанлар академияси томонидан рус тили лугати тузилиб нашр этилган.

44 *Карета* — маҳсус усти берк арава.

45 *Сувори зabit* — отлиқ гвардия офицери.

46 *Шпор* — ҳарбийлар әтигининг гулчинига тақилатурган, жаранглайтурган нарса.

47 *Диана* — қадим юнон эътиқодича ой, ўрмон ва овчилик худоси. *Флора* — қадим румоликларда баҳор ва гуллар илоҳаси.

48 *Эльвина* — бу ерда шартли исм.

49 *Камин* — маҳсус печка.

50 *Чайлд Гарольд* — машҳур инглиз шоири Байрон (1788—1824)нинг шу номли поэмаси қаҳрамони. Юқори асилзодалар муҳитида етишган, паришонҳол, бўш-бекорчи, ҳаётнинг ноз-неъматидан ортиқ тўйинган, безган, ҳар ерда қайғу чекатурган, ҳар ерда ҳар нимадан зерикатурган ёш аристократ йигит образи.

51 *Бостон* — карта ўйини.

52 *Сей, Бентам* — Сей француз иқтисадчisi (1767—1832). Бентам — инглиз файласуфи ва сиёсий муҳаррирларидан (1748—1832), иккиси ҳам ўша даврда буржуазия идеяларини ифода килганлар ва олга сурғанлар.

53 *Мильонная* — Петербургда бир кўчанинг номи.

54 *Торкватто Тассо* — машҳур итальян шоири. 8 мисрадан иборат шеърлар — октавалар билан «Қутқазилган Қуддус» асарини ёзган. Бу асарни Пушкин жуда яхши кўрарди.

55 *Брента* — Адриатик денгизига қўйилувчи Италияда бир наҳр.

56 *Петрарка* — XIV аср итальян шоири. Бу шоир ишқий шеърлари билан шуҳрат топган. Унинг шеърлари шакл ва тил жиҳатидан камолга етган намуналардир.

57 Пушкин сургунда юрганда азоб чекиб, бир вақт чет элларга қочмоқчи ҳам бўлган. Бу ерда шунга ишорат қиласди.

58 *Байрон, Жорж Ноэл Гордон* (1788—1824) — машҳур инглиз шоири, камбағаллашган аристократ оиласида туғилган. Байрон асарларининг қаҳрамонлари учун характерли нарса — атрофни ўраган жамиятга нафрат қилиш, ундан норози бўлиш, жамият қонунлари, одатларидан жирканиш, турмушдан безиш, мухитдан юқори турадирган «кучли шахсият»га топинишдир. Фақат, Байрон умрининг охирида Грекиянинг миллӣ озодлик олиш учун курашида иштирок этган соқда унинг ижодида ҳаёт шодлиги кўрина бошлайди. Байрон бутун Оврупода таъсир кўрсатган катта адабий ҳаракатнинг бошловчи-сидир.

59 *Муза* — поэзия, шоирнинг илҳоми (муза юон сўзи; санъатнинг илоҳий ҳимоячилари муза аталар эди).

60 *Салир* — Кўримда бир наҳр.

61 *Цензура* — матбуот устидан ҳукумат контроли. Пушкин даврида цензура жуда қаттиқ әди, ҳукуматнинг ўзбошимчалигига, зулмига қарши қаратилган ҳар қандай фикрни, ҳатто энг ожиз имони ҳам бўғар әди. Цензура дастидан Пушкин ҳам анча қийналган әди.

62 Пушкин бунда товуш жиҳатидан ўҳшайтурган сўзлардан фойдаланиб, «сўз ўйини» ясади. О rus! (латинча) әй, қишлоқи! — демакдир.

63 *Дриадалар* — қадим юон афсонасида ўрмон парилари.

64 *Баричина* — крепостной ҳуқуқ даврида помешчик хўжалигига деҳқонлар гарданига тушган мажбурий меҳнат (помешчик фойдасига).

65 *Оброк* — крепостной ҳуқуқ даврида помешчикларнинг деҳқонлардан ақча ёки ҳосилот шаклида олатурган маблағлари.

66 *Қул* — бу ерда крепостной деҳқон.

67 *Фармозон* — «франк-масон»нинг бузилгани. Бу ерда ҳур фикрли маъносида.

68 *Яъни*, қишлоқ аҳолиси Онегинни адабсиэлик, назокатсиэликда айблайди.

69 *Кант* — немис идеалист файласуфи (1724—1804).

70 Биз ҳаммамиз ўзимиз учунгина муваффақият ва шуҳрат қидирамиз, демакдир. Наполеон (1769—1824) номаълум бир офицер бўлиб, кейинча француздарнинг императори даражасига кўтарилиган машҳур қўмандондир.

71 *Шимол достонлари* — гўё қадим замонда яшаган афсонавий Шотландия шоири Осснангта тақлидан ёзилган қўшиқлар назарда

тутилади. Русча қилинган таржимаси катта муваффақиятга эга бўлгандир.

72 «Шоп мўйлов» — аскарлар, ҳарбийлар демакдир. Подшоҳ ҳукумати — биринчи Николай даврида, ҳарбийлар учун соқолни қириб, фақат мўйлов қўйишни буюрган эди.

73 Дворян жамиятининг юқори қисмидаги «Татьяна» исми у вақтларда оз қўлланиларди. Романларда эса иштирок этувчи шахсларнинг юқори, ташланган табақага мансуб бўлиши қонда эди.

74 Ричардсон (1689—1761) — инглиз ёзувчisi. Сентименталь характердаги «оилавий романлар жанри»нинг отаси. Бир кўп романлари бор: «Помелло», «Кларисса гарлов», «Грандисон». Қаҳрамонлари гайри табиий бир фазилатга, ахлоққа эга бўлган бу романлар бир вақт Россияда кўп тарқалган эди.

75 Грандисон, Ловлас — Ричардсон романларининг қаҳрамонлари. Грандисон — XVIII аср буржуазия ахлоқининг тимсоли бўлган фазилаткор қаҳрамон. Ловлас — ахлоқсиз, фаҳшга ботган одам образи.

76 Гвардия сержанти — ҳарбий унвон, унтер-офицер.

77 Помешчиклар ўз қўл остларида бўлган дехқонларни аскарликка жўнатиш ҳукуқига эга эдилар. Аскарликка берилатурган йигитларнинг сочларини қирқар эдилар. Соч қирқиши — аскарликка жўнатиш демакдир.

78 Бемаъни, суюқ, лекин ҳиссий тизмалар ёзиш; бу ерда истеҳзали маъно бор. Алльбом — ҳар хил шеърлар, хотиралар, қизиқ иборалар ёзилтурган дафтар, эски вақтда Россияда жуда расм бўлиб кетган эди.

79 Прасковия — асилизодалар тушунчасида — «оддий», «қора авом» исми. Шунинг учун бу исм яхшироқ деб билинган «Полина» исми или алмаштирилади.

80 Корсет — хотинларнинг белини ингичка қилиб кўрсатадиган маҳсус кийим.

81 Масленица — русларнинг диний байрами.

82 У вақтларда дворян оиласида мечмонларга овқат мансаб тартиби билан тортилар эди.

83 Бригадир — эски вақтлар полковник или генерал мансаби орасида бўлган ҳарбий мансаб.

84 Роог Йорик (инглизча) — Бечора Иорик! демакдир. Бу ифода инглиз драматурги Шекспирнинг (1564—1616) «Гамлет» номли пьесасидан.

85 Очаков медаль — 1787—1791 йилларда бўлган рус-турк уруши вақтида Очаков деган турк қалъаси олингандан берилган нишон.

86 «У қиз эди, у севган эди» (француз шоири Мольфилатр шеъридан).

87 *Эклодиа* — қишлоқ ҳаётига доир әски шеърлар.

88 *Филлида* — қадим юонон эклогаларидағи қаҳрамон қыз исми (бу ерда қишлоқ гүзали маъносида).

89 *Светлана* — машҳур рус шоири ва таржимони Жуковскийнинг (1783—1852) шу номдаги шеърининг қаҳрамони. Светлана хассос хаёлчи, романтик руҳли қыз образи.

90 *Вондека Мадоннасидаи* — Голландия рассоми Вондека (1599—1611) ясаган Марямнинг (итальянчаси Мадонна) сурати.

91 *Малек-Адел* — XVIII аср француз адабаси Коттеннинг можаро-сағузашт романининг қаҳрамони.

92 *Де-Линар* — Баронесса Круднепр томонидан ёзилган «Валерия» номли романнинг қаҳрамони. Бу асарда бир ёш йигитнинг эрли кибор хотинга бўлган ишқий тарихи тасвир этилади.

93 *Вертер* — Гётенинг «Ёш Вертернинг изтироблари» деган романнининг қаҳрамони. Бу асарда баҳтсиз севги орқасида ўзини ўлдирган ёш йигитнинг драматик кечинмалари тасвир этилади, роман ўша замонда ўқувчиларга катта таъсир кўрсатган, ўз-ўзини ўлдириш (интиҳор)ларни кўпайтган.

94 *Кларисса* — Кларисса Горлоу — Ричардсон романнинг қаҳрамони.

95 *Юлия* — Юлия Вольмар кўзда тутилади (юқорига қаранг).

96 *Дельфина* — француз адабаси Де Сталнинг (1766—1817) шу номдаги романнинг қаҳрамони.

97 «Илтифот кўрмоқда романда ҳам шар» — «шар» ёмонлик демактир. Бу ерда Пушкин XVIII асрдаги «ахлоқий» романлар ўрнини олган янги типдаги романларни характерлайди.

98 *Вампир* — инглиз ёзувчиси Д. Поледорининг шу номдаги романнинг қаҳрамони.

99 *Мельмот* — инглиз ёзувчиси Матрона (1782—1824)нинг «Мельмот-саёқ» деган асарининг қаҳрамони.

100 *Мангу жуҳуд* — ўрта аср эртакларининг қаҳрамони.

101 *Корсар* — Байроннинг шу номдаги поэмасининг қаҳрамони. (Корсар — денгиз қароқчиси демактир.)

102 *Сбогар* — француз ёзувчиси Ш. Нодье (1780—1844)нинг «Жан Сбогар» номли романнинг қаҳрамони.

103 Бу ифода итальян шоири Данте (1236—1321)нинг «Илоҳий комедия» номли асаридан олинган (Пушкиннинг уқтиришларига қараганда). Бу асарда Данте жаннат ва дўзах манзараларини тасвирлайди.

104 *Сарик рўймол ўраган семинарист* — диний мактабда ўқийтурган талабани семинарист аталади, семинария аталган бу мактабларда тарбия диний таассуб билан сугорилган бўлар әди. Бу мисрада сохта, ўзини олим кўрсататурган хотинлар масхара қилинади.

- 105 Бунда ҳам олимнамо хотин масхара қилинади,
- 106 Галлицизмлар — француз тилидан олинган сўзлар, ифодалар.
- 107 Боданович Е. Ф. (1743—1803) — рус шоири, «Душенъка» номли поэмаси бор.
- 108 Парни (1753—1814) — француз шоири, ишқий шеърлар автори. Бунинг шеърлари ўйноқи, нафис эди. Шоир завқ-сафони тараним қиласди.
- 109 Фрейшиц — немис композитори Вердининг (1786—1826) операси.
- 110 «Ахлос нарсаларнинг табиатидадир» (Некер.)
- 111 I. II. III. IV. V. VI — бу строфалар ва бундан бошқа яна бир кўп строфалар баъзи сабабларга кўра Пушкин томонидан туширилиб қолдирилган.
- 112 XVIII асрда дворянлар орасида париклар — сунъий сочлар қўйини әркакларга ҳам, хотинларга ҳам расм эди.
- 113 Вист — карта ўйини.
- 114 Гименей — қадим юонон афсонасида никоҳ — уйланиш худоси.
- 115 Шатобриан Ф. Р. (1768—1848) — француз ёзувчиси, романтик. Шатобрианнинг «Табиат манзаралари» деган шеърлари юксак бадиий мумтозиятга молик бўлиб, табиатни жуда аниқ ва тўғри тасвирлайди. Пушкин бу ерда ахлоқий-таълимий романларни масхара қиласди.
- 116 «Пиёда» ва «руҳ» — шахмат ўйинида фигуранлар.
- 117 Киприда — қадим юонон ишқ худосининг номи.
- 118 Французча иборанинг таржимаси: Бу варақларга сиз нима ёзасиз.
- 119 Т. а. V. Annette (французча) — сизга ихлосманд Аннетта.
- 120 Альбомга чизилган лавҳалар. Машъал — у вақтларда ёлқинли муҳаббат белгиси ҳисобланарди.
- 121 Нозим тиэмаси — бу ерда бемаъни шеър тўқуввидан кулияди.
- 122 Язиков Н. М. (1803—1841) — машҳур шоир, Пушкиннинг асрдоши ва яқин дўсти.
- 123 Трагедия, комедия, сатира каби адабий навларнинг шартли ўлароқ, кўрсатилиши.
- 124 Қасида — «Ода», рус адабиётида XVIII асрда пайдо бўлди. Қасида подшоҳларга, зафарларга, сарой ҳаётига доир ёки қандай бўлмасин диний-фалсафий мавзуларда «юқори» тантанали услуб билан ёзилатурган шеър. Ода — қасида XVIII аср аристократ адабиёти учун характерлидир. Лекин XVIII аср охирида оз тумтароқли бўлган шеър формалари (элегия) билан алмашина бошлайди. XIX аср бошлирида қасида тарафдорлари билан «эскилиқ» тарафдорлари орасида тортишувлар бошланди. Пушкин мана шу тортишувларга катта қинади.

зиқиши күрсатған; шу строфада ва бундан кейингида Пушкин шунга ишорат қиласы.

125 *Сатирик* — қажвий-сатирик асарлар ёзувчи. Бу ерда Е. Е. Дмитров деган ёзувчи ҳақида сүз боради. Бу ёзувчи XIX аср бошида жуда күп қажвий асарлар, масаллар, әртаклар ёзған. «Бегона маъно» деган сатирасида мукофот олмоқ учун аъён, такаббурларни мақтыйтурган қасидачиларни Дмитров масхара қиласы.

126 Яъни XVIII (қасида ҳукм сурган давр) ва XIX аср (янги адабий оқимлар) орасидаги кураш.

127 *Қари энага* — Пушкиннинг энагаси — Арина Радионовна. Пушкинни ҳалқ тили, ҳалқ ижоди — әртаклар билан таништирувда катта роль ўйнаган. Пушкин Михайловскийда сургунда юрганда энагасининг оғзидан бир кўп әртакларни ёзигб олиб, кейинча улардан фойдалантган. Пушкин бир кўп шеърларида ўз энагасини хотирлади.

128 *Гулнор шоири* — Байрон; (Гулнор — Байрон асарларидан бирининг қаҳрамони).

129 *Дарданелл* бўғозини бир вақт Байрон сузигб ўтган эди (бу ерда ҳазил: Онегин чўмилатурган анҳорни Дарданелл деб кулади).

130 *Пратт* (1759—1837) — француз сиёсий арбоби ва адаби.

131 *W. Scott* — Вальтер Скотт (1771—1831) — инглиз ёзувчisi. Ўрта аср феодализм турмushiдан олиниб ёзған тарихий романлари бор.

132 Шампан виноларнинг маркалари (firmalarning номлари).

133 *Эпокрена* — шонrona илҳом (эпокрена қадим юнонларнинг афсонасига кўра қанотли от — Пегаснинг туёғи зарбидан очилган булоқ бўлиб, ажойиб бир хоссага әга бўлган эмиш: бу булоқдан кимки ичса, у шеър билан сўзлар эмиш. Бу булоқ қуёш тангриси Аполлонга бағишлиланган).

134 *Бордо* — француз қизил виноси.

135 *Au* — француз шампан виносининг бир нави.

136 Исл қўйилган кунни хотирлаб зиёфат бериш.

137 *Жуковский* — рус шоири ва таржимони. (Илгари изоҳат берилган.)

138 «Паст бир табиатни улар акс этар» — бу ерда Пушкин II строфани кўзда тутади. Бунда дворян адабиёти учун галати, оддий бўлиб кўринган фигуralар, тасвиirlар киритилган: четан аравада дехқоннинг кетиши, унинг ориқ оти, чана тортиб юрган оддий дехқон боласи ва ҳоказо. Эски дворян адабиёт нуқтаи назаридан бундай нарсалар оддий, «паст табиат» эди. Бундай тасвиirlarda нафосат кўрмас эдилар. Пушкин гўзалликни шундай тор англовчиларга пичиниг

килади. Сўнгра Пушкин Вяземскийнинг «Биринчи қор» номли безакли «нозик» шеърига ҳам ишорат қилади.

139 Бу ерда турли фол очиш ва айрим ирим ҳақида сўз боради.

140 Бу строфада ҳам фол очиш тасвир этилади. Илгари қизлар байрам арафасида кечаси ойга ойна тутиб қараб, ўткинчининг отини сўраб, ўз баҳтларини синашгә, келажакда куёвларининг исмларини билмоққа тиришар әдилар.

141 Тонгги шафақ (қадим юнон эътиқодича, шафақ — тонг худоси).

142 Сенека — (милоднинг I асрида) румо файласуфи ва адаби.

143 Хонимларнинг мода журнали — Шаликов томонидан 1823 йилдан 1933 йилга қадар чиқарилган «Хоним журнали» дир.

144 Халдей, донишманлар аҳлинини пири — қадим бобилликларда фолчиларнинг, юлдузлар ҳаракатига суюниб, келажакни тайин қилишга интилгандарнинг бошлиги.

145 Мальвина — француз адабаси Каттеннинг романи.

146 «Петрнома» — «Петриада» — А. Н. Груэзинцевнинг биринчи Петро ҳақидаги поэмаси.

147 Мармонтел (1723—1791) — француз ёзувчиси.

148 Буянов — Пушкиннинг амакиси томонидан ёзилган «Хавфли қўшни» номли ҳажвий асарнинг қаҳрамонидир. Қовоқда юриб борйүгини совурган шалақ помешчик типидир.

149 Французча жумланинг таржимаси: уйғонинг, ухлаб ётган жонон.

150 Belle Nina — гўзал Нина демак.

151 Belle Tatijana — гўзал Татъяна.

152 Блан-Манже — ширин демак.

153 Цимлянский — қизил шароб.

154 Зизи — Пушкин сургун қилинган Михайлловскийга яқин Тригорский қишлоғида яшовчи помешчик хотин Осипованинг қизи Евпраксия Вульфни назарга олинади. Вульф Пушкинга кўнгил қўйган әди. Пушкин унга ўзининг икки шеърини багишилаган.

155 Карта ўйини учун махсус столлар.

156 Бостон, ломбер — карта ўйинлари.

157 Қадим юон шоири (юқорида изоҳ берилган). Бунинг «Илиада» ва «Одиссея»сида зиёфатлар муфассал тасвир қилинади.

158 Парис — қадим юон афсоналарига кўра жуда келишган, чиройли қаҳрамондир. Троя подшоҳининг хотинини олиб қочган. Мана шундан Троя урушлари бошланган эмиш. Париснинг исми эркак гўззалигига тимсол қилиб олинади.

159 Аллбан — машҳур Италия рассоми.

160 Вальс — оврупоча рақслардан бири.

161 Кунлари туманли ва қисқа бўлган жойда бир насл туғилади-
ки, унинг учун ўлиш оғир, изтиробли эмиш (Петрарка.)

162 *Зарецкий* — Пушкин Зарецкий образида «америкалик» деб аталган Федор Толстойни кўрсатган бўлса керак, дейдилар. Ф. Е. Толстой (1782—1846) ёшлигидаги гвардия офицери бўлиб, ўша вақтнинг бир кўп ёзувчилари билан, шу жумладан, Пушкин билан ҳам яқин таниш эди. Бу киши бебошвоқ, жанжалчи, дуэлчи, фирром картабоз бўлиб, Алиут оролларида ва Камчаткада («америкалик» лақаби шундан) хаёлга сигмас саргузаштлари билан шуҳратланган өди.

163 *Регуль* — қадим Румода сиёсий арбоб ва қўмондон. Ривоятга кўра, румо манфаатига хизмат қилишдан ҳалок бўлишни афзал кўр-
ган.

164 *Дуэль* — гарбда феодал-дворян жамиятида пайдо бўлиб, у ердан Русияга ҳам ўтган бир одат. Кишини таҳқир этган, иззат-нафсига теккан кимсани дуэлга чақирилади, қўлда қурол ушлаган ҳолда ҳар икки томон бир-бирига отишади. Дуэлда маълум шартлар ва расмиятларга риоя қилинади. Эски замонларда дуэль дворян му-ҳитида жуда кенг тарқалган одат бўлиб, «номус» ҳақида дворян тушунчаси ила боғлангандир.

165 *Клавикорд* — музика асбоби.

166 *Дельвиг A. A.* (1798—1831) — шоир ва Пушкиннинг дўсти.

167 *Идеал* — интилиш нуқтаси, фоя ёки намуна бўлатурган шакла-
да тасаввур қилинган юксак мукаммаллик демакдир. Романтик шоир-
лар тили учун характерли бир сўз.

168 *Секундант* — дуэлда ҳозир бўлиб турувчи гувоҳ (ҳар икки
томоннинг секунданти бўлади).

169 *Шартнома* — секундантлар биргалашиб, олдиндан дуэль қон-
даларини, шартларини белгилаб оладилар, икки душман орасидаги
масофа қанча ва неча марта отишлари керак ва ҳоказо тўғри-
сида.

170 Қадим ҳалқларда худога қурбон қилинатурган ҳайвонларни
шу меҳробда — маҳсус тош устида ёндирап ё сўяр эдилар. Меҳробда
ҳар вақт олов ёниб турар эди. Бу ерда эса шоир ўлди, ёлқинли илҳо-
ми сўнди маъносида.

171 *Грибоедов A. С.* — «Ақллилик балоси» номли машҳур асар-
нинг муаллифи.

172 *Эпикур* — бутун шахсий орзуларни таъминлашга асосланган
руҳий тинчлик, завқланиш катта неъматдир, деган юонон файласуфи.

173 *Биллиард* — маҳсус ясалган стол устида шарларни таёқ билан туртиб, стол четларидаги тешикларга туширилатурган ўйин.

174 Наполеоннинг чўяндан ишланган бюсти.

175 *Гюр, Жуан* — Байрон асарларининг қаҳрамонлари.

- 176 Байрон қаҳрамони Ҷайлъд Гарольдга (юқорида изоҳ берилган) тақлид қилган, маъносидা.
- 177 Гусар — подшоҳ қўшинида махсус қисм.
- 178 Аравага кўпроқ от қўшганда олдинги отларни бошқариб юрувчи кучер.
- 179 Қишлоқ циклоплари — қишлоқ темирчилари демакдир (циклоiplар — қадим юонон афсонасига кўра темирчи худо Гефестнинг ёрдамчилари — бир кўзли дев махлуқлар).
- 180 Автомедонлар — моҳир кучерлар (Автомедон — Гомер поэмаси «Илиада» қаҳрамони бўлиб, Ахиллеснинг дўсти ва кучеридир).
- 181 «Москва тайёрлади бир ёнгин...»—1812 йил урушида Москвада бўлган ёнгинни айтмоқчи.
- 182 Бухороликлар — Москвага ипак моллар ва бошқа шарқ буюмларини олиб келиб сотатурган — умуман, шарқ савдогарларини бухороликлар деб аталар әди.
- 183 Семён кўчасида, деган маънода.
- 184 Москвадаги инглиз клуби. Бой ва холис эски дворян табақасининг намояндадари бу клубга аъзо бўлар әдилар.
- 185 Архив йигитлари — ташқи ишлар министрлигининг архивида хизмат қилатурган юқори табақа ёшлари назарда тутилади.
- 186 Мельпомена — қадим юонон афсонасига кўра трагедия ва театрнинг илоҳий ҳомийси.
- 187 Талия — қадим юонон афсонасида комедия ва театрнинг илоҳий ҳомийси.
- 188 Дворян мажлиси (Москвада ҳозирги вақтда Союзлар уйи биноси)да баллар, маскарадлар бўлатурган жой.
- 189 Бу ерда Пушкин классик жараён (XVIII аср) шоирларини масхара қиласи, улар ўз поэмаларини якнасақ, совуқ, сунъий, тумтароқли муқаддима билан бошлар әдилар. «Классицизмга салом бердим»: киноя, истеҳзо.
- 190 «Бахти бўл! Агар биз абадий айрилажак эсак, абадий алвидо!»— Байрон.
- 191 Лицей — дворян болалари учун махсус ўқув юрти. Бу ерда Пушкин 1811 йилдан 1817 йилгacha ўқидиги Царское-Селодаги лицей назарда тутилади.
- 192 Цицерон — машҳур рим нотиги, сиёсий аобоби ва адаби.
- 193 Апулей — рим адаби (милоддан II аср аввал); турли можаролар, саргузаштлар ва ишқий тасвиirlарни ўз ичига олган «Олтин эшак» номли асарнинг муаллифи.
- 194 Державин Г. Р. (1742—1816)— машҳур рус шоири. XIX аср бошида рус шеърининг улуғ намояндаси бўлиб шуҳрат қозонган, Пушкин 1815 йилда лицейда бўлган имтиҳон вақтида Державин ҳу-

зурода ўз шеърини ўқиб берган ва бу шеър Державинга таъсир қиласан, шоир бу ерда Державин томонидан тақдир этилганлигига ишорат қиласади.

195 *Леонора* — Жуковский таржима этган баллада қаҳрамони.

196 *Мельмот* — «Мельмот-саёқ» ҳақида юқорида изоҳ берилиди.

197 *Космополит* — бутун дунёни ўз ватани деб билган, маълум бир миллатга ўзини мансуб ҳисобламаган одам.

198 «*Менинг Демоним*» — Пушкиннинг шеъри.

199 *Чацкий* — Грибоедовнинг «Ақллилик балоси» номли сатирик комедиясининг қаҳрамони. Чацкий уч йил чет элларда кезиб, Москвага келган куниёқ бал устидан чиққан.

200 *Du Comte ilfauf* (французча) — юксак жамиятда қабул этилган одоб, назокат намунаси.

201 *Шишков* — рус тилига ажнабий сўзларнинг киришига қарши бўлган адаб.

202 *Вульгар* — (инглизча) — авомга маҳсус, қўйпол, дағал демакдир.

203 *St-Priest-Sen Piri* — ўша вақтнинг машҳур карикатурачиси.

204 *Гиббон* — (1737—1794) — инглиз тарихчиси.

205 *Манзони А.* (1764—1873) — итальян шоири.

206 *Гердер Л.* (1744—1803) — немис файласуф ва шоири. Халқ ижодига оид асарларни тўплаган.

207 *Шамфор* (1744—1794) — француз сиёсий муҳаррири. XVIII аср Француз инқилоби арафасида ва инқилоб йилларида Франция ҳаётини, майшатини кўрсататурган мақолалари ва афоризмлари билан машҳурдир.

208 *Бии М.* (1771—1802) — француз доктори, инсон анатомияси (ташриҳ) га оид китоби бор.

209 *Мадаме де Staël* — бу ёзувчи ҳақида изоҳ юқорида берилган.

210 *Тиссо С.* (француз доктори) тибга оид тушунарли, енгил асарлар муҳаррири.

211 *Бел П.* (1747—1806) — француз адаби ва мутафаккири. Католик бутхонаси душмани бўлган, бутхона хурофотларига қарши курашган. Дунёни англаш методи сифатида ҳаётга шубҳа-шак билан қараш кераклигини илгари сурган.

212 *Фонтенел* — XVIII аср француз файласуфи ва адаби.

213 Бир кўп журналлар ва альманахларда Пушкин ижодини қаттиқ танқид этган мақолалар чиққан эди. Шоир шунга ишорат қиласади.

214 *E sempre Bene* — (итальянча) нима бўлар эди, кўп аъло, демакдир.

215 Магнетизм — бу ерда таъсир ва талқин кучи ёки гипнотизм маъносиададир.

216 Сарой — бу ерда подшоҳнинг яқинлари, юксак аристократ гуруҳ маъносига.

217 Пушкин ўз романининг «Илк қитъаларини» ўқиб берган дўйстларидан кўпи роман тамом бўлган вақтда Сибирияда сургунда эдилар. Декабристлар қўзғолонига иштирок қилиб, сургунга кетган дўйстларини Пушкин бу ерда хотирлайди.

218 XIII асрда ўтган машҳур Эрон шоири Шайх Саъдий.